

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BİRİNCİ VE İKİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANLARI (1963-1972)

Lütfi İbrahim KADEM

**TÜRKİYE EKONOMİSİNDE
BİRİNCİ VE İKİNCİ BEŞ YILLIK
KALKINMA PLANLARI
(1963-1972)¹**

Lütfi İbrahim KADEM

¹ Yazarın yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

***Türkiye Ekonomisinde Birinci ve İkinci Beş Yıllık
Kalkınma Planları (1963-1972)***
Lütfi İbrahim KADEM

Genel Yayın Yönetmeni: Berkan Balpetek
Kapak ve Sayfa Tasarımı: Duvar Design
Yayın Tarihi: Mayıs 2025
Yayıncı Sertifika No: 49837
ISBN: 978-625-5885-03-6

© Duvar Yayınları
853 Sokak No:13 P.10 Kemeraltı-Konak/İzmir
Tel: 0 232 484 88 68

www.duvar yayinlari.com
duvarkitabevi@gmail.com

ÖNSÖZ

Türkiye iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek, bu maksatla milli tasarrufu arttırmak ve yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek arzu ve azmine uygun olarak planlı kalkınma siyaseti izlemeye başlamıştır. Bu siyaset kapsamında I. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963-1967 yılları arasında ikincisi ise 1968-1972 yılları arasında uygulanmıştır. Bu planlar hayata geçirilirken Türkiye'nin yeni bir iktisadi hayat düzenine girdiği, bu düzenin temelinde mamur ve müreffeh bir Türkiye yaratma amacı olduğu ve bu yolda başarılı olmak için idarenin, iş adamlarının ve halkın geniş bir anlayış ve iş birliği içinde çalışmaları gerektiği ifade edilmiştir.

Çalışmamız giriş ve sonuç bölümü hariç olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Atatürk, İnönü ve Demokrat Parti dönemlerinde uygulanan ekonomik politikalar hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde; Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile ilgili kanun teklifi, tartışmalar, planın hedefi, yürürlüğe konulması ve neticeleri üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde; İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın hedefleri, planın uygulanması ve sonuçları ele alınmıştır.

Çalışma konusunun belirlenmesi, sınırlarının çizilmesinde ve araştırma-yazma gibi tüm aşamalarında benden yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Gürbüz ARSLAN'a vermiş olduğu emeklerinden ötürü sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	vii
GİRİŞ	1
1. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANLARI ÖNCESİ	
CUMHURİYET DÖNEMİ EKONOMİSİ	4
1.1. Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi.....	4
Çiftçi Grubunun Kararları	4
Sanayici Grubunun Kararları.....	4
İşçi Grubunun Kararları.....	4
Tüccar Grubunun Kararları	5
1.2. İnönü Döneminde Türkiye Ekonomisi	8
1.3. Demokrat Parti Döneminde Türkiye Ekonomisi	11
2. BİRİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1963-1967)	17
2.1. Kalkınma Planı'nın Hazırlanması.....	17
2.2. Kalkınma Planı'nın Millet Meclisi'nde Görüşülmesi ve Kabulü.....	20
2.3. Kalkınma Planı'nın Genel Amaçları ve Hedefleri	24
2.4. Kalkınma Planı'nın Yürürlüğe Konulması ve Neticeleri.....	32
3. İKİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1968-1972)	42
3.1. Kalkınma Planı'nın Hazırlanması.....	42
3.2. Kalkınma Planı'nın Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Kabulü	42
3.3. Kalkınma Planı'nın Genel Amaçları ve Hedefleri	45
3.4. Kalkınma Planı'nın Yürürlüğe Konulması ve Neticeleri.....	50
SONUÇ.....	60
KAYNAKÇA.....	63

EKLER.....	68
Ek 1: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın Resmî Gazetede Yayımlanması..	68
Ek 2: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın Resmî Gazetede Yayımlanması.....	69
Ek 3: Beş Yıllık Kalkınma Planlarıyla İlgili Basına Yansıyan Haberler.....	70
Ek 4: Millet Meclisi Tutanaklarında Kalkınma Planları	78

TABLÖLER DİZİNİ

Tablo 1.1: 1923-1938 Türkiye Makroekonomik Göstergeleri	8
Tablo 1.2: 1939-1945 Türkiye Makroekonomik Göstergeleri	10
Tablo 1.3: 1946-1949 Türkiye Makroekonomik Göstergeleri	11
Tablo 1.4: 1950-1960 Türkiye Makroekonomik Göstergeleri	16
Tablo 2.1: 1963-1967 Yılları Arası Sektörel Bazlı Gayri Safi Yatırımlar ve Yüzde Değerleri (Milyon TL-1963 Fiyatlarıyla)	32
Tablo 2.2: GSMH 1962-1966 Dönemi (Milyar TL, 1965 Fiyatlarıyla).....	33
Tablo 2.3: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Dış Ticaret Verileri..	34
Tablo 2.4: Toplam Yatırımların Sektörlere Dağılımı, 1963-1966 (Milyon TL) (1965 Fiyatları ile).....	35
Tablo 2.5: Milli Gelirin Sektörlere Dağılımı (Milyar T.L 1965 Fiyatlarıyla)	40
Tablo 2.6: Sektörlerin GSYH İçindeki Payları (Milyar T.L 1965 Fiyatlarıyla)	40
Tablo 2.7: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Yatırımların Hedefleri ve Gerçekleşme Oranları (Milyar T.L 1965 Fiyatlarıyla).....	40
Tablo 3.1: Yatırımların Sektörlere Göre Dağılımı	46
(Milyon TL, 1965 Fiyatlarıyla).....	46
Tablo 3.2: Gayrisafi Millî Hâsılanın Artış Hızları (Sabit Fiyatlarla).....	50
Tablo 3.3: Yıllık Sektörel Büyüme Hızları (Sabit Fiyatlarla).....	51
Tablo 3.4: Sektörlerin Gayrisafi Milli Hasıla ve Yurt içi Gelir İçindeki Payları (Sabit Fiyatlarla).....	51
Tablo 3.5: Harcamaların Gayrisafi Millî Hasılaya Oranı (Yüzde).....	52
Tablo 3.6: Kamu ve Özel Kesim Yatırımlarının Toplam Sabit Sermaye Yatırımları İçindeki Payları (Yüzde).....	52
Tablo 3.7: Toplam Sabit Sermaye Yatırımlarının Yüzde Artış Hızları.....	52
Tablo 3.8: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Dış Ticaret Verileri....	53
Tablo 3.9: İkinci Plan Döneminde Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (Yüzde).....	53

KISALTMALAR LİSTESİ

AP	: Adalet Partisi
BBYKP	: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
Bkz.	: Bakınız
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
GSMH	: Gayrisafi Millî Hasıla
GSYH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
İBYKP	: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
İBYKP	: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
MM	: Millet Meclisi
MP	: Millet Partisi
OEEC	: Avrupa İktisadi İş Birliği Teşkilatı
OYAK	: Ordu Yardımlaşma Kurumu
SSK	: Sosyal Sigorta Kurumu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
ÜBYKP	: Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
YTP	: Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Osmanlı Devleti coğrafi konumundan dolayı canlı ve hareketli bir ekonomik yapıya sahip olurken, ekonomik olarak en parlak çağını 15. ve 16. yüzyıllarda yaşamıştır (Özgün, 2008, s. 5-6). Lakin 16. yüzyıl sonlarında başlayan ve 17. yüzyıl boyunca süren uzun süren savaşlar ile ortaya çıkan nakit ihtiyacının artması, Osmanlı ekonomisinde kırımları beraberinde getirmiştir. Nüfus artışı, sınırların daralması, askeri teknolojilerin gerisinde kalınması, gelişen ticaret yollarının dışında kalınması nedeni ile transit geçişlerden elde edilen vergi gelirlerinin azalmasıyla birlikte Osmanlı Devleti büyük bir ekonomik sıkıntıya sürüklemiştir (Kopar & Yolun, 2012, s. 336).

Böyle bir süreçte Fransa'ya tanınan kapitülasyon haklarının genişletilmesi, diğer Batılı ülkelere de aynı hakların tanınip Osmanlı Devleti sınırları içerisinde rahat bir şekilde ticaret yapma imkânı verilmesi Osmanlı Devleti ekonomisini daha da sarsmıştır (Dinç, 2024, s. 3). Ayrıca ticaret, tarım ve faizcilikle yüksek kârlar kazanan Osmanlı Rumlarına konsolos olma veya konsolosluklara hizmetli olarak girme hakkının tanınması, onların yabancı tüccarların haklarına sahip olmasına bu bağlamda hükümetle ilişkilerinde avantajlı bir konum elde etmelerine etki etmiştir. Bu durum ise 18. yüzyılda Osmanlı Hükümeti'nin ülke ekonomisi üzerindeki kontrolünü iyice kaybetmesine neden olmuştur (Özgün, 2008, s. 7).

Ülke ekonomisinde sorunların artarak sürdüğü bu dönemde İngiltere'de ortaya çıkan Sanayi Devrimi ise Osmanlı ekonomisi adına yeni sorunları beraberinde getirmiştir. Zira sanayileşmeye ayak uyduramayan Osmanlı Devleti, 1838'de İngiltere ile imzalamış olduğu Balta Limanı Antlaşması'yla da adeta Avrupa ülkelerinin açık bir pazarına dönüşmüştür (Keleş, 2021, s. 373).

Osmanlı Devleti, bu antlaşmaya birlikte ithalatı %5, ihracatı %12 gümrük vergisi tarifesi uygulamaya başlamıştır. Bu durum bir yandan hammadde ihracatında diğer taraftan da Avrupa mallarının ithalatında artışlara neden olmuş ve dolayısıyla Avrupa mallarının Osmanlı pazarındaki payı artmıştır. Yabancı tüccarlar avantajlı konuma geçmiş, getirdikleri mallar fiyat rekabetinde yerli tüccarları zora sokmuştur (Yılmaz, 2015, s. 76). Osmanlı Devleti zaman içerisinde teşvik-i sanayi kanunları çıkarmışsa da imalat sanayiinin hala geleneksel yöntemlerle yönetilmeye çalışılması, nitelikli eleman olmaması ve üretimlerdeki kalite düşüklükleri gibi sebepler nedeniyle ekonomideki çöküş sürmüştür (Keleş, 2021, s. 373).

Düzenli bir vergi sistemine sahip olunmaması, paranın değerinin düşmesi, israfın artması, devlet idaresinde ciddi bir bütçe çalışmasının yapılmaması da maliyedeki kötü gidişin sürmesine neden olurken Osmanlı Devleti 1850 yılında memur aylıklarını ödeyemeyecek duruma gelmiştir. Bu dönemde meydana gelen Kırım Savaşı ise Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ekonomik koşulları son derece

kötüleştirmiş, 1854 yılı itibarıyla devletin bütçe açıkları artmış, dış ticaret dengesi bozulmuş ve Galata Bankerlerinden alınan borçlar ciddi oranda yükselmiştir. Bu olumsuz tabloya vadesi gelen ödemelerde yaşanan sıkıntı, yapılacak iç borçlanmanın işe yaramayacağını anlaşılmaması, mevcut bütçenin savaş giderlerinin karşılanacak düzeylerinde çok üzerinde olması da eklenince ülke tam anlamıyla mali bir krize girmiş ve devlet ilk dış borçlanmasını yapmak zorunda kalmıştır (Arslan, 2015, s. 2).

Osmanlı Devleti adına 1854 yılında başlayan dış borçlanma süreci hükümetin faizleri ödeyemeyeceğini ilan ettiği 1875 yılına kadar sürmüştür. Sözü edilen bu dönem içerisinde, Osmanlı maliyesinde en ufak bir düzelmenin olmaması, alınmış olan yüksek faizli borçların faiz ödemelerine ve cari harcamalara gitmesi, borç ödemelerinin ihracat ve devlet gelirlerine oranını hızla artırmıştır. 1875-1881 yılları arasında bir taraftan Avrupalı tahvil sahipleriyle Osmanlı bürokratları arasındaki borçların yapılandırılması, diğer taraftan devlet maliyesi üzerinde önemli bir denetim mekanizması olan Düyun-ı Umûmiye'nin kurulması, Osmanlı borçlanmasında yeni bir döneme girilmesine yol açmıştır. Bu dönem içerisinde daha düşük faiz oranlarıyla borç alınmakla beraber, önceki borçların anapara ve faiz ödemeleri de işin içerisine girdiğinde dış borçlarda fon akımlarının yönü değişmiştir. Yabancı sermaye fon girişinin %70'ten daha fazlası borç ödemesi olarak dışarı çıkmıştır (Yay, 2019, s. 89). Ayrıca Düyun-ı Umûmiye'nin kurulmasıyla hükümet, Osmanlı Bankası ve Düyun-ı Umûmiye'ye danışmadan bir iş yapamaz hale gelmiş ve böylece Osmanlı ekonomisi tamamen kontrol altına alınmıştır (Toprak, 1982, s. 136-137).

Yaşanan bu gelişmeler özellikle 19. yüzyılın sonlarında Osmanlı aydınları arasında ekonomiye yönelik dış müdahalelerin engellenmesi gerektiği, aksi takdirde sanayi ve iç ticaretin canlandırmanın mümkün olamayacağı gibi fikirlerin artmasına neden olmuştur. Nitekim bu fikirler İttihat ve Terakki Partisi'nin iktidara geldiği II. Meşrutiyet yıllarında giderek güçlenen milliyetçilik akımının da etkisiyle hükümetin ekonomi politikasına etki etmiştir. Bu bağlamda millî iktisat politikası benimsenmiş, serbest dış ticaret politikasından vazgeçilerek koruyucu bir dış ticaret politikası uygulamaya sokulmaya çalışılmıştır. İttihatçılar millî iktisat politikası ile hem dünya kapitalizminin Osmanlı ekonomisi üzerindeki etkilerini giderebilmeyi hem de ülke içerisinde her geçen gün palazlanan azınlık tüccarlarına karşı millî bir burjuvazi yaratabilmeyi arzu etmişlerdir. Bu meyanda bir taraftan Müslümanlara ait birikimler ile bankalar kurulurken diğer taraftan Ermeni ve Rum azınlıkların ekonomik hayattan dışlanmalarına çalışılmış, yabancı ürünlere karşı boykot hareketlerine girişilmiştir (Özgün, 2008, s. 11).

İttihat ve Terakki'nin ülkeyi içinde bulunduğu ekonomik krizden kurtarma yönünde attığı bu adımlar ve yerli ekonomiyi inşa etme gibi gayretleri I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile beraber sekteye uğramış ve savaş ekonomisi şartları uygulanmıştır (Semiz, 1988, s. 736). Bu bağlamda savaş yıllarında sermaye

hareketlerinin denetimine gerek duyulmuş, ticaret odası ve bankaların sistemi üzerine moratoryum ilan edilerek iç ve dış borçların ödemesi ertelenmiştir. Altın ihracatı yasaklanmış, kapitülasyonlar kaldırılmış ve kambiyo denetimiyle servetlerin yurt dışına transferi önlenmiştir (E. Korkmaz, 2020, s. 251-252). Atılan bu adımlara rağmen savaşın getirdiği ağır yük, mevcut kaynaklarının büyük bir bölümünün orduya aktarılması ve ekonomideki enflasyonist döngü nedeniyle Osmanlı mali durumu daha da sıkıntılı bir hal almıştır (Karataşer, 2013, s. 112).

Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde verilen Millî Mücadele'ye bu şartlar altında girilirken ilgili dönemin anlayışına uygun olarak denk bütçe politikaları uygulanmış ve milli tasarruf konusuna önem verilmiştir. Millî Mücadele zaferle neticelendikten sonra da Atatürk'ün tabiriyle ekonomide devletin yeniden güçlenmesi ve temellerin atılması anlamında yeni bir savaşa başlanmıştır. Çünkü Atatürk'e göre ulusun varlık mücadelesi ekonomik zafer ile taçlandırılmadan bir anlam ifade etmeyecektir (Tekin, 2010, s. 21).

1. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANLARI ÖNCESİ CUMHURİYET DÖNEMİ EKONOMİSİ

1.1. Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi

Türkiye Cumhuriyeti kurulurken güçlü bir ekonomiye sahip olma yolunda tarımda, ticaretle ve sanayide atılacak adımların belirlenmesi için Türkiye İktisat Kongresi toplanmıştır. Kongre; sanayici, çiftçi, işçi ve tüccar temsilcilerinden oluşan 1.135 delege, 500'den fazla kadın olmak üzere 3.000'den fazla dinleyicinin katılımı ile 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir (Sarıçoban, 2020, s.225). Kongrede ilk olarak ülkedeki ekonomik yapılanmanın ve uygulanacak iktisadi siyasetin rotasını çizen Misak-ı İktisadi kabul edilmiştir. Yurt sanayini ve ticaretini geliştirmek, özel girişime öncelik vermek ve onu korumak, mülkiyet haklarına saygılı bir ekonomik düzeni yasal çerçevesi ve kurumları ile oluşturmak gibi ilkeler benimsenmiştir (Ulusoy, 2017, s. 117). Kongrede alınan kararların bazıları şunlar olmuştur:

Çiftçi Grubunun Kararları

Aşarın kaldırılması Göllerde balık üretilmesi, Rejinin kaldırılması
Tamir atölyelerinin kurulması,
Taze sebze ve meyve taşımaya yarayacak özel araçların temin edilmesi,
Tütün ekimi ve ticaretinin serbest bırakılması,
Yol vergisinin yol yapımına harcanması,
Yükseköğrenim görenlerin bir süre köylerde hizmet etmeleri, Ziraat kredi işlerinin düzenlenmesi,

Sanayici Grubunun Kararları

Fabrikatörlere kredi açılması,
Koruyucu gümrük vergileri ile sanayicinin korunması Sanayi odalarının kurulması,
Sanayinin teşvik edilmesi,
Teşvik-i Sanayi kanununun geliştirilmesi

İşçi Grubunun Kararları

12 yaşından küçüklerin çalıştırılmaması, Amele yerine işçi denilmesi,
Çalışma süresinin 8 saate indirilmesi, Kaza ve hayat sigortasının kurulması,
Ücretlerin para olarak ve gününde ödenmesi, Hammaddelerin işlenmeden ihraç edilmemesi

Tüccar Grubunun Kararları

Ana ticaret bankasının kurulması, Çalışmakta olan borsaların millileştirilmesi, İktisat öğreniminin yaygınlaştırılması İpotek karşılığı kredi verilmesi,

Kambiyo dalgalanmaları ve açık piyasa işlemlerine müdahale edilmemesi, Kömür üretiminin rekabetten korunması,

Tekelcilikle savaşılmaması,

Ticari istihbaratın düzenlenmesi (Sarıçoban, 2020, s.226).

Kongrede bu kararların yanı sıra daha çok özel girişimi ön plana çıkaran ve yabancı sermayeye kapalı olmayan bir ekonomi politikası da benimsenirken, Atatürk döneminin ilk yıllarındaki ekonomi politikası Türkiye İktisat Kongresi kararları doğrultusunda oluşturulmak istenmiştir.

Örneğin tarım alanında atılan en büyük adım Şubat 1925'te Aşar Vergisi'nin kaldırılması olmuştur. Aşar Vergisi'nin kaldırılmasıyla tarımsal kesim üzerindeki vergiler büyük oranda azaltılmış ve vergi kazanca kaydırılmıştır. Bu durum tarım sektöründe üretim artışlarının yaşanmasına etki etmiştir (Koçtürk & Gölalan, 2010, s. 52). Bu gelişmeyi 1927'de ve 1929'da çıkarılan yasalar ile topraksız köylülere toprak dağıtılması takip etmiştir. Bu uygulamayla devletin olan tarım arazileri topraksız ve göçmen ailelere verilirken 1923-1934 yılları arasında 711.000 hektar arazinin dağıtımı gerçekleştirilmiştir. Çiftçilere Ziraat Bankası aracılığı ile krediler verilmeye başlanmış ve 1924'te 17 milyon TL olan kredi miktarı 1930'a gelindiğinde 35.7 Milyon TL'ye çıkmıştır. Yine çağdaş ve bilimsel tarım yapılabilmesi için deneme istasyonları, tarım okulları, Tarım Kredi Kooperatifleri ve pilot çiftlikler kurulmuştur (Durmuş & Aydemir, 2016, 159-160).

Sanayi alanında gelişmenin sağlanması yolunda Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası'nın kurulması ile Sanayii Teşvik Yasası'nın çıkarılması önemli hamleler olarak yerini almıştır. Bunlara ilaveten ihracata yönelecek olan sanayilerin ithal girdilerinden vergi alınmaması ve esnafların örgütlenmesi de karara bağlanmıştır (Burak, 2008, s. 225).

Hizmet sektöründe bilhassa demiryolu yapımı ile yabancı şirketlerin elinde bulunan demir yollarının millileştirilmesine ayrı bir önem verilmiştir. Zira Cumhuriyet'in kuruluşunda hükümetin elinde 1.734 km demiryolu var iken yabancı şirketlerde 2.352 km demiryolu vardır ve bu bağlamda 1924'te Anadolu Demiryollarının Devletleştirilmesi Kanunu çıkarılmıştır. Deniz yollarında da benzer girişimlerden bulunulmuş ve 1926 yılında Kabotaj Kanunu yürürlüğe konulmuştur (Durmuş & Aydemir, 2016, 161).

Bu dönemde bankacılık faaliyetleri de artmış, ulusal bir ekonominin ve piyasanın oluşturulması için finans alanında pek çok düzenleme yapılmıştır. Nitekim 1920’li yıllarda başlayan ulusal bankacılık hareketi devlet öncülüğünde kurulan bankalarla gelişmiştir. Bu meyanda 1924’de Atatürk’ün öncülüğüyle İş Bankası kurulurken, Emlak Eytam Bankası ise 1927 yılında kurulmuştur. Bankacılık sektöründe yaşanan en önemli gelişmelerden bir diğeri ise 30 Haziran 1930 tarihinde Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın açılması olmuştur (Koçtürk & Gölalan, 2010, s. 54).

Dış ticaret alanında canlanma 1929 yılından itibaren yaşanmıştır. Zira 1929 yılı Lozan Antlaşması’ndaki kısıtlamaların kalktığı ve Gümrük Tarife Kanunu ile korumacı bir dış ticaret politikası uygulanmaya başlandığı yıl olmuştur. Gümrük tarifesinin düzenlenmesiyle yerli üretimin dış rekabet karşısında korunması amaçlanmıştır (Rodoplu, 1998, s. 62).

Açıkçası Türkiye ekonomisinin ilk yılları Türkiye İktisat Kongresi kararları doğrultusunda adımların atıldığı ve özel sektörün ön plana çıkarılıp, devletin daha çok altyapı yatırımları ile ilgilendiği bir dönem olmuştur. Bununla birlikte bu zaman zarfında bilhassa sanayileşme konusunda beklenen başarı sağlanmamış ve sanayi sektöründe beklenen ilerleme diğer sektörlerin gerisinde kalmıştır (Durmuş & Aydemir, 2016, 162-163).

Böyle bir süreçte ortaya çıkan 1929 dünya ekonomik bunalımı Türkiye’yi de etkilemiştir. Türk parasının değerinin düşmesi, dış ödemeler dengesinin açık vermesi, dış ticaretin Türkiye’nin aleyhinde gelişmesi, ülkenin deflasyona girmesi, tarımsal alanda ve bilhassa sanayi ürünlerinin ekim alanlarında bir daralma olması gibi birtakım sorunlara yol açmıştır (Sarıçoban, 2020, s.223).

Yaşanan sorunlar Türkiye’de devletçi, korumacı ve müdahaleci bir ekonomi politikasının hayata geçirilmesine neden olmuştur. Bu bağlamda 1931 yılında hükümet ekonomi programının merkezine devletçiliği almış ve bu kapsamda I. Beş Yıllık Sanayi Planı’nı hazırlamış, 1933 yılında Devlet Sanayi Ofisi ile Türkiye Sanayi Kredi Bankası’nı kaldırmış ve Sümerbank’ı kurmuştur. 1934’den itibaren uygulamaya konan I. Beş Yıllık Sanayi Planı ile ekonomiye de müdahil olmaya başlamıştır. Maden ve elektrik gibi kaynaklardan verimli bir şekilde faydalanmak amacıyla Maden Tetkik Arama Enstitüsü, Elektrik İşleri Etüt İdaresi ve Etibank kurulmuştur. I. Beş Yıllık Sanayi Planı’nın başarısı, II. Beş Yıllık Sanayi Planı’nın hazırlanmasına zemin hazırlarken, 1938’de çıkarılmış olan 3460 sayılı kanun ile iktisadî devlet teşekküllerinin statüleri genel bir düzenlemeye alınmıştır (Eroğlu, 1988, s. 841). Devletin ekonomide öncü olduğu bu dönemde tarım, sanayi, madencilik ve dış ticaret alanında ise yaşanan diğer gelişmeler şu şekilde olmuştur.

Tarım alanında önemli yapısal gelişmeler yaşanmamakla birlikte istihdamın yaklaşık %82’sini, Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH)’nın %40’nı ve ihracat gelirlerinin %80’ini gerçekleştiren bu sektöre yatırımların %10’nu ayrılmıştır. Bu dönemde daha

çok devletin elinde bulunan toprakların topraksız köylü ve göçmenlere dağıtılması sürmüştür. Böylece işlenen tarım alanları artmıştır (Durmuş & Aydemir, 2016, s.165). Ayrıca 1932’de Ziraat Bankasına bağlı olarak kurulan Toprak Mahsulleri Ofisi, 1938’de bağımsız bir devlet kuruluşu olmuştur. Başlangıçta yalnızca buğday için destekleme fiyatını belirleyen ve alım işlemini yapan kurumun yetkileri ilerleyen yıllarda giderek genişletilmiştir (Özçelik & Tuncer, 2007, s. 264).

Sanayi alanında devletçi ekonomiyle birlikte önemli gelişmeler yaşanmış ve devletçilik uygulamasının sanayiye yönelmesiyle sanayi ilk meyvelerini vermiştir. Nitekim en önemli gelişme dokuma sanayinde olmuş ve yerli üretim, talebin

%80’ini karşılayabilecek duruma gelmiştir. Sanayi sektörünün GSMH içerisindeki oranı %17’yi geçmiş ve kısa zamanda çimento, cam, dokuma ve şeker ürünlerinde iç talebin %80’den fazlası yerli üretimle karşılanmaya başlamıştır (Durmuş & Aydemir, 2016, s.166).

Madencilik alanında 1935’te Maden Tetkik Arama Enstitüsü ve Etibank’ın kurulmasıyla kamu girişimciliği büyük bir ivme elde etmiştir. Bu alandaki kamu faaliyetleri iki taraftan yürütülürken ilk olarak bakır ve taş kömürü madenlerinin işletme yetkisi Alman ve Fransız ortaklığından 1936’da alınmıştır. Ardından yaşanan kamulaştırmalarla beraber demir ve krom başta olmak üzere madenlerle ilgili arama ve üretim çalışmaları yaygınlaştırılmıştır (Özçelik & Tuncer, 2007, s. 264).

Dış ticaret alanında ise ihracat ürünlerinin çeşitliliğinde önemli bir değişim yaşanmamış yine büyük oranda tarımsal ürünler ön planda olmuştur. İhracatta tarım ürünleri %80’lik paya sahip iken sanayi ürünlerinin payı %10 civarında kalmıştır. Bu dönem içerisinde yaşanan en önemli gelişmelerden biri dış ticaretin Almanya’nın kontrolü altına girmesidir. Almanya ile ithalat 1932 yılında %25 iken 1935-1938 döneminde %46’ya ihracat ise %15’ten %44’e yükselmiştir. Türkiye 1930-1938 yılları arasında elde ettiği dış ticaret fazlasıyla Osmanlı’dan kalan borçlarını ödemiş bunun yanında sermayenin elinde bulunan madenler, limanlar, demir yolları, elektrik, telefon işletmeleri millileştirilmiştir (Durmuş & Aydemir, 2016, 166).

Nitekim 1930-1938 yılları arasında dünya ekonomisi krizin etkileriyle uğraşırken Türkiye krizin dışında kalmayı başarmış ve sanayileşme adına önemli adımlar atmıştır. Bunu gerçekleştirirken de mümkün olduğunca dışa kapalı bir iktisat politikasıyla ve kamunun sanayi teşebbüslerinin yatırımlarını planlama çabalarıyla gerçekleştirmiştir (Eroğlu, 2007, s. 70).

Ayrıca aşağıdaki tabloda görüleceği üzere Atatürk dönemi Türkiye ekonomisinde 1923-1929 döneminde her yıl dış açık verilmiş olmasına karşın, devletçi ekonomi programı süresince dış ticaret açığı ortadan kalkmıştır. Yine Dünya ekonomisi ciddi bir kriz yaşarken Türkiye ekonomisi korumacı ve devletçi iktisat politikaları sayesinde toparlanma, sanayileşme ve büyüme süreci yaşamıştır.

Tablo 1.1: 1923-1938 Türkiye Makroekonomik Göstergeleri

	GSMH Tarım Milyon TL	GSMH Sanayi Milyon TL	GSMH Hizmetler Milyon TL	Dış Ticaret			GSYH (Sabit Fiyatlarla) Milyon TL	GSYH (Kişi Başına) TL
				İthalat (Bin \$)	İhracat (Bin \$)	Dış Ticaret Dengesi (%)		
1923	377	126	450	86.872	50.790	-36.082	2.959	235
1924	570	118	515	100.462	82.435	-18.027	3.392	264
1925	730	145	651	128.953	102.700	-26.253	3.817	291
1926	815	163	673	121.411	96.437	-24.974	4.512	337
1927	602	186	683	107.752	80.749	-27.003	3.937	288
1928	719	184	730	113.710	88.278	-25.432	4.362	313
1929	1.069	199	805	123.558	74.827	-48.731	5.301	372
1930	719	176	686	69.540	71.380	+1.840	5.431	374
1931	628	171	593	59.935	60.226	+291	5.877	396
1932	467	161	543	40.718	47.972	+7.254	5.253	346
1933	426	182	534	45.091	58.065	+12.974	6.065	392
1934	414	214	588	68.761	73.007	+4.246	6.393	408
1935	462	233	616	70.635	76.232	+5.597	6.252	387
1936	730	259	706	73.619	93.670	+20.051	7.694	468
1937	737	293	776	90.540	109.225	+18.685	7.811	467
1938	760	311	825	118.899	115.019	-3.880	8.550	502

Kaynak: TÜİK, (2014). İstatistik Göstergeler 1923-2013. Ankara:
Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası. s. 437, 635.

1.2. İnönü Döneminde Türkiye Ekonomisi

Atatürk'ün 10 Kasım 1938 tarihinde vefatının ardından Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), Cumhurbaşkanı olarak İsmet İnönü'yü seçmiştir. İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasından sonra başlayan II. Dünya Savaşı bilindiği üzere 1939-1945 arasında sürmüştür. Türkiye her ne kadar bu savaşa girmemişse de yaşanan gelişmelerin etkisine savaşa katılmış devletler kadar maruz kalmıştır. Savaşla beraber başlayan ekonomik sıkıntılar ülkede ekonomik bir bunalımın yaşanmasına sebep olmuştur. Türk toplumunun önemli bir kısmı bu bunalımdan olumsuz olarak etkilenmiştir (Akandere, 1998, s. 145).

Savaşa girme olasılığının neden olduğu huzursuzluk ve yetişkin nüfusun ciddi bir bölümünün askere alınması gibi etkenler devletin savaş ekonomisi kapsamında ciddi harcamalarda bulunmasına neden olmuştur. Yetişkin erkeklerin önemli bir kısmının üretim sahasından çekilmesinden sonra bu eksiklik kadınların ve çocukların emeği ile ancak bir ölçüde karşılanabildiğinden üretim alanında ciddi düşüşler yaşanmıştır. Örneğin buğday üretiminde yüzde 50'ye yakın bir gerileme olmuştur (Pamuk, 2023, s. 199).

Buğday fiyatlarının %90 civarında arttığı 1942 ve 1943 yılları savaş döneminin en yüksek enflasyonunun yaşandığı zaman dilimini oluşturmuştur.

Ayrıca savaş öncesinde başlayan planlama çalışmaları ve sanayi yatırım programları, savunma harcamalarının bütçeye hâkim olması nedeniyle ertelenmiştir. Bu bağlamda II. Dünya Savaşı yılları Türkiye ekonomisi adına bir iktisadi gerileme yaşatmıştır (Boratav, 2005, s. 81, 84).

Savaşın yaşandığı yıllarda, istikrarlı bir ithalat politikası uygulanamamış ve bunun sonucunda ülkede; yatırım ve ara mallarıyla hammadde konusunda ciddi sıkıntılar ile karşılaşmıştır. İhracat ise hissedilir bir oranda artmış ve bilhassa tarım ürünleriyle ilgili ihracat artmıştır. İthalatın savaş sebebi ile azalması vergi gelirlerinde düşüşe neden olmuştur. İthalatla ülkeye sokulan mallardan alınan gümrük resmî ve gümrük vergisi gibi vergilerin azalmış olması bütçe açığını arttırmış ve hükümet bütçe açığı kapatabilmek için toplumun değişik kesimlerine yönelik yeni vergileri yürürlüğe koymuştur (Akandere, 1998, s. 148).

Tüketim mallarına karşı artış gösteren talep ülke kaynaklarıyla karşılanamayınca önemli oranda mal sıkıntısının yaşanmıştır. Bunlara devletin artan askeri harcamalarını emisyonla gidermeye çalışması da dahil olunca şiddetli bir enflasyon problemi ortaya çıkmıştır. Ayrıca Türkiye savaşın finansmanı konusunda uyguladığı tarafsızlık politikasının da etkisiyle tümüyle iç kaynaklara yönelmiş ve sonuçta II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla artan para arzı 7 yıllık bir sürede %322 oranında artış göstermiştir. 1935-1937 döneminde tedavülde bulunan para miktarı 160-190 milyon arasındayken savaşın sonunda 980 milyon TL'ye ulaşmıştır. 1941'de para arzı iki kat artmış olmasına karşın fiyatlarda yarı yarıya artışlar olmuştur. Kazanç sahiplerindeki fiyatların yükseleceği beklentisi stok yapmalarına etki etmiş ve 1942'de toptan eşya fiyat endeksi %100 artış göstermiştir (Tekin, 2010, s. 63-65).

Bu koşullar altında iktisat politikası gelişmeyi hızlandırma ve büyüme hedefinden ziyade mal darlığının giderilmesi, fiyat artışlarının frenlenmesi, karaborsayla mücadele, sosyal adaletsizliklerin düzeltilmesi gibi hedeflere yoğunlaşmıştır. Devlet bazı katı savaş ekonomisi önlemlerine başvurmak mecburiyetinde kalmıştır. Bu bağlamda Refik Saydam Hükümeti, 1940'da Milli Korunma Kanunu'nu çıkarmıştır (Tekin, 2010, s. 65). Şükrü Saraçoğlu Hükümeti'nin bu süreçler sonunda oluşan aşırı kazançlara ve enflasyona karşı getirdiği savunma mekanizması ise Varlık Vergisi ile Toprak Mahsulleri Vergisi gibi iki olağanüstü vergi olmuştur (Boratav, 2005, s. 85). Savaş yıllarında GSMH ve Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYH) verileri ise şu şekilde gerçekleşmiştir.

Tablo 1.2: 1939-1945 Türkiye Makroekonomik Göstergeleri

	GSMH Tarım Milyon TL	GSMH Sanayi Milyon TL	GSMH Hizmetler Milyon TL	Dış Ticaret			GSYH (Sabit Fiyatlarla) Milyon TL	GSYH (Kişi Başına) TL
				İthalat (Bin \$)	İhracat (Bin \$)	Dış Ticaret Dengesi (%)		
1939	804	371	888	92.498	99.647	+7.149	9.139	522
1940	926	446	1.032	50.035	80.904	+30.869	8.702	488
1941	1.107	579	1.306	55.349	91.056	+35.707	7.800	433
1942	3.170	825	2.201	112.879	126.115	+13.236	8.230	452
1943	5.216	986	3.030	155.340	196.734	+41.394	7.424	404
1944	2.948	1.026	2.710	126.230	177.952	+51.722	7.047	379
1945	2.095	878	2.497	96.969	168.264	+71.295	5.970	318

Kaynak: TÜİK, (2014). İstatistik Göstergeler 1923-2013. Ankara:
Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası. s. 437, 635.

Görüldüğü üzere savaş yıllarında tarım, sanayi ve hizmet üretimde dalgalanmalara rağmen artışlar devam etmiş, dış ticaret artı yönde ilerlemiş buna karşılık GSYH ve kişi başı GSYH düşüşler meydana gelmiştir.

Bu bağlamda tarımsal üretimin artırılması amacı ile toprak sahibi olmayanlara toprak dağıtılması için 1945 yılında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu çıkartılarak tarımsal üretimde istikrarın sağlanması hedeflenmiştir (Aydemir, 2021, s. 86). 1946 yılında ise Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmıştır. Kalkınma ve sanayileşme atılımlarında devletin öncülüğünün zorunlu olduğunu öngören bu plan, dış ekonomik ilişkilere de ekonomik bağımsızlık perspektifi ile yaklaşmıştır. Lakin bu planın hazırlanmasından kısa bir müddet sonra 7 Eylül 1946 tarihinde 1 \$ karşılığı TL 1.28’den 2.80’e çıkarılmıştır. Böylece Cumhuriyet tarihinin ilk büyük devalüasyonu, ekonomiyi dünya ekonomisine entegre etmeye yönelik liberalizasyon tedbirleriyle beraber uygulanmaya konmuştur (Boratav, 2005, s. 97- 98).

Devalüasyon sonrasında doların fiyatı artmasına rağmen ihracatta beklenen artış gerçekleştirmemiştir. Bu yüksek devalüasyon, talep enflasyonundan kaçan ülkeyi, bu defa da maliyet enflasyonunun baskısı altına sokmuş, ithalatta hızlı artışlara bağlı olarak dış ticaret açıkları kalıcı bir nitelik kazanmıştır. Piyasalarda daralma ve durgunluk baş göstermiş, ağır sanayi yatırım projeleri rafa kaldırılmıştır (Pala, 2010, s. 123-124).

Böyle bir süreçte 1946 tarihli Beş Yıllık Sanayi Planı, II. Dünya Savaşı sonrası oluşan iki kutuplu dünyanın taraflarından biri olan ABD tarafından eleştirilmiştir (Aydemir, 2021, s. 86). II. Dünya savaşı gibi bir tehdit Türkiye’nin kalkınma planlarının önüne set çekmiştir. Yani bireyler salt temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir tüketime evrilmiştir (Çakır, Bükrücü Kazkondu ve Aydılek, 2020, s. 138). Zira bu plan iki kutuplu dünyanın liberal değerlerine aykırı olan kısmını

temsil eden Sovyet Rusya'nın ekonomik modeline yakındır. Bu eleştiri üzerine Türkiye Marshall Planı ve Truman Doktrini çerçevesinde verilecek yardımlardan faydalanabilmek için 1947'de kalkınma planını revize etmiş, liberal ekonomik değerleri merkeze koyan Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'nı yayımlamıştır (Aydemir, 2021, s. 86).

Türkiye İktisadi Kalkınma Planıyla birlikte ekonomide öncelik özel teşebbüse, tarım, ulaştırma ve enerji sektörlerine verilmiş, devletçi-korumacı bir sanayileşme anlayışı geri planda kalmıştır. Bu anlayışla birlikte uzun bir süredir uygulanan kapalı, korumacı, dış dengeye dayalı ve içe dönük iktisat politikaları adım adım gevşetilmiştir. İthalat serbestleştirilerek büyük ölçüde artırılmış, dış açıkların kronikleşmesiyle dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımlarıyla ayakta durabilecek bir ekonomik yapı söz konusu olmuştur. Uygulanan bu politikalar sonucunda ekonomik yapı dışa bağımlı hale gelmeye başlamıştır (Boratav, 2005, s. 94). Savaş sonrası Türkiye ekonomisinde GSMH ve GSYH verileri ise şu şekilde gerçekleşmiştir.

Tablo 1.3: 1946-1949 Türkiye Makroekonomik Göstergeleri

	GSMH Tarım Milyon TL	GSMH Sanayi Milyon TL	GSMH Hizmetler Milyon TL	Dış Ticaret			GSYH (Sabit Fiyatlarla) Milyon TL	GSYH (Kişi Başına) TL
				İthalat (Bin \$)	İhracat (Bin \$)	Dış Ticaret Dengesi (%)		
1946	3.127	1.007	2.724	118.889	214.580	+95.691	7.885	411
1947	2.899	1.149	3.494	244.644	223.301	-21.343	8.212	418
1948	4.288	1.329	3.875	275.053	196.799	-78.254	37.133	1.864
1949	3.634	1.351	4.070	290.220	247.825	-42.395	35.282	1.733

Kaynak: TÜİK, (2014). İstatistik Göstergeler 1923-2013. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası. s. 437, 635.

Görüldüğü üzere savaş sonrası İnönü dönemi Türkiye ekonomisinde tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde artışlar olmuş, dış ticaret dengesi eksi yönde ilerlemeye başlamış, GSYH ve kişi başı GSYH'da ise son döneme doğru azalmalar meydana gelmiştir.

1.3. Demokrat Parti Döneminde Türkiye Ekonomisi

Türkiye tarihinde 1950-1960 arası dönem Demokrat Parti (DP) dönemi olarak bilinmektedir. DP dönemi ekonomi siyasetinin temelinde; devletçi ekonomik politikadan liberal ekonomik politikaya geçiş, tarıma ağırlık verme, sanayileşmeyi özel sektörün öncülüğünde gerçekleştirme ve dış ekonomik ilişkilerde liberalleşme yatmaktadır. DP dönemi hızlı büyüme hedefinin; devletin ekonomideki yerinin küçültülerek, kamu yatırımlarının artırılarak ve özel

girişimlerin geliştirilerek yapılmak istendiği bir dönem olmuştur (Kanca, 2012, s. 48).

İktisadi liberalizmi savunan ve hızlı bir büyümeyi hedefleyen DP'nin ekonomi politikasının temelinde ise ekonomik gelişmeyi hızlandırmak, bütçeden yatırımlar için gereken payı arttırmak, özel sektöre destek için gereken tedbirleri almak, yabancı sermayeden yararlanmak, devletin bürokratik müdahalesini azaltmak, sermayeyi üretime yönlendirmek ve kişiler için uygun girişim ortamı hazırlamak vardır (Coşar, 2005, s. 31).

1950 yılından sonra ekonomik alanda görülen uygulamalar kısmi de olsa beklenenlere uygun gerçekleşmiş ve DP iktidara geldiği günden sonra liberal ekonomi politikası kapsamında ithalat kısıtlamaları ve engelleri kaldırmıştır. Özel sektörün kullanması için kredi imkânları arttırılmış ve kredi faizlerinde azalmaya gidilmiştir. Yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmesi yönünde kolaylaştırıcı adımlar atılmıştır (Aslaner, 2022, s.72-73).

Tarım alanında ise hazineye ait tarıma uygun arazilerin bir bölümü köylülere dağıtılmış, işlenmeyen topraklar işletmeye açılmış ve meraların bir bölümü ekim alanına dönüştürülerek tarımsal alan genişletilmiştir. Böylece gizli işsiz durumundaki nüfusun belli bir oranda da olsa bu yeni çalışma alanlarında istihdamları sağlanmıştır. Tarımsal alanda yaygın bir makineleşme yoluna gidilmiş ve kısa bir süre içerisinde ülkedeki traktör sayısı 10 kat artmıştır. Bunun yanında biçer-döver gibi tarımsal alet ve makinelerin de ithalatı gerçekleştirilmiş, kredi mekanizması yolu ile köylülere aktarılmıştır. Ürünlerin nakilleri ve muhafazaları için yeni olanaklar geliştirilmiş ve bilhassa depolama alanında büyük hamleler yapılmıştır. Ziraat Bankası kanalı ile tarım kesiminin krediye olan ihtiyaçları önemli ölçüde karşılanmış ve tarımsal fiyatlar yükseltilerek köylülere ve köylere çok daha büyük miktarda para aktarılması sağlanmıştır (Eroğul, 2013, s. 132).

Böyle bir süreçte iklim koşullarının da iyi gitmesi tarımda üretim miktarının çoğalmasına etki etmiştir. Yine bu dönemde dünyada tarım ürünlerine Kore Savaşı nedeniyle yoğun talep olmuş, tarım ürünü fiyatları bu gelişmelerle birlikte artmış ve bu da halkın refahına olumlu yönde yansımıştır. DP Dönemi'nde hayvancılıkta da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Söz konusu dönemde arıcılık ve bal üretimi, kümes hayvanları ve yumurta üretimi, büyükbaş ve küçükbaş hayvanların üretimi ve yetiştiriciliğinde önemli artışlar meydana gelmiştir. Hayvancılık alanındaki ilerlemelere paralel bir şekilde et, süt, deri ve tiftik üretimleri de artmıştır (Aslaner, 2022, s.74-75).

DP sanayi alanında da yoğun devletçilik görüşünü terk ederek özel girişimlerin azami derecede teşvik edilmesine ağırlık verilmiştir. 1951'de Ankara'da düzenlenmiş olan Sanayi Kongresi'nde de özel girişimlere öncelik

verilmesi, bir sanayi bakanlığının kurulması ve özel girişimciler tarafından oluşturulacak sanayi odalarının kurulması kararlaştırılmıştır (Aydın, 2018, s. 34).

Lakin yeni bir sanayileşme ve kalkınma hamlesinin gerçekleştirilmesi ve özel girişimlerin teşviki için altyapı yatırımları gerekli olduğu için bu altyapı da özel sektör tarafından o zamanki koşullarda kurulamayacağı anlaşılan bazı temel sanayi ürünleri, tarımsal maddeler ve ara malları tesislerinin devlet tarafından kurulması gerekmiştir. Bu bağlamda kamu yatırımlarının özel yatırımlara rakip değil tamamlayıcı olması ilkesi benimsenmiş ve dolayısıyla kamu yatırımları ile birlikte özel yatırımlarda da önemli artışlar sağlanabilmiştir (Kartal, 2000, s. 66).

Özel teşebbüsün teşvik gördüğü, kamu yatırımlarının tamamlayıcılık özelliğini taşıdığı ve daha az yoğun bir karma ekonomik modelin uygulandığı bu dönemde karayolları demiryollarına göre ön plana alınmıştır. Barajlar, limanlar, elektrik üretimi, sulama sistemleri yapımı hızlandırılmış, şeker ve çimento sanayi kurulmuştur. Köylerin yolları, içme suları, köylerin elektriğe kavuşturulması, sağlık hizmetleri gibi sosyal altyapı alanlarına yapılan kamu yatırımlarına da hız verilmiştir. Özel yatırımlar ve kamu yatırımlarının yükselmesiyle sanayi kesimi önem kazanmaya başlamış ve bu kesimin milli gelir içindeki payı bu dönemde hızla artmıştır (Kartal, 2000, s. 66-67).

Yine bu dönemde özel yabancı sermaye Cumhuriyet tarihinde ilk defa teşvik edilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda 1950 yılında kurulan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası yabancı sermayenin Türkiye’de sanayi yatırımı yapması ve ülkede sermaye piyasasının kurulup geliştirilmesiyle meşgul olmuştur (Aydın, 2018, s. 37). 1951’de Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, 1953’te Turizm Endüstrisi Teşvik Kanunu ve 1954’de Petrol Kanunu yürürlüğe konulmuş ve yabancı yatırımları özendiren bir ortam sağlanmıştır (Aslaner, 2022, s.76).

Alınan dış yardımlar ve krediler hazine olanakları ile birleştirilerek ekonomide kalkınma için harcanırken, imalat sanayiinde ihracat sanayi yerine ithal- ikame sanayi kollarına ağırlık verilmiştir. Dokuma, gıda, tütün, cam, deri, toprak ve kilden mamuller imalatı gibi nispeten basit teknolojiyle sanayi tesisleri açılmıştır. Ayrıca genellikle özel yabancı sermaye tarafından kimya, ilaç sanayi, tarım ve makine aletleri, otomotiv, elektrikli makine, elektronik gibi nispeten daha ileri bir teknoloji gerektiren ithal-ikame imalat sanayi kolları da geliştirilmiştir (Kartal, 2000, s. 67-68). Özellikle çimento, şeker ve dokuma alanlarında büyük ilerlemeler yaşanmıştır (Eroğul, 2013, s. 132).

Madencilik alanında DP döneminde yapılan ilk yenilik, 1950 yılına kadar sadece kamu sektörünün yapmasına izin verilen bazı faaliyetlerin 1950 yılından sonra özel sektöre de açılmasıyla gerçekleşmiştir. 1954’de çıkarılan 6309 sayılı Maden Kanunu’yla madencilik faaliyetlerinde özel sektöre de haklar tanımıştır. Kanunun 13. ve 62. maddelerine göre madenlerin devlet tarafından geliştirilmesi

ilkesi terk edilmiş, özel ve kamu teşebbüslerinin eşit haklarla madencilik yapabileceği hükmü getirilmiştir. 1954’de çıkarılan 6326 sayılı Petrol Kanunu’yla da önceden sadece devlete ait olan petrol arama, çıkarma ve dağıtım yetkisi Türk ve yabancı özel şirketlere de verilmiştir (Aydın, 2018, s.59).

DP döneminin para politikaları incelendiğinde öncelikli olarak TL’nin değerinin korunmaya, denk bütçenin sağlanmaya, kredi ve fon imkânlarının artırılarak çeşitlendirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Vergi konusunda da bazı düzenlemeler yapılmış ve 1950-1954 yılları arasında para arzının artması, üretimin artmasını sağlamıştır (Aslaner, 2022, s.76).

Ekonomide atılan bu adımlar ve yaşanan olumlu gelişmeler sayesinde DP, iktidar olduğu ilk yıllara oranla bütçe açığını düzenli olmasa da kapatabilmiştir. İhracatın artması yalnızca bütçe açığını kapatmakla kalmamış GSMH’nin de artmasını sağlamıştır. Böylece 1954 yılından sonra kişi başına düşen ulusal gelir artışında da %3,5’lik bir oranla küçümsenemeyecek bir başarı yakalanmıştır. Fakat bu başarı 1954’de Kore Savaşı’nın ardından ortadan kalkmaya başlayacaktır. Zira savaş Türkiye’nin geleneksel ihracat maddesi olan tarım ürünlerine olan talebi ve dolayısıyla bunların dünya piyasalarındaki fiyatlarını artırmışken, savaşın bitmesi hem talebin hem de fiyatların düşmesine neden olmuştur (Baytal, 2007, s. 554-556).

Yine bu dönemde iklim koşulları neticesinde tarımsal üretimde gerileme yaşanmasına rağmen DP tarafından popülist bir politika izlenerek tarım ürünlerine yönelik yüksek fiyatlarla destekleme alımları yapmıştır. Destekleme alımları yüksek enflasyona neden olmuş, tarımsal ihracatın gerilemesi sonucundaysa döviz gelirleri önemli ölçüde azalmıştır (Canlı, 2020, s.93).

Yaşanan bu gelişmelerin ekonomiye yükü ağır olmuş ve 1954’den sonra hem dış ticarete hem de tarım sektöründe meydana gelen tıkanmalar neticesinde tarıma ve dış ticarete dayalı sanayileşme politikasından vazgeçilmiştir. Bunun yerine sanayileşme öncelikli korumacı ve ithal edilen malların kısmen veya tamamen ülke içinde üretilmesine dayalı ithal ikamesine yönelik politikalar yeğlenmiştir. Bu kapsamda Türkiye bu dönemden sonra iç pazara yönelik, tüketim malları üretimini ön plana çıkaran bir ithal ikameci sanayileşme süreci izlemeye başlamıştır (Kanca, 2012, s. 60).

Böylece devletin ekonomideki yeri kaçınılmaz hale gelmiş ve hükümet baştan beri savunmakta olduğu liberalizm politikasından ödün vermek zorunda kalırken, ekonomideki kötü gidişatın önüne geçmek amacıyla bazı tedbirler de almıştır. Bu bağlamda gümrük vergisinde değer esasına geçilmiş, gümrük tarifeleri yükseltilmiş, ithal malları fiyatının kontrolü için birimler kurulmuş ve 1956 yılında Milli Korunma Kanunu uygulamaya konulmuştur. Lakin alınan önlemlere rağmen ekonomideki sıkıntılar artarak sürmüştür. Şüphesiz bu

sıkıntılarının meydana gelmesinde yalnızca ekonomik sebepler değil, iç siyasal gelişmelerin de etkisi olmuştur. 6-7 Eylül olayları iç piyasayı ürküttüğü gibi dış piyasada da hükümetin siyasi ve mali itibarını oldukça zayıflatmıştır (Baytal, 2007, s.556-557).

Yaşanan gelişmeler karşısında DP Hükümeti tek başına ekonomideki kötü gidişatı durduramayacağını anlamış ve Avrupa İktisadî İş Birliği Teşkilatı'ndan (OEEC) kendilerini yönlendirmesini mali ve teknik yardımlarda bulunmasını istemiştir (Baytal, 2007, s.557). OEEC'nin hazırladığı rapor doğrultusunda hükümet, 1958 Stabilizasyon Paketi'ni yürürlüğe koymuş ve paket kapsamında dolar TL karşısında 2,2 kat değerlenmiş, dış ticaret kontrolleri sınırlı ölçüde gevşetilmiştir. Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT) ürünlerine zam yapılmış ve bunun sonucunda OEEC, 400 milyon dolarlık Türkiye'den alacağı borcu ertelemiş ve 359 milyon dolar yeni bir kredi vermiştir (Taş, 1995, s. 371).

Yine bu süreçte 1958 Paris müzakerelerinde dış yardım şartlarından biri olarak *“bir kalkınma programı çerçevesinde yatırımların zorunlu koordinasyonunu sağlamak üzere gerekli yetkilere sahip bir Koordinasyon Bakanlığı'nın kurulması”* istenmiştir. Bu istek üzerine 10 Temmuz 1958'de Koordinasyon Bakanlığı hemen akabinde de Başbakanlığa bağlı olarak bir Ekonomik Danışma Kurulu oluşturulmuştur. 1959 yılı Nisan ayındaysa Türkiye için bir kalkınma planı hazırlamak üzere Hollandalı İktisatçı Tinbergen ve yardımcısı Koopman Türkiye'ye gelmiştir. Kısa bir süre sonra da Türk uzmanlarla birlikte yeni bir kalkınma planı hazırlıklarına başlamışlardır (Avcıoğlu, 1978, s. 1696-1697). Ayrıca Alman İktisatçı Fritz Baade'nin de Ankara'ya gelmiş ve yaptığı basın açıklamasında; *“Türkiye'nin ihracat ve gelir durumunu düzeltmek için lazım gelen tedbirler hakkında bir etüt hazırlamak üzere geldiğini”* söylemiştir (Salep, 2017, s. 214).

DP, 1958 yılından itibaren Batılı ülkelerin ve uzmanların yardımıyla ekonomik sıkıntılarını çözebilmek için böyle adımlar atarken aldığı istikrar tedbirleri de ülkeyi yeni sıkıntılarının içine sokmuştur. Zira alınan tedbirlerle para arzının düşürülmesi ve dış ticaret açığının azaltılarak dış ödemelerin daha dengeli hale getirilmesi hedeflenmiştir. Bu meyanda para arzının düşürülmesi için banka kredileri 30 Haziran 1958 tarihindeki seviyelerinde dondurulmuş, devletin üretmiş olduğu malların fiyatları artırılarak piyasadan para çekilmesi yoluna gidilmiştir. Dış ticaret açığının azaltılması için de yabancı paralara prim konmuştur. Enflasyonu durdurmak açısından bu kararlar yerinde olsa da bunların kaçınılmaz neticesi halkın sıkıntısını daha da artırmak olmuştur. Şöyle ki kredilerin kısılması yatırımların seviyesini düşürmüş, iş hacminin kısılmasıysa işsizliği artırmıştır. Para hacmini daraltmak amacı ile iktisadi devlet teşekküllerinin fiyatlarını yükseltmesi de buna eklenince, dolaylı vergilerin esas

yükünü taşıyan mütevazı gelirli kitlenin beli daha da bükülmüştür (Eroğlu, 2013, s. 241-242). DP dönemi boyunca GSMH’de sektörel hasılalardaki durum ise şu şekilde gerçekleşmiştir.

Tablo 1.4: 1950-1960 Türkiye Makroekonomik Göstergeleri

	GSMH Tarım	GSMH Sanayi	GSMH Hizmetler	Dış Ticaret			GSYH (Sabit Fiyatlarla) Milyon TL	GSYH (Kişi Başına) TL
				İthalat (Bin \$)	İhracat (Bin \$)	Dış Ticaret Dengesi (%)		
1950	4.044	1.419	4.232	285.7	263.4	-22.3	38.598	1.855
1951	5.216	1.574	4.855	402.1	314.1	-88.0	43.536	2.039
1952	5.967	1.785	5.637	559.9	362.9	-193.0	48.739	2.220
1953	7.023	2.115	6.470	532.5	396.1	-136.4	54.210	2.402
1954	6.119	2.475	7.320	478.4	334.9	-143.5	52.655	2.269
1955	7.455	3.055	8.608	497.6	313.3	-184.3	56.912	2.385
1956	8.654	3.671	9.722	407.3	305.0	-102.3	58.763	2.404
1957	12.287	4.642	12.381	397.1	345.2	-51.9	63.417	2.511
1958	14.583	5.883	14.534	351.1	247.2	-67.9	66.308	2.552
1959	16.288	7.897	19.485	470.0	353.8	-116.2	69.373	2.595
1960	17.668	8.046	20.951	468.2	320.7	-147.5	71.391	2.595

Kaynak: TÜİK, 2014, s. 437, 635.

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/DownloadIstatistikselTablo?p=ag>

WSICLkVWAykFDwVYV7xiw1IsBsfg9E0aVpZExN3LBg36JZgFH0CNbYxt6LcLdu

Görüldüğü üzere DP’nin iktidar olduğu 1950-1960 arası dönemde tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde artışlar olmuş, buna karşılık her yıl dış ticaret açığı verilmiş, GSYH ve kişi başı GSYH’de ise son dönemlere doğru yatay seyreden bir tablo meydana gelmiştir.

Nitekim 1950’li yılların sonlarına doğru ekonomide daralmanın söz konusu olduğu ve kalkınma planları hazırlandığı bir süreçte Türkiye’de sosyal ve siyasi alanda da sorunlar yaşanmaya başlamış ve DP dönemi 27 Mayıs 1960 yılında yapılan askeri müdahale ile birlikte son bulmuştur. Planlı kalkınma konusu ise 27 Mayıs Darbesi sonucu iktidara geçen Milli Birlik Komitesi döneminde kurulan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) öncülüğünde devam ettirilecektir.

2. BİRİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1963-1967)

2.1. Kalkınma Planı'nın Hazırlanması

Milli Birlik Komitesi'nin hızlı kalkınmayı ve sosyal adaleti sağlamak amacıyla Devlet Planlama Teşkilatı'nı kurması, kapsamlı bir planlama yapması gerektiği fikrini kuvvetlendirmiştir. Zira DPT'nin kurulmasından sonra ilk çalışması kalkınmayla ilgili bir plan hazırlamak olmuş ve hazırlanan plan Haziran 1961 tarihinde Yüksek Planlama Kurulu'na sunulmuştur. Türkiye için kısa, orta ve uzun vadeli stratejilerin belirlendiği plan 30 Haziran 1961'de Bakanlar Kurulu'nda kabul edilmiştir (Erdoğan, 2020, s. 258).

Hazırlanan plana göre amaç Türk halkının seçtiği yönetim şekli olan demokrasi düzeninde en yüksek kalkınma hızını sağlayacak, onu sürdürecekt ve sosyal adaleti sağlayacak bir kalkınma hamlesi gerçekleştirmektir (Resmî Gazete, 1961, Temmuz 5, s. 4529). Planda 15 yıllık bir perspektifte 5'er yıllık dönemleri kapsamak üzere kalkınma plânlarının hazırlanacağı ve her yıl gözden geçirileceği ifade edilmiştir. Nüfus artış hızıyla kalkınma hızı arasındaki uzun vadeli münasebetlerin üzerinde özellikle durulacağı belirtilmiştir. Maliye, fiyat, para, yatırım, dış ticaret politikalarında açıklık ve kararlılık esaslarına uyulacağına, devlet ve özel sektörde uzağı görme ve güvenle hareket etme olanağı sağlanacağına vurgu yapılmıştır. Nüfusun mevcut artış hızı dikkate alınarak %7 oranında bir kalkınma hızına ulaşmanın hedeflendiği söylenmiştir. Yapılan hesaplara göre bunun gerçekleştirilmesinin de %14 kadarı iç, %4 kadarı dış kaynaklardan sağlanmak sureti ile GSMH'nin %18'i oranında bir yatırım yapılmasına bağlı olduğunun altı çizilmiştir (Resmî Gazete, 1961, Temmuz 5, s. 4530-4531).

Görüldüğü üzere 15 yıllık bir perspektif içinde 5'er yıllık 3 kalkınma planının yapılması gerektiği düşünülmüş, devletle özel sermayenin beraber çalışabileceği karma bir ekonomi modeli hedeflenmiştir. Ülkenin nüfus artış oranı hesaplarına göre yıllık %7'lik bir kalkınmanın gerçekleştirilmesi gerektiği hesaplanmıştır (Erdoğan, 2020, s. 259).

Planlı kalkınma meselesi 1961 Anayasası'nda da yer almış ve bununla ilgili İktisadi ve Sosyal Hayatın Düzeni başlığı altında, ekonomi ve sosyal hayatın tam çalışma esasına, adalete ve her birey için insan onuruna yaraşır bir yaşam standardına ulaştırılması gerektiği belirtilmiştir. Devletin iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokrasi düzeni içinde sağlamakla yükümlü olduğuna değinilmiştir (1961 Anayasası). Anayasası'nın Kalkınma Plânı ve Devlet Plânlama Teşkilatı başlığı altında ise ekonomi, sosyal ve kültürel kalkınmanın bir plana bağlanmasının gerektiği ifade edilmiştir. Devlet Planlama Teşkilatı'nın kuruluş ve görevlerinin, kalkınma planlarıyla ilgili hazırlanma, yürürlüğe

konulma, uygulanma ve değiştirilmesiyle ilgili adımların özel kanunla düzenleneceğinin altı çizilmiştir. (1961 Anayasası).

Alınan kararlarda ekonomik kalkınmayla birlikte sosyal ve kültürel kalkınmanın da plana bağlanması gerektiğine vurgu yapılmıştır. İktisadi ve sosyal hayatta plansız denemelere son verip herkese insan onuruna yakışır şekilde bir yaşam sağlanması hedefine yönelik düzenlemelere gerek duyulduğu belirtilmiştir. Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlıkları ise resmî olarak 5 Temmuz 1961’de başlatılmıştır.

Yaklaşık 1,5 yıllık bir çalışma süresinin ardından İsmet İnönü başkanlığındaki hükümet öncülüğünde Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP) hazırlanmıştır. Plana niçin ihtiyaç duyulduğu ve nasıl hazırlandığı konusunda ise Resmî Gazetede önemli bilgiler verilmiştir. Bu meyanda kalkınma isteğinin plân ve programlar çerçevesinde gerçekleştirilmesi çabasının ülke tarihinde yeni bir olay olmadığı, Cumhuriyet yıllarında hazırlanan plânların da önemli ve başarılı sonuçlar alınmasında yardımcı olduğu belirtilmiştir. O dönem itibariyle Türk toplumunda büyük bir kalkınma arzusu olduğu, plânsız davranışların neden olabileceği istenmeyen sonuçların plânlı kalkınmayı zaruri hale getirdiği söylenmiştir. Kalkınmanın iktisadi ve toplumsal hayatın tamamını dikkate alan ve en son tekniklere dayanan ileri ve yeni bir plânlama anlayışı içerisinde gerçekleştirileceği üzerinde durulmuştur. Planın hazırlanmasında uyulacak temel ilkeleri gösteren Plân Hedefleri ve Stratejisi’nin esas tutulduğu ifade edilmiştir (Resmî Gazete, 1962, Aralık 3, s. 1).

Plan Hedefleri ve Stratejisi’ndeki amaç ve ilkelerde; toplumun yapısı, sorunları ve kaynaklarının dikkate alındığına, kalkınmanın demokratik bir düzen içerisinde karma ekonominin imkânlarından faydalanılarak gerçekleştirilebileceği inancına dayandığına vurgu yapılmıştır. Türkiye’nin toplum yapısının hızla değiştiği, bu değişimin durmadan büyüyen sorunların ortaya çıkmasına yol açtığı ve nüfusun yılda %3 gibi çok yüksek bir hızla arttığı dile getirilmiştir. Gittikçe büyüyen kitlelerin ihtiyaçlarının karşılanmasının ve yaşam standartlarının yükseltilmesinin şart olduğu belirtilmiştir (Resmî Gazete, 1962, Aralık 3, s. 1).

Zira büyük kitleler son derece olumsuz koşullarda ve uygarlık araçlarından mahrum olarak yaşamakta, okuma yaşındaki ve bu yaşı geçmiş olanların %60’ı okuma yazma bilmemektedir. Köylerin %53’ü, kasabaların %55 ‘i içme suyundan yoksun ya da yeterli miktarda içme suyu bulamayacak durumdadır. Nüfusun %69’u elektrikten faydalanamamaktadır. Doğan her bin çocukta 165’i 1 yıl içerisinde ölmektedir, nüfusun %2,5’u veremli, buna karşın 4.000 kişiye 1 doktor düşmektedir. Şehir konutlarının %30’u oturulamayacak haldedir. Büyük şehirlerdeki nüfusun %30’u tek odalı evlerde hayatını sürdürmektedir. Gecekondularda yaşayanların

sayısı 1,2 milyondur. Her yıl pek çok sayıda kişi çalışacak yaşı gelerek işgücüne katılmaktadır. Bunların çalışabilecekleri yeni iş alanları yaratmak gereklidir (Resmî Gazete, 1962, Aralık 3, s. 1).

Plan Hedefleri ve Stratejisi metninin devamında böyle bir ortamda sorunların çözümü için zamanında önlem alınması aksi takdirde ileride içerisinden çıkılamaz durumlar ile karşılaşılacağıının altı çizilmiştir. Ülkenin gelir seviyesi düşüklüğüne ve sorunların bu gelir seviyesinde tatmin edecek bir şekilde çözülmesinin güç olduğuna değinilmiştir. Bu bağlamda üzerinde durulması gerekli olan en önemli konunun problemlerin çözülmesine yönelecek kaynakları arttırmak için gelir seviyesinin yükselmesi olduğu belirtilmiştir. Türk milletinin insan haysiyetiyle bağdaşabilecek bir yaşam düzeyine ulaşması ve onuruna uygun koşullarda yaşaması için yüksek bir kalkınma hızının sağlanması için gereken tüm çabanın gösterilmesinin zorunlu bir hale geldiği ifade edilmiştir (Resmî Gazete, 1962, Aralık 3, s. 1).

Sorunların uzun olmayan bir sürede çözülmesinin yalnızca yüksek kalkınma hızına bağlı olduğu, oysa kalkınma hızının büyük ölçülerde arttırılmasını sınırlayan birçok etkenlerin bulunduğu üzerinde durulmuştur. Bu şartlar altında ülkenin kaynakları ve bunları harekete geçirme olanakları dikkate alınarak yılda ortalama %7 civarında bir kalkınma hızına ulaşmanın hedef olarak alındığına vurgu yapılmıştır. Bu kalkınma hızıyla toplum tarafından benimsenen hedeflere sadece uzun bir vadede erişilebilse de bunun önemli ve kararlı bir adım olduğu söylenmiştir (Resmî Gazete, 1962, Aralık 3, s. 1-2).

Hedeflenen kalkınma hızının gerçekleştirilmesinin sadece toplumsal bir çaba gösterilmesine ve bazı fedakârlıklara katlanılmasına bağlı olduğuna dikkat çekilmiştir. Türk ulusunun toplu ve disiplinli davranmak, beraberce fedakârlığa katlanmak yolu ile her zaman başarı gösterdiği belirtilmiştir. Zira Türk halkı daha önce de bilinçli bir kalkınma yoluna girme ve bu yolda cesurca yürüme çabasına öncülük etmiştir. Bu konuda deneyimi, kurulmuş tesisleri ve yetiştirilmiş insanları vardır (Resmî Gazete, 1962, Aralık 3, s. 2).

Türk halkının gücünü harekete geçirmek için gereken şartların hazırlanması ve bunu sürdürmek üzere plânlı bir çalışma düzeninde her türlü çabayı göstermenin ise Türk Hükümeti'nin başlıca görevi olduğu belirtilmiştir. Kalkınma hızının hesaplanmasında devreye girebilecek iç kaynakların yanında uluslararası iş birliği kapsamında sağlanabilecek dış kaynakların da göz önünde tutulduğuna, uluslararası dayanışmanın Türk ulusal çabasını destekleyip tamamlayacağına değinilmiştir (Resmî Gazete, 1962, Aralık 3, s. 2).

Yüksek bir kalkınma gerçekleştirerek geliri artırmanın salt bir amaç olmadığı, asıl hedefin toplumun refahını ve vatandaşların mutluluğunu arttırmak olduğu üzerinde durulmuştur. Artan kaynakların bu amaç yolunda kullanılması gerekliliği, bunun için Plân Hedefleri ve Stratejisi'nde sosyal adaletin gerçekleştirilmesi ilkesinin

benimsendiği ve bunun sağlanması yollarının gösterildiği ifade edilmiştir. Kalkınma Planı'nın kalkınmanın yüküne katılmada ve kalkınmanın ürünlerinden faydalanılmasında adil bir gelir dağılımını sağlayacak şekilde hazırlandığına vurgu yapılmıştır. Kalkınma Planı'nın demokrasi ilkelerine uygun, dengeli bir toplum düzeni kurulmasına yöneleceği, toplu bir kalkınmanın da sadece bunu gerçekleştirecek bir teşkilatlanmayla başırlabileceği belirtilmiştir. Plân Hedefleri ve Stratejisi'nde bu şartı yerine getirecek temel reformların ve yeniden düzenleme hareketlerinin ilkelerine yer verildiğinin altı çizilmiştir (Resmî Gazete, 1962, Aralık 3, s. 2).

Kalkınma Planı'nda sosyal adaletin ilkelerine uygun olarak yıllık %7'lik bir büyüme hızına erişmek için harekete geçirilecek kaynakların, bunların kullanılma yollarının, çeşitli alanlarda yapılması gereken düzenlemelerinin ve alınması gereken tedbirlerin birbirine bağlı bir bütün olarak gösterildiği söylenmiştir. Plân çalışmalarında bir taraftan bilimsel alandaki ileri tekniklerin cesaretle kullanıldığına, öte taraftan plânın yurdun gerçeklerine uygun şekilde hazırlanması için gereken çabaların gösterildiğine dikkat çekilmiştir. Genel tahliller ile yetinilmediği, farklı faaliyet dallarında o anki durum, ilerideki gelişme imkânlarının ve bu alanlarda iş görenlerin tasavvurlarının ayrı ayrı incelendiği belirtilmiştir (Resmî Gazete, 1962, Aralık 3, s. 2).

Çeşitli kesimlerle ilgili çalışmaların plân hedeflerinin gerçekçi esaslara göre tespitinde yardımcı olduğu, çalışmaların ilgili konulardaki deneyimli uzmanların katılımlarıyla yapıldığı dile getirilmiştir. Bu süreçte bilgi toplama seferberliğine girildiği, kamu kurumlarındaki uzmanların yanında özel sektördeki uzmanlardan da faydalandığı üzerinde durulmuştur. Kalkınma Planı'nın Türk idaresinin topyekûn çabasının ürünü ve ortak eseri olduğuna, bu ortak çalışmanın tedbirler, yeniden düzenleme, harcamalar ve kaynaklar konusundaki kararların birbirlerine bağlı ve tutarlı bir bütün olmasını sağladığına değinilmiştir. Böylelikle hem plânın ülke gerçeklerine uygun olmasının sağlandığı hem de plânı uygulayacak olanların katılımıyla başarılı bir uygulamanın temellerinin atıldığı söylenmiştir (Resmî Gazete, 1962, Aralık 3, s. 2).

Nihayetinde dönemin başbakanı İsmet İnönü'nün ifade ettiği gibi Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı, millî tasarrufu artırmak, yatırımları toplum faydasına, gerekli olan önceliklerle yöneltmek, sosyal, iktisadi ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek üzere hazırlanmıştır (DPT, 1963, s. 3).

2.2. Kalkınma Planı'nın Millet Meclisi'nde Görüşülmesi ve Kabulü

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ilk olarak 01 Ekim 1962'de Millet Meclisi (MM) gündemine gelmiştir. Zira İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Erzincan Milletvekili Sadık Perinçek, Aydın Milletvekili Orhan Apaydın ve Elâzığ

Milletvekili Nurettin Ardıçoğlu, bu tarihte kalkınma planıyla ilgili bir kanun teklifi vermiş ve planla ilgili komisyon raporunu aktarmıştır (MM Tutanak Dergisi, 1962, Ekim 01, s. 196). Gerek 01 Ekim'deki gerekse daha sonraki oturumlarda iktidar milletvekilleri planla ilgili olumlu, muhalif milletvekilleri ise eleştirel bir tutum sergilemişlerdir.

Plana yönelik eleştirel görüşler; planın Anayasa'ya uygun olmadığına, bütçede belirsizlikler içerdiğine, amaçlar ve olanaklar arasında uyum olmadığına, çalışmaların gizli tutulduğuna, kamunun ve özel kesimin sorumluluklarının belirlenmediğine yönelik olmuştur. Planda çeşitli kesimlerin görüşlerinin alınmadığı, planın sağlam bir temele dayanmadığı, işlemeyen bir bürokrasinin var olduğu ve istatistiki verilerde eksiklikler bulunduğu iddia edilmiştir (Ertan, 2010, s. 51-52).

Nitekim 01 Ekim tarihli oturumda, Millet Partisi (MP) adına söz alan Kazım Arar ile Adalet Partisi (AP) adına görüş bildiren Ferruh Bozbeyli, bu kanunun her şeyden evvel Anayasa'ya uygun olması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Zira kanunla ilgili görüşme süresi ve kanun teklifinin kabulü için gerekli çoğunluk gibi birkaç hususta Anayasa ihlâl edilmektedir. Bu nedenle kanun önce Anayasa komisyonunca incelemelidir. Adalet Partisi Afyonkarahisar Milletvekili Mehmet Turgut ise plânın bütünlüğü, plânın kime ya da hangi organa karşı bütünlüğünün korunacağı ve plânın millete mal edilmesi gerektiği hususlarına dikkati çekmiştir (MM Tutanak Dergisi, 1962, Ekim 01, s.196-199).

16 Kasım 1962 tarihli oturumda MP adına söz alan Ömer Zekai Dorman da kalkınma planıyla ilgili süreçte başta Meclis olmak üzere birçok kesimin katkısı olmadığı üzerinde durmuştur. Meclisin, Kalkınma Planı'nın hedeflerinin ve stratejisinin oluşturulmasında rolünün olmadığını, bilim ve siyaset adamlarının, işçi sendikalarının, özel ve resmî sektör temsilcilerinin fikirleri alınmaksızın hazırlandığını sitemkâr bir şekilde ifade etmiştir. Meclisin plan hakkında yeterince bilgilendirilmediğini ve neyi oylayacaklarını ve neye göre kabul veya ret edeceklerini bilmediklerini de söylemiştir. (MM Tutanak Dergisi, 1962, Kasım 16, s.175).

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) adına görüş bildiren İrfan Baran, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı tasarısının çok aceleye getirilmesiyle ilgili eleştiride bulunmuştur. Plân tasarısının zamanında neşredilmediğini, bu suretle bilim adamlarının, halkın, milletvekillerinin, politikacıların tetkik, tenkit ve tartışmaları için zaman bırakılmadığını ifade etmiştir. Bu durumun planın başarısı açısından büyük bir sıkıntıya yol açabileceğine dikkati çekmiştir (MM Tutanak Dergisi, 1962, Kasım 16, s.182).

17 Kasım 1962 tarihli oturumda AP adına söz alan Tahsin Demiray plânın hazırlanması sürecinde Başbakan, Başbakan Yardımcısı ve üç bakanın ana merkezde yer almasını eleştirmiş ve planın merkezinde “*ne bir enstitü ne de bir ilmi şûra vardır*” demiştir (MM Tutanak Dergisi, 1962, Kasım 17, s.212).

Planla ilgili yapılan eleştirilere karşı verilen cevaplar ve plan lehindeki görüşlerde ise planın bir kadro işi olduğu, hukuki belgelerle desteklendiği ve demokratik bir nitelik taşıdığına vurgu yapılmıştır. Plan çalışmalarında uzman kişilerin görevlendirildiği, hızlı kalkınma ve sosyal adalet amaçlarının beraber gözetildiği, yatırımların toplumsal yarar düşünülerek gerçekleştirilmesi gerektiğine değinilmiştir. Ülkenin temel sorunlarının planda yer aldığı ve idari organların yeni baştan düzenlenmesi gerektiği ifade edilmiştir (Ertan, 2010, s. 42).

Nitekim 01 Ekim tarihli oturumda Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) adına söz alan Ankara Milletvekili Emin Paksüt böyle bir kanuna neden lüzum görüldüğüne değinmiştir. Yaptığı konuşmada plânlı kalkınmanın memleket için büyük bir ilerleme hamlesi olduğunu, iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmada vaz geçilemeyecek bir temel prensip haline geleceğini dile getirmiştir. Planın Anayasa Komisyonu tarafından incelendiğine dikkat çekmiştir. Planın bütünlüğünün korunmasıyla ilgili olarak *“Plânın bütünlüğünün korunması birbirine bağlı entegre kalkınma projelerinin bir taraflı derpiş edileceği, genişliğinin önleneyeceği değil, ama bu genişlik kabul edildiği takdirde, plânın diğer kısımlarında, tablolarında, cetvellerinde ve hükümlerinde aksamayı önleyecek değişikliğin, birden yapılmasıdır. Bütünlükten anlaşılan bu”* demiştir (MM Tutanak Dergisi, 1962, Ekim 01, s. 200-201).

Planın hükümete değil TBMM ait olması gerektiğine dair eleştiriye de *“Ne diyor Anayasa? Büyük Millet Meclisini bir vazifeye davet ediyor ve vazifesini tespit ediyor ve diyor ki; plânın hazırlanması, plânın yürürlüğe konulması, plânın uygulanması, değiştirilmesi her halükârda bütünlüğünün, korunması konusunda kanun vaazına millî irade sahibi Büyük Millet Meclisine, «tatbik edilecek esasları tespit et» diyor”* demek suretiyle kanunla ilgili son kararı Meclis’in vereceğinin altını çizmiştir (MM Tutanak Dergisi, 1962, Ekim 01, s. 202).

Aynı oturumda iktidar adına konuşan Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı CHP Kayseri Milletvekili Turhan Feyzioğlu da yaptığı konuşmada, planın amacının ülkeyi birçok yönden geliştirmek olduğu üzerinde durmuştur. Bu hedef doğrultusunda alınacak tedbirlerin birer hukuk kaynağına dayanarak yürürlüğe girmesinin önemli olduğuna değinmiştir. Bütçeyle ilgili tedbirlerin Bütçe Kanunu, vergiyle ilgili tedbirlerin Vergi Kanunu, krediyle ilgili tedbirlerin ise krediyi tanzim eden mevzuat plânı çerçevesinde alınacağını ifade etmiştir. Bu tedbirlerin her biri üzerinde bütçe ve münferit kanunlar vesilesiyle Millet Meclisi’nin iradesini izhar etmek imkânını bulacağına dikkat çekmiştir (MM Tutanak Dergisi, 1962, Ekim 01, s. 219).

Feyzioğlu konuşmasının devamında plânlı kalkınma yolunda sermaye, insan gücü, doğal kaynakları ve dışarıdan sağlanacak olan olanakları verimli olarak kullanabilmek için iyi bir kadronun oluşturulmasına ihtiyaç olduğunu

belirtmiştir. Aksi takdirde kaynakların israf edilmiş olacağına dikkati çekmiştir. Planın devlet yatırımları açısından yapılabilecek işler ve miktarlarıyla ilgili olduğunu, özel sermayenin teşvik edileceğini, desteklenecek alanların belirtileceğini, ancak kimseden bir işi zorla yapmasının istenmeyeceğini, bu yönüyle planın demokratik bir plan olduğunu dile getirilmiştir (MM Tutanak Dergisi, 1962, Ekim 01, s. 219).

Kalkınma Planı'nın bütünlüğün niçin korunması gerektiği hakkında ise saat düzeneği üzerinden cevap vermiştir. Bu meyanda planı saate benzetmiş ve bir saatin çeşitli taşları, dişlileri ve vidaları olduğunu, bunların bir defa ayarlandıktan sona uyum içinde çalıştığını söylemiştir. Bu mekanizma içerisinde birisinin yerinin veya boyutunun değişmesi halinde sisteminin verimli çalışamayacağına dikkati çekmiştir. Millet Meclisi'nin devre dışı bırakıldığı eleştirileri karşısında da Meclisin planla ilgili uygun görmediği herhangi maddeyi değiştirme hakkına sahip olduğunun altını çizmiştir (MM Tutanak Dergisi, 1962, Ekim 01, s. 222).

Feyzioğlu, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın sunulduğuna ilişkin Başbakanlık tezkeresi ve Kalkınma Planı ile Cumhuriyet Senatosu tarafından kabul edilen değişikliklere dair Plan Karma Komisyonu raporun görüşülmeye başlandığı 16 Kasım 1962 tarihli oturumda da planın hedef, hazırlanış ve içerik bakımından demokratik bir özelliğe sahip olduğundan bahsetmiştir. Planın başarısı için ana hedeflerin siyasiler tarafından belirlendiğine, bununla beraber planın hazırlık aşamasında özel sektör temsilcileri, devlet memurları, bilim insanları ve farklı uzmanlık alanlarındaki kişilerin yer aldığına vurgu yapmıştır. Bu süreçte DPT'nin koordinasyon görevini ifa ettiğini, Türk uzmanların sorumluluğunda yabancı uzmanlardan da yararlanıldığını dile getirmiştir. Bu meyanda planın Türk idarecilerin, iktisatçıların, mühendislerin ve sektör temsilcilerinin ortaklaşa çabaları ile hazırlandığının altını çizmiştir (MM Tutanak Dergisi, 1962, Kasım 16, s. 170).

Feyzioğlu konuşmasının devamında da Türk toplumu gibi sosyal, kültürel alanlarda büyük devrimler gerçekleştirmeyi başarabilen ve uzun yıllardan beri yoksulluk sorununu aşmaya çalışan bir toplum için plânlı kalkınmanın vazgeçilmez bir unsur olduğuna değinmiştir. İktisadi kalkınmanın temelini de tarım ile sanayi arasında dengeli bir gelişmeye bağlı olduğunu ifade etmiş, tarım, sanayi, madencilik, enerji ve ulaşım alanlarında ne kadarlık bir yatırım ve artış sağlanacağı hakkında bilgiler vermiştir. Feyzioğlu konuşmasını *“Bu planın başarısı, yalnız milletimizi refaha doğru götürmekle kalmayacak, aynı zamanda Türk demokrasisinin de kesin zaferi olacaktır”* sözleriyle bitirmiştir (MM Tutanak Dergisi, 1962, Kasım 16, s. 173-174).

17 Kasım 1962 günkü oturumda da Feyzioğlu plânın hazırlanışı ve planın gerekliliği konusuna değinmiştir. Bu planın iddia edildiği gibi statükocu

bürokratların esaslarını tespit ettikleri ve hazırladıkları bir plân olmadığını belirtmiştir. Danışma kurulları, üniversitelerden bilim adamları, özel sektör temsilcileri, işçi temsilcileri ve iktisat alanında tanınmış uzmanların çalışmaları sonucunda hazırlandığını dile getirmiştir. Feyzioğlu plana neden ihtiyaç duyulduğu hususunda da bunun devletin asli bir görevi olduğundan bahsetmiştir. Zira Devlet başta stratejik yatırımlar olmak üzere hayatî oldukları halde özel girişimcilerin gerçekleştiremeyeceği temel yatırımları ve özel teşebbüsün imkanlarının yetmediği önemli yatırımları yapmakla yükümlüdür (MM Tutanak Dergisi, 1962, Kasım 17, s. 235-237).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı tasarısı ile alakalı Millet Meclisi'nde bu tartışmalar yaşanırken söz konusu zaman zarfında Kalkınma Planı, 16 Ekim 1962 tarihli ve 77 sayılı Kanuna göre Millet Meclisi Plan Karma Komisyonu'nda görüşülmüş, ardından Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu'na gönderilmiş ve sonra yeniden Plan Karma Komisyonu'na sevk edilmiştir. Burada yapılan görüşmelerin ardından da onaylanması için 21 Kasım 1962'de Millet Meclisi Genel Kurulu'na havale edilmiştir. Yapılan oylamaya 352 kişi katılmış, katılanlar arasından 216 kişi kabul, 92 kişi ret oyu kullanmış, 44 kişi de çekimser kalmıştır (Resmî Gazete, 1962, Ekim 18, s. 8845.; MM Tutanak Dergisi, 1962, Kasım 21, s. 467, 556). Basındaki haberlere göre kabul oyunu koalisyon partileri, ret ve çekimser oyları ise Adalet Partisi ise Millet Partisi kullanmıştır (Cumhuriyet, 1962, Kasım 22.; Milliyet, 1962, Kasım 22). 21 Kasım 1962 tarihinde onaylanan BBYKP, 3 Aralık 1962 tarihli Resmî Gazetede yayımlanmıştır (Resmî Gazete, 1962, Aralık 3, s. 1).

2.3. Kalkınma Planı'nın Genel Amaçları ve Hedefleri

Türkiye'nin Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı, 15 yıllık bir perspektif plânın ilk hamle safhası olurken, plânın hazırlanmasında Türk toplunun ulaşmak istediği sosyal ve iktisadi hedeflerle harekete geçirilmesi gerekli olan kaynaklar 15 yıllık bir perspektif bakımından ele alınmıştır. Bu nedenle plânın sosyal hedeflerinin ve bunların arasındaki önceliklerin belirlenmesinde ve çeşitli sektörlerin gelişim programlarının hazırlanmasında 15 yılın sonunda beklenen sonuçlara göre davranılmıştır (DPT, 1963, s. 33).

Bu kapsamda BBYKP'nin hedef ve stratejisine geçmeden önce bu plana temel oluşturan 15 yıllık perspektif plandaki kalkınma hedeflerinin gözden geçirilmesi faydalı olacaktır.

Türkiye'nin 15 yıllık perspektif planının hedefleri sanayi ve tarım arasında dengeli bir gelişme temeline dayanmaktadır. Zira Türkiye'nin uzun vadeli gelişmesi daha çok sanayileşme yönünde olabilecektir. Fakat sanayi sektörünün gelişebilmesi için tarım sektöründe belli hedeflere ulaşılması da gerekmektedir.

Bu nedenle tarıma yapılacak yatırımlarla tarımsal gelirin 1975 yılına kadar bir kat artması hedeflenmektedir. Sanayileşmenin sonucunda da tarımsal hasılanın milli gelir içerisindeki payının azalması umulmaktadır (DPT, 1963, s. 39-40).

Aynı şekilde 15 yıllık dönem içerisinde çalışan nüfusun ana sektörler arasındaki dağılımında benzer yönde gelişmelerin olması beklenmektedir. Zira yapılan çalışmalar neticesinde tarımdaki çalışan nüfusun toplam çalışan nüfus içerisindeki oranı 15 yılda %77'den %58'e düşecek, buna karşılık sanayi sektöründe çalışan nüfusun oranı %9,7'den %15,7'ye, hizmet kesiminden çalışan nüfusun oranı da %12,8' den %26,3'e çıkacaktır (DPT, 1963, s. 40).

Perspektif planın bir başka özelliği ise kamu ve özel teşebbüsün birbirlerine rakip olan iki sektör değil, birbirlerini tamamlayan iki unsur olarak kabul edildiği karma ekonomi düzeni içinde kalkınmayı kabul etmiş olmasıdır. Plan, kamu sektörü için emredici, özel sektör için destekleyici ve yol gösterici, kişilerin teşebbüs güçlerini ortaya çıkarıcı ve geliştirici bir nitelikte hazırlanmıştır. Kamu sektörünün faaliyetleri, öngörülen gelişme hızını gerçekleştirecek ve stratejinin gerektirdiği şekilde dengeli bir kalkınma sağlayacak biçimde planlanacaktır. Özel teşebbüste ise toplam tasarrufun artmasıyla birlikte özel teşebbüs yatırımlarının artırılması, bunların dengeli ve hızlı bir kalkınmanın gerektirdiği alanlara yönlendirilmesi teşvik edilecektir. Bu teşvikte doğrudan doğruya kontrollerden kaçınılarak kredi ve vergi politikaları, sermaye piyasasının oluşturulması ve geliştirilmesi gibi dolaylı tedbirlere başvurulacaktır (Aksöz, 2010, s. 76-77).

Sağlık, eğitim ve ulaştırma gibi temel hizmetler ile ilgili yatırımlarla enerji, baraj ve sulama tesisleri gibi yatırımlar fazla sermaye istediğinden, geniş bir organizasyon gerektirdiğinden ve kısa vadede kârlı olmadıklarından dolayı devletçe yapılacaktır. Bunun yanında devlet, büyük sermaye ve ileri teknik gerektiren üretim kollarında yeni teşebbüsler kurmak sureti ile sanayide gelişmeye liderlik edecektir. Yatırımın yapılması gerekli olan bir alanda özel teşebbüs yatırım yapamıyor ya da yapmıyorsa ve bu ekonomide tıkanıklıkların oluşmasına neden olacaksa devlet veya kamu teşebbüsleri gereken yatırımları yapacaktır. Özel sektörün gelişmesini baltalamamak ve özel teşebbüs yatırımlarını teşviki için iktisadi politikaların tüm araçları kamu ve özel kesime eşit olarak uygulanacaktır (Aksöz, 2010, s. 77).

Perspektif planın genel hedeflerini ise Türkiye'nin kalkınması için her alanda yeterli sayıda ve uzmanlar yetiştirme, %7'lik bir gelişme hızına ulaşma, dış ödeme dengesini sağlama, istihdam meselesini çözme, adil bir gelir dağılımını temin etme ve bölgeler arasında sosyal adalet dengesini tesis etme şeklinde özetlemek mümkündür (DPT, 1963, s. 33). Bu hedeflere ayrı ayrı bakacak olursak:

Her alanda yeterli sayıda ve uzman teknik elemanlar yetiştirme: Toplumun ihtiyaçlarına ve şartlarına uygun nitelikte insanlar yetiştirmek ve eğitim olanaklarından kişilerin yeteneklerine göre faydalanmak yolunda 15 yıl içerisinde eğitim çağında bulunan çocuklara okuma olanağı sağlanması amaçlanmıştır. Böylece o dönem itibarıyla sayısı 150 binin altında olan yüksek seviyede meslekî ve teknik personelin 470 bine; sayısı 150 bin kadar olan orta seviyedeki meslekî ve teknik personelin 550 bine, sayısı 1 milyon 250 bin kadar olan alt kademede meslekî ve teknik personelin ise 4,5 milyona yükselmesi hedeflenmiştir. Böylelikle toplumda ihtiyaç duyulan yetişmiş insan sayısında 3,6 kat bir artış görüleceği hesaplanmıştır (DPT, 1963, s. 38-39).

Ayrıca bu hedeflere ulaşıldığında 15 yıl sonunda planın uygulanmaya başladığı döneme göre ilköğretimde %102, orta öğretimde %78, orta seviyede meslekî ve teknik öğretimde %477, yüksek genel öğretimde %180, yüksek teknik öğretimde %740 oranında artış sağlanacaktır (DPT, 1963, s. 39). Bu oranlar göstermektedir ki plan dönemi içerisinde meslekî ve teknik öğretime daha fazla önem verilecektir. 1962’de orta seviyedeki meslekî ve teknik öğretimdeki öğrencilerin sayısı toplam öğrenci sayısının %35 oranındayken 1978’de bu oran %58’e çıkacaktır. Doğal olarak bunun sonucunda genel öğretimdeki öğrenci sayısının oranı %65’den %42’ye düşecektir (Aksöz, 2010, s. 73). 15 yıl içerisinde yüksek sağlık personeli sayısının ise 1962’ye oranla 2,5 katına, yardımcı sağlık personeli sayısının 6 katına, sağlık programlarının gerçekleştirilmesi için kişi başına sağlık harcamalarının da 2 katına çıkarılması hedeflenmiştir (DPT, 1963, s. 39).

%7’lik bir gelişme hızına ulaşma: Ülkenin %7’lik gelişme hızına ulaşabilmesi için Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde (1963-67) GSMH’nin %18’inin ilk beş yıllık dönemden sonra da %21’inin yatırımlara ayrılması gerekmektedir (Aksöz, 2010, s.74). Bu arada GSMH’deki toplam artışın insanların refahlarına etkisi nüfus artışı hızına bağlıdır. Zira Türkiye’nin nüfusu son yıllarda sürekli olarak %3 gibi yüksek bir hızla artmaktadır. Bu artış hızıyla GSMH ancak %4 oranında artacaktır. Buna göre 1962 yılında 1.790 TL olan kişi başına GSMH 1967’de 2.190 TL ve 1977’de 3.200 TL’ye yükselmiş olacaktır. GSMH’deki %175 artışa karşın ilgili dönemde kişi başına gelir, sadece %78’lik artış gösterecektir. GSMH 10 yılın sonunda 1962 yılının 2 katına çıkacaktır; oysa kişi başına gelirin de iki katına çıkması için 1980 yılının beklenmesi gerekecektir (DPT, 1963, s. 35).

İstihdam meselesini çözme: İstihdam meselesi nüfus artışından kaynaklanan emek arzıyla toplumda yaratılan iktisadi faaliyetlerin hacminin neden olduğu işgücü talebi arasındaki ilişkiyle alakalıdır. Geçmiş yıllardaki hızlı nüfus artışıyla tarım ve tarım dışı sektörlerde yaratılan iş hacminin neden olduğu istihdam

arasındaki dengesizlik, tarımda artan gizli işsizlik sorunu yaratmıştır. Bu durum sonucu meydana gelen hızlı kentleşme ise tarım dışındaki sektörlerde bir işsizliğin oluşmasına neden olmuştur. Bu şartlar altında tarımdaki en yüksek çalışma mevsiminde dahi 1 milyon olarak beliren işsizlere ilâveten 15 yıl içerisinde farklı sektörlerde 7,5 milyon insana iş imkânının yaratılması gerekecektir. %7'lik bir kalkınmayla yaratılacak iş imkânları da istihdam meselesini bütünüyle çözemeyecektir. Zira plânlı dönemdeki üretim ve yatırım hedeflerinin yaratacağı toplam ek istihdam 6,8 milyondur. Bu bağlamda özel tedbirlere ihtiyaç vardır (DPT, 1963, s. 36).

Dış ödeme dengesini sağlama: Türkiye'nin 15 yıllık gelişme politikasının dış denge hedefi, dış ödemeleri yüksek bir ticaret hacminde dengeye getirmektir. Bu hedefin gerçekleşmesi dünya ticaretindeki gelişmeler ve özellikle ileri sanayi memleketlerinin dış ticaret politikasıyla yakından ilişkilidir (DPT, 1963, s. 41). Türkiye'nin kendi olanaklarıyla %7'lik gelişme hızını gerçekleştirebilmesinin mümkün olmadığı görüldüğünden ilk 10 yılda yatırımların finansmanında dış kaynak kullanılacaktır. Bu durumda ilk iki dönemde dış ödemeler açıkla kapatılacaktır. Uzun vadede cari ödeme açığının zamanla azaltılması ve Türkiye'nin kendi olanaklarıyla gelişebilecek duruma gelmesi gerekmektedir. Cari ödeme açığının kapatılması için uluslararası iş birliğinin sağladığı olanaklardan azami düzeyde faydalanılması, 15 yıl içerisinde ihracatın geliştirilmesi için büyük çabaların harcanması planlanmıştır. Bu amaçla ihracat politikası ihraç mallarının çeşitlendirilmesi yönünde olacak ve mamul maddeler ihracatını sağlayacak yatırımlara öncelik verilecektir. Bu arada turizm gelirleri de artırılmaya çalışılacaktır (Aksöz, 2010, s. 74-75).

Adil bir gelir dağılımını temin etme: Plânın sosyal adalet amaçlarından biri de gelir dağılımı arasındaki dengesizliği giderme ve onun yerine gelir dağılımına daha âdil bir görünüş ve yön verecek eğilimi yaratmaktır (DPT, 1963, s. 51). Bu kapsamda yatırımların ve kamu harcamalarının dağılımında büyük kitlelerin ihtiyaçlarının ön plana alınacağı belirtilmiştir. Konut yatırımlarının büyük kitlelerin ihtiyacını karşılayacak halk tipi konutlara yönlendirilmesinden bahsedilmiştir.

Yaygın bir sosyal güvenlik sistemi tesisi, eğitim imkânlarından kişilerin yeteneklerine göre faydalanmaları ve vergi yükünün daha adil dağıtılmasının sağlanması yönünde adımlar atılacağı belirtilmiştir (Aksöz, 2010, s. 75).

Bölgeler arasında sosyal adalet dengesini tesis etme: Türkiye'de bölgeler arasında hem iktisadi faaliyet hacmi ve gelir seviyesi hem de sosyal hizmet ve tesisler açısından ciddi dengesizlikler söz konusudur. Bu nedenle plânlı kalkınmanın ikinci büyük toplumsal hedefi, bölgeler arasındaki dengesizliklerin giderilmesiyle dengeli bir kalkınmanın gerçekleştirilmesine yönelik olmuştur

(DPT, 1963, s. 53). Bölgeler arası dengesizliğin giderilmesi için alınacak tedbirlerden bazıları ise şu şekilde açıklanmıştır: Devlet tarafından sosyal hizmetler için yapılacak yatırımların ve harcamaların, sosyal hizmet, iktisadi faaliyet ve gelir seviyesi açısından düşük bölgelere kaydırılması, Altyapı ve diğer ekonomik yatırımların dağılımında bu bölgelere öncelik tanınması, Geri kalmış bölgelerden mahalli sermayenin ve girişimcilerin dışarıya kaymasının önlenmesi, Diğer bölgelerden bu bölgelere sermaye ve girişimci akımını sağlamak için az gelişmiş bölgelerde sanayi sitelerinin kurulması ve sitelerdeki tesislere ucuz kuruluş yeri verilmesi, enerji ve krediyle bazı vergi indirimlerinde kolaylık sağlanması (Aksöz, 2010, s. 75).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının sektörler bazında amaç ve hedefleri özetle şu şekilde açıklanabilir:

Tarım alanında: Zaruri gıda maddelerinin üretimlerinin artırılması için tarımsal yatırımlarına öncelik verilmiştir. Zira plân boyunca bu ürünlerin arzında talebe denk bir artış beklenmektedir. Nüfusun önemli bir kısmı tarımdan çekileceğinden kentlerde gıda maddeleri üretiminde ortaya çıkabilecek tıkanıklıkları önlemek ve bölgesel fiyat farklarının ortadan kaldırılması için tarım sektörünün piyasa ekonomisine daha çok açılması hedeflenmiştir. Köylerin piyasalar ile irtibatını sağlayacak ulaştırma imkânlarının geliştirilmesi ve satış kooperatiflerinin kurulması gibi tedbirler alınacağı ifade edilmiştir (DPT, 1963, s. 46).

Sanayi alanında: Kalkınma Planı'nda, nüfusun artması ve şehirlere akınıyla birlikte hızla sanayileşme politikasının zorunlu hale geldiğine dikkat çekilmiştir.

Bunun gerektirdiği işgücü ve sermaye seferberliğinin de karma ekonomi düzeniyle sağlanacağı kabul edilmiştir (DPT, 1963, s. 66). Tarımla sanayi arasındaki gelişmenin dengelenmesi, kırsalda yaratılacak olan istihdam olanaklarıyla kente göçlerin kontrolü ve sanayileşmede ithal ikamesi yaklaşımının sürdürülmesi hedeflenmiştir. Sanayileşmenin gerçekleştirilmesi için yurtiçi kaynaklara ağırlık verileceği belirtilmiştir. Kalkınmanın devlet kontrolünde gerçekleştirileceğine ve tarım sektöründe birtakım hedeflere ulaşılmasının planda ön koşul olarak tespit edildiğine değinilmiştir. Yerli sanayinin korunması ve sanayi sektörünün dış pazarlarda rekabet edebilirliğinin sağlanması da hedefler arasında yerini almıştır (Ertan, 2010, s. 93).

Ayrıca planın gerçekleştirilmesi için üç kaynak göz önünde bulundurulmuştur. Bunlar özel sektör, devlet sektörü ve dış kaynaklardır. İthal ikamesiyle sanayileşme stratejisi benimsenmesi nedeniyle ağırlık iç kaynaklara verilmiş ve özel sektörün teşviki, ticaret aracılığıyla gerçekleştirilecek olan birikimin ve banka sermayesinin sanayiye aktarılması ön görülmüştür. İç kaynak olarak

özel sektörün olanaklarının haricinde geriye ekonominin tüm ağırlığını taşıyacak olan devlet sektörü kalmıştır (Uzunkaya, 2020, s. 20).

Madencilik alanında: Kalkınma Planı'nda madencilik KİT'lerin faaliyette bulundukları başlıca alanlardan birisi olarak gösterilmiştir. Kâğıt sanayisinin çoğunluğu devlet elinde bulunurken, dokuma ve kauçuk sanayisinde ise özel işletmelerin çoğunluğu teşkil ettiğine vurgu yapılmıştır. Millî gelirin %2'sini sağlayan madencilik sektöründe ise bu durumun tersine bir durum olduğunun altı çizilmiştir. Zira bu alanda devlet işletmeleri üretimin $\frac{3}{4}$ 'ünü sağlamaktadır. Özel sektör üretiminin %60'nı 20 kadar büyük işletme, %40'ını ise küçük işletmeler yaratmaktadır. Bu şartlar altında madenciliği iç ve dış talebi karşılayacak düzeye çıkarabilmek için %50'ye yakın bir artış hedeflenmiştir (DPT, 1963, s. 75, 139).

Enerji alanında: Kalkınma Planı'nda iktisadi faaliyetlerin kesintisiz olarak devamını sağlamak için enerji sektörüne ve enerjinin kolayca ve ucuz bir şekilde sağlanabilmesine büyük bir önem verilmiş, yeterli bir üretime erişmek ana hedef olarak kabul edilmiştir (DPT, 1963, s. 137). Hidrolik enerji kaynak potansiyelinin fazla olmasına rağmen Türkiye'de iyi değerlendirilmediği konusu üzerinde durulmuş ve bu enerjiden daha verimli yararlanabilmek hedeflenmiştir. Ticari olmayan odun, tezek, tarım atıklı yakıtların fazla kullanıldığı ifade edilmiş ve bu durumu bir an önce önlemek adına halka ucuz ve aynı zamanda sağlık koşullarına uygun yakıt sağlanması üzerinde durulmuştur. Halkın sağlığına uygun ve ekonomik yakıt temini sağlamak planın ana hedeflerden biri olurken, bu doğrultuda kok kömürü talebini karşılayabilmek adına şehirlerde yeni kok fabrikaları kurmak için yatırım kararı alınmıştır. İnsanların artan enerji talebinin olabildiğince birincil kaynaklardan sağlanması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Petrol arama çalışmalarına rağmen Türkiye'nin enerji ihtiyacının ancak %20'sinin yerel petrol kaynaklarından temin edilmesinden dolayı geri kalan ihtiyacın ham petrol olarak ithal edilmesi ve petrol dışındaki enerji ihtiyaçlarının yurt içinden sağlanacağı belirtilmiştir (Afşar, 2019, s. 41-46).

Ulaştırma alanında: Kalkınma Planı'nda çeşitli ulaşırma sistemleri arasında seçim yaparken ekonomik hareket için gereken şartları yerine getirerek artan yük, yolcu ve haber trafiğinin karşılamının önemine değinilmiştir. Fazla kapasitenin yaratılmaması ve eldeki kapasiteden tam yararlanılması, hizmetlerin iyileştirilmesi, maliyetlerin düşürülmesi ve ulaşırma işlerinin ulusal ekonomiye en uygun şekilde yürütülmesi gibi temel ilkelere yer verilmiştir (DPT, 1963, s. 384).

O gün itibariyle taşıma sisteminde artık kapasite, haberleşmedeyse büyük kapasite darlığı olduğuna, ülkedeki ana yol şebekesinin potansiyel ihtiyaca yakın bir derecede geliştirilmişken bu şebekeyi besleyici ve daha çok sosyal amaçlı il ve köy yollarının ihtiyacı karşılamaktan uzak olduğuna vurgu yapılmıştır.

Karayollarının fiziki standartlarının memleket şartlarına uygun olmadığı, demiryollarının yapımının eski tekniğe dayandığını belirtilmiş ve demiryollarının yurdun ihtiyacına uygun standart ve teknikle yapılacağı dile getirilmiştir. Ayrıca telefon şebekelerinin ülkenin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde geliştirileceği, radyo istasyonlarının bütün yurtda kaliteli bir dinleme sağlayacak kapasiteye ulaştırılacağı, televizyon konusunun da teknolojiadaki ve maliyetlerdeki değişimlere göre ekonomiyi zorlamayacak şekilde ele alınacağına değinilmiştir (DPT, 1963, s. 384-385).

Konut alanında: Konutla ilgili en büyük beklenti uygun şartlarda çok konut yapmak suretiyle ihtiyaçlarla olanaklar arasında bir denge kurmak olmuştur. Bu bağlamda lüks konut yapımında azalışa gidilmesi ve bunun yerine ucuz halk konutu tipinin seçilmesi ile daha fazla sayıda konutun yapımı ve daha geniş bir kitlenin barındırılması ilkesi benimsenmiştir. Kirası düşük olan halk konutları yaparak kiranın özellikle dar gelirlielerin imkânlarını zorlayan etkisinin azaltılması, her türlü arsa alım-satım oyunlarını önleyici önlemlerle ev yaptırmak isteyen kişilerin uygun fiyatlarla arsa edinmelerinin sağlanması istenmiştir. Gecekonduların içinde oturanlara konut bulunmadan yıkılmayacağı, fakat çok kötü olanların içerisinde yaşayanların konut ihtiyaçlarını karşılamak sureti ile yıkılacağı ifade edilmiştir. Konut yatırımların GSMH içinde %3,6, genel yatırım hacmi içinde %20 olacağı düşünülmüştür. Bu suretle konut yatırımında yılda ortalama %7 artış olacağı ve bu yatırımların önemli kısmının halk konutu yapımına gitmesi ile ihtiyaçların karşılanabileceği hesaplanmıştır (DPT, 1963, s. 429).

Eğitim alanında: Kalkınma Planı'nda eğitim konusu istenilen bir yaşam standardına ulaşmak çabası olan kalkınmanın en etkili araçlarından biri olarak ortaya konulmuştur (DPT, 1963, s. 441). Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücünü sağlayacak bir eğitim yapısının örgütlenmesi amaçlanmıştır. Böylelikle işsizliğin azaltılması, iş görenlerin mesleki bilgilerinin artırılması, kişilerin yeteneklerine uygun iş sahibi olmaları ve çalışan nüfusun farklı meslek gruplarına dengeli bir dağılımının sağlanması amaçlanmıştır (Altundemir, 2012, s. 99).

Sosyal devlet anlayışıyla eğitim çağına gelen herkesin eğitim-öğretim sürecine dahil edilmesi yönünde çalışmalar yapılacağı dile getirilmiştir. Kalifiye eleman ihtiyacı nedeniyle ortaöğretim çağında bulunan bireylerin teknik ve mesleki eğitime yönlendirilmesine önem verilmiştir. İstenilmesi halinde üst öğrenim kurumlarına devam edilmesi yolunda imkân yaratılması gerektiği belirtilmiş, ortaokul ve liselerin temel görevinin üst öğrenim kurumuna öğrenci yetiştirmek olduğu vurgulanmıştır. Eğitim sürecinde öğretmenlerin yerleri ve önemleri dolayısıyla, o günün koşullarında öğretmen eksiği göz önünde bulundurularak öğretmen yetiştiren kurumlara öncelik verileceği ifade edilmiştir. Bunun dışında yükseköğretim düzeyinde gelişimin hızlandırılması ve çağdaş

gelişmeleri yerinde görerek uygulanabilmesi için yurtdışına öğrenci gönderilmesinin önünün açılacağından bahsedilmiştir (Akça, Şahan & Tural, 2017, s. 397).

Sağlık alanında: Kalkınma Planı'nda sağlık hizmetleri konusunda ülkede sağlık seviyesini yükseltmek amacıyla çevre sağlığının iyileştirilmesi, aile planlaması, halk sağlığı eğitimi ve bulaşıcı hastalıkların yok edilmesi gibi amaçlar ve hedefler oluşturulmuştur (Dikmetaş Yardan & Yabana Kiremit, 2016, s. 96). Sağlık programlarının tedavi hekimliğinin plânlamasında tesirsiz ve çok pahalı olan hastane sistemi yerine ayakta ve evde tedaviyi mümkün kılacak olan bir sisteme doğru yöneleceği ifade edilmiştir. Hastanenin bu sistemin tamamlayıcı bir unsuru olarak ele alınacağına vurgu yapılmıştır. 15 yıl içerisinde yüksek seviyede sağlık personeli sayısının 2,5 katına, yardımcı sağlık personeli sayısının 6 katına, kişi başına sağlık harcamalarının da 2 katına çıkarılması hedefler arasında yer almıştır (DPT, 1963, s. 39).

Turizm alanında: Kalkınma Planı'nda öncelikli olarak ödemeler dengesi açığının kapatılması için turizmden daha fazla oranda yararlanılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda ülkenin doğal ve tarihi kaynaklarından yararlanılması, gereken yatırımların yapılması, tanıtım faaliyetlerine ağırlık verilmesi temel ilkeler olarak kabul edilmiştir. Bir başka ifadeyle ülkeye daha çok sayıda turist çekebilmek ve ülkenin turistik değerlerinin geliştirilmesi amacıyla yatırıma ve tanıtıma ağırlık verilmesi, turizm sektörünün alt dallarının canlandırılması fikri benimsenmiştir (Büyükşalvarcı & Şapcılar & Bayrakçı, 2016, s. 190). Türkiye'de o dönem itibarıyla ortalama olarak 4 gün kalan ve 60 dolar bırakan turistlerin plân dönemi sonunda ortalama 6 gün kalmaları ve 100 dolar bırakmaları hedeflenmiştir (DPT, 1963, s. 425).

BBYKP'de yukarıda belirtilen hedeflerin gerçekleşebilmesi yolunda GSMH'de yıllık ortalama %7'lik bir artış sağlanabilmesi için kamu yatırımları ile özel yatırımların toplamının yaklaşık olarak 59 milyar olması gerektiğinin altı çizilmiştir (DPT, 1963, s. 136). Enerjide %83,3, tarımda %25,6, imalât sanayiinde %72,8, madencilikte %52,8, ulaşırmada %58,1 oranında bir üretim artışı hedef olarak alınmıştır. Ayrıca tarımın GSMH içindeki yeri 1962 yılında %43,8 iken 1967'de yüzde 38,3'e inmesi beklenmektedir. Tarıma büyük bir önem verilmesine rağmen millî hasıla içerisindeki yerinin küçülmesi, diğer sektörlerin gelişme hızlarıyla ilgilidir. Zira tarımın payındaki bu düşmeye karşılık sanayinin payı büyük bir artış gösterecektir. 1962 yılında GSMH içindeki payı %16,8'i olan sanayi BBYKP sonunda %21,4'e çıkacaktır. Ayrı olarak ele alındığı takdirde madencilik 3,2'den 3,6'ya, imalât sanayii %12,8'den %16,7'ye, enerji ise %0,8'den %1,1'e yükselecektir. Hizmetlerin ise yılda %7,2 artacağı umulmaktadır (DPT, 1963, s. 139-140).

Yatırımların ana sektörlere dağılımında ise beş yıllık yatırım toplamında konut yatırımı %20,3 ile birinci sırada yer almıştır. Konut yatırımı sırasıyla tarım, sanayi, ulaştırma, enerji, eğitim, hizmetler, madencilik, sağlık ve turizm yatırımları takip etmiştir (Tablo 2.1).

Tablo 2.1: 1963-1967 Yılları Arası Sektörel Bazlı Gayri Safi Yatırımlar ve Yüzde Değerleri (Milyon TL-1963 Fiyatlarıyla)

Sektörler	Yıllar							
	1963		1964	1965	1966	1967	Toplam	
	TL	%	TL	TL	TL	TL	TL	%
Tarım	1.213,2	12,8	1.712,2	2.182,0	2.590,0	2.851,0	10.548,4	17,7
Madencilik	457,8	4,8	735,2	794,6	809,9	435,5	3.233,0	5,4
Sanayi	2.166,3	22,8	2.359,9	2.276,9	1.726,4	1.559,7	10.089,2	16,9
Enerji	706,4	7,4	850,0	1.057,9	1.233,5	1.286,2	5.134,0	8,6
Ulaştırma	1.298,0	13,7	1.355,9	1.482,3	1.851,9	2.171,3	8.159,4	13,7
Hizmetler	581,0	6,1	426,1	637,0	1.030,0	1.291,8	3.965,9	6,6
Konut	2.085,0	21,9	2.229,0	2.390,0	2.594,0	2.818,0	12.116,0	20,3
Eğitim	660,0	6,9	783,0	795,0	836,0	1.153,0	4.227,0	7,1
Sağlık	200,5	2,1	230,1	278,2	320,2	317,9	1.346,9	2,3
Turizm	145,5	1,5	148,2	164,7	175,6	193,0	827,0	1,4
Toplam	9.513,7	100,0	10.829,6	12.058,6	13.167,5	14.077,4	59.646,8	100,0

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı [DPT]. (1963). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963–1967). s. 137-138.

2.4. Kalkınma Planı’nın Yürürlüğe Konulması ve Neticeleri

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı özel sektörle kamu iktisadi teşebbüsleri için 1 Ocak 1963 tarihinden itibaren; umumi bütçeye bağlı devlet daire ve müesseseler ile belediyeler ve özel idareler için de 1 Mart 1963 tarihinden itibaren yürürlüğe konulmuştur (DPT, 1963, s. 3).

Kalkınma Planı’yla ilgili basında da çıkan haberlerde de DPT Müsteşarı Ziya Müezzinoğlu’nun “%7 kalkınma hızını gerçekleşmesinde herhangi bir şüphe bahis konusu değildir. İdari reform, toprak reformu, kredi mekanizması ve iktisadi devlet teşekküllerinin reorganizasyonu bu oranda müessir olacaktır” sözlerine yer verilmiştir (Milliyet, 1962, Aralık 23). Plan hedeflerinden detaylıca bahsedilmiş ve planın Türkiye’nin bugün içinde bulunduğu sosyal ve iktisadi şartları inceleyen ve bu şartlardaki güçlükleri belli bir devre içinde yenmek için gerekli tedbirleri ortaya koyan bir doküman olduğuna vurgu yapılmıştır (Cumhuriyet, 1963, Ocak 6). Ayrıca Yüksek Planlama Kurulu’nda hükümet üyeleri ile planlama uzmanları arasında, 1963 finansmanı konusunda anlaşmazlık baş gösterdiğine dikkat çekilmiştir

(Milliyet, 1963, Ocak 19). Dönemin başbakanı İsmet İnönü’nün Kalkınma

Planı'yla ilgili Türkiye'nin planla kalkınma yolunda ilerlediği, çeşitli alanlarda ortaya çıkan rakamların Türk ekonomisi adına iyi haberlerin göstergesi olduğu yönündeki açıklamalarına yer vermiştir (Cumhuriyet, 1963, Haziran 6). Dönem sonuna doğru da ilk plan devresinde %6,5 kalkınma hızı sağlandığının altı çizilmiştir (Milliyet, 1967, Aralık 12).

BBYKP'nin neticelerine baktığımızda planın Türk ekonomisine olumlu yönde etki ettiğini ve planla birlikte ekonominin hızlı bir şekilde gelişme gösterdiğini söyleyebiliriz. Zira 1962-1966 döneminde GSMH yılda ortalama %6,5 artarak 1962 yılında 61,9 milyar iken 1966 yılında 79,5 milyar liraya yükselmiş ve böylece dört yılda %28,5 milyar bir artış elde edilmiştir (DPT, 1968, s.7). Nitekim bu dönemde BBYKP hedeflerinin GSMH içindeki gelişmeleri şu şekilde gerçekleşmiştir:

Tablo 2.2: GSMH 1962-1966 Dönemi (Milyar TL, 1965 Fiyatlarıyla)

	Plan Hedefleri	Yıllık artış %	1965 Fiyatlarıyla Gerçekleşen	Yıllık artış %	Endeks 1962=100
1962	62.496	-	61.881	-	100.0
1963	66.870	7.0	66.647	7.7	107.6
1964	71.552	7.0	69.909	4.9	113.1
1965	76.561	7.0	73.126	4.6	118.3
1966	81.923	7.0	79.537	8.8	128.5

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı [DPT]. (1963). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963–1967). s.7.

Tablodan da görüleceği gibi 1963 yılında GSMH açısından BBYKP hedefinde öngörülmüş olan hedef aşılmıştır. Bunun temel sebebi tarım sektöründe hava koşullarının elverişli olması dolayısıyla %4,2 olarak planlanan artış hızının

%7,6 olarak gerçekleşmesidir. Tarım sektöründeki bu gelişmeye karşın diğer sektörlerden, bilhassa sanayi sektörü Kalkınma Planı hedefinin oldukça altında kalmıştır. Sanayi sektöründe bu geri kalışın genel sebeplerinin yanı sıra bilhassa ekonomide ortaya çıkan enflasyonist baskıları ortadan kaldırmak için alınmış olan ekonomik faaliyetleri daraltıcı önlemler neticesinde genel talebin düşmesinin de büyük rolü olmuştur. Bu durum belli malların satışlarının azalmasına ve dolayısı ile üretim kapasitesinin tam olarak kullanılmamasına neden olmuştur (DPT, 1968, s.8).

GSMH'nin büyüme hızı 1964'de ve 1965 yılında ise Kalkınma Planı hedefinin altında kalmış ve sırasıyla %4,9 ve %4,6 olmuştur. Bu düşüşün en önemli sebebi tarımsal üretimde 1964'te hiçbir artışın olmaması ve 1965'te ise %3,3 kadar bir azalışın olmasıdır. 1964'ün bir diğer özelliği de özel sektör yatırımlarındaki yavaşlamadır. 1964'deki bu durgunluk yıl sonunda ekonomik faaliyetleri canlandırıcı önlemler alınmasıyla 1965'de sona ermiştir (DPT, 1968, s.8).

1965’de artarak süren ekonomik canlanma 1966’da azami seviyeye ulaşarak büyük bir gelişme yaşanmıştır. İyi hava şartlarının yardımıyla tarım sektöründe artış oranı %8,6 olurken GSMH’nin artış oranı %8,8 e yükselerek planın öngördüğü hız aşılmıştır. 1966’da büyüme hızı hedefi aşılmış olmakla beraber geçmiş yılların geri kalmaları nedeni ile Kalkınma Planı hedefi GSMH için tahmin edilen mutlak seviyeye ulaşmamıştır. Bununla birlikte 1966’da ulaşılan GSMH seviyesi Kalkınma Planı hedefinin aynı yıl için öngörülen hedefin 2,4 milyar lira veya %2,9 kadar gerisindedir (DPT, 1968, s.8).

Netice itibariyle 1962-1966 yılları arasında elde edilen ortalama %6,5 gelişme hızı önemli olmakla birlikte tablo 2.2’de görüldüğü gibi bir taraftan Kalkınma Planı hedefinin altında kaldığını, öte taraftan da %4,6 ile %8,8 arasında değişen bir dalgalanma olduğunu göstermektedir.

Dış ticarete dönem başı ve sonu itibariyle fark önemli oranda azalsa da açık verilmeye devam edilmiştir (Tablo 2.3).

Tablo 2.3: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Dış Ticaret Verileri

	Dış Ticaret				
	İthalat (Bin \$)	Değişim Oranı %	İhracat (Bin \$)	Değişim Oranı %	Dış Ticaret Dengesi
1962	619.447		381.197		
1963	687.616	11,0	368.087	-3,4	-319.529
1964	537.229	-21,9	410.771	11,6	-126.458
1965	571.953	6,5	463.738	12,9	-108.215
1966	718.269	25,6	490.508	5,8	-227.761
1967	684.669	-4,7	522.334	6,5	-162.335

Kaynak: TÜİK, (2014). İstatistik Göstergeler 1923-2013. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası. s. 437.

1963-1966 döneminde ekonominin çeşitli sektörlerine ait yatırım plan ve program hedeflerine baktığımızda; tarım, madencilik, imalat sanayi, enerji, eğitim ve sağlık alanında hedeflerin tutmadığı, ulaştırma, konut, turizm ve hizmetler alanında ise hedeflerin aşıldığı görülmektedir (Tablo 2.4).

Tablo 2.4: Toplam Yatırımların Sektörlere Dağılımı, 1963-1966 (Milyon TL)
(1965 Fiyatları ile)

Sektörler	Plan	Dağılım %	Program	Dağılım %	Gerçekleşme	Dağılım %
Tarım	8,781	16,9	8,381	16,1	7,455	15,5
Madencilik	3,193	6,1	3,128	6,0	2,700	5,6
İmalat Sanayi	9,730	18,7	9,901	19,1	8,775	18,3
Enerji	4,390	8,4	4,248	8,2	3,335	7,0
Ulaştırma	6,832	13,2	7,404	14,3	7,007	14,6
Konut	10,608	20,4	10,029	19,3	10,103	21,1
Eğitim	3,507	6,7	3,510	6,8	3,168	6,6
Sağlık	1,173	2,3	1,060	2,0	860	1,8
Turizm	725	1,4	1,068	2,1	889	1,9
Hizmetler	3,051	5,9	3,164	6,1	3,644	7,6
Toplam	51,990	100,0	51,893	100,0	47,936	100,0

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı [DPT]. (1968). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968–1972). s.13.

BBYKP döneminde elde edilen gelişmelerin sektörler açısından durumu ise özetle şu şekilde olmuştur.

Tarım: Kalkınma Planı'nın uygulandığı ilk yıl olan 1963'te iklim şartlarının da elverişliliği sayesinde tarımsal gelirde %7,4 oranında yükselme olmuştur. 1964 yılında ise tarım sektöründeki gelirler %0,4 oranında gerilemiş, 1965 yılında da

%0,4 oranında artmıştır. Bu dönemde tarım sektöründe planlanan gelişme %17,7 olarak belirlenmiş, fakat bu oran %13,9 olarak gerçekleşmiştir. Tarımla uğraşan nüfusun yoğun olarak yaşadığı köylerin yol, su ve elektrik gibi hizmetlere kavuşması için önemli çalışmalar yapılmıştır. Köylerdeki temel hizmetlere baktığımızda 1965-1966 yıllarında köylere yaklaşık 1 milyar lira yatırım yapılmıştır. 4.792 köye içme suyu getirilmiş, 2.000 köye de 7.200 km yol yapılmıştır. 3.500 metre uzunluğunda köprü ve menfez inşa edilmiş, 404 köye elektrik verilmiş, 83 bin dekar arazi sulama imkanına kavuşmuştur (Sakar, 2018, s. 388).

1962'de 785 TL olan kişi başına tarımsal hâsıla ise 1967'de 838 TL'ye çıkmıştır. Tarımsal hasılanın 1962 yılında %43,8 olan milli gelir içindeki payı, 1967 yılında %38,3'e düşmüştür. Tarımsal hâsıla aynı dönemde 23,1 milyon TL'den 28,3 milyon TL'ye çıkmıştır. Tarımda çalışan nüfus 1962'de %77,4'ten 1967'de %71,1'e düşmüştür (Yıldırım, 2021, 45-46). Genel olarak tarımdaki gelişmeler (ortalama hedef %16,5 gerçekleşen %15,5) yatırımlarının sektörler göre dağılımı açısından BBYKP hedeflerinin gerisinde kalmıştır.

Madencilik: Kalkınma Planı'nda madencilik sektörü için hedeflenen sabit sermaye yatırımı %5,4 seviyelerinde olmuştur. Dönem sonunda hedeflere

ulaşılmış ve %5,6 oranında sermaye yatırımı gerçekleşmiştir. Bu dönemde madencilik sektöründe özel sermayenin yatırımları %1,1 seviyelerinde kalmış, kamu kesiminin payı ise %7,8 ile 11,7 oranları arasında seyretmiştir. Madencilik, kamu yatırımlarının ağırlıkta olduğu bir sektör olurken bu dönemde maden üretimi de artmıştır. 1963 yılında 6.800 ton üretilen taşkömürü, 1968 yılına gelindiğinde 7.506 ton üretim seviyelerine çıkmıştır. Linyit üretimi 1963'te 4.992 tondan, 1968'de 8.079 tona, bakır üretimi 1963'te 728 tondan 1968'de 9.84 tona, demir üretimi 1963'de 749 tondan 1968'de 2.223 tona, bor madeni üretimi ise 1963'de 113 tondan 1968'de 363 tona yükselmiştir. 1968 yılına gelindiğinde madencilik sektörünün GSMH içindeki payı %1,17 seviyesinde olmuştur (Aytekin, 2001, s. 63). Yatırımlarının sektörlere göre dağılımı açısından da madencilik alanındaki beklenti BBYKP hedeflerini tutturamamıştır. Zira madencilikte ortalama hedef %6,1 gerçekleşen %5,6'dır.

Sanayi: Kalkınma Planı döneminde sanayi sektöründe 11.802 milyon TL'lik yatırım yapılmış ve imalat sanayinde yılda %9,6'lık büyüme sağlanmıştır. Böylece bu dönemdeki sanayi indeksi 1961'da 107 iken 1967'de 183 olmuştur. Bu sonuca rağmen dönem içerisinde kamu ve özel sektör yatırımları, hızlı bir sanayileşmenin mecbur ettiği sanayi sektörüne kaydırılamamıştır. Özel sektörde en önemli payı 1963, 1964 ve 1966'de makine ve teçhizat yatırımları alırken, 1965 ve 1967'de ise ilk sırayı konut yatırımları almıştır. Kamu sektöründe yapılan yatırımlardaysa ilk sırayı barajlar ve yollar, ikinci sırayı okul, hastane ve fabrikalar üçüncü sırayı da makine ve teçhizat yatırımları almıştır (Uzunkaya, 2020, s.21).

Kalkınma Planı sonunda GSMH içerisindeki sanayinin payı %16,3'den %19,5'e çıkmıştır. Ayrıca bu dönemde sanayi ürünleri ihracatın %18,6'sını oluşturmuştur. Plan dönemi içerisinde sanayi ürünleri ihracatı %11,0 artmış, fakat ihracat bileşimi içerisindeki payı %4,3 düşmüştür. Sanayi ürünleri ihracatı %21,2 oranıyla planlananın üzerinde gerçekleşmiştir (Uzunkaya, 2020, s.21).

Hammadde ve yatırım mallarının üretimini gerçekleştiren sanayilerde öteki sektörlere nazaran daha fazla gelişmenin olması ekonominin sanayileşmesinde gösterdiği olumlu gelişmeleri göstermektedir. Diğer bir ifade ile sanayi de hammadde kullanım oranının artması, ekonomide sektörlerin arasındaki bağların kuvvetlendiğini ve bunun sonucunda da hızlı sanayileşmenin gerektirdiği hammadde üretimin hızla gelişmekte olduğunu ortaya koymuştur. Sanayi sektörünün katma değeri 1962-1966 döneminde %40,3'lük artış göstererek yurtiçi gelirler içerisindeki payı %16,7'den %18,6'ya çıkmıştır (DPT, 1968, s. 9). Yapılan bu çalışmalara rağmen sanayideki gelişmeler (hedef %18,9 gerçekleşen %18,3) yatırımlarının sektörlere göre dağılımı açısından BBYKP hedeflerinin gerisinde kalmıştır.

Enerji: Kalkınma Planı dönemi içinde elektrik sektörüne 5 milyar TL civarında yatırım yapılması öngörülmüştür. Aynı dönem içinde yatırımların yaratacağı üretim, dağıtım ve iletim kapasitelerinin yıllık ortalama %13'lük bir tüketim artışı sağlayacağı tahmin edilmiştir. Ancak özellikle üretim tesislerinde Plan döneminde gecikmeler sanayi ve diğer büyük tüketicilere istedikleri yerde ve nicelikte elektrik enerjisi temin edilmesi imkânlarını kısıtlamış ve artış oranı %12 civarında kalmıştır. Kalkınma Planı dönemi başlarında, mevcut fazla kapasite ve yağış durumunun olumlu etkisi dolayısıyla büyük üretim kapasiteleri eklenilmeden elektrik enerjisi talebi artışı belirli bir sınır içinde karşılanabilmiştir. 1962-1963 yıllarında sırası ile 1448 ve 1480 MW olan alınabilir net güç 1967 de 2 186 MW'a yükselmiştir (DPT, 1968, s. 558).

Dönem itibariyle kullanılan birincil enerji kaynaklarında değişiklik olmamış, önceliği taşkömürü ve ardından linyit almıştır. Ayrıca bu dönemde DSİ tarafından 76 MW kurulu güce sahip Ankara Kesikköprü Hidroelektrik Santrali kurulmuştur. 1965 yılında da Türkiye'nin ilk büyük yatırımlarından olan Keban barajının yapımına başlanmıştır (Aytekin, 2001, s. 63). Enerjiye yönelik atılan en önemli adımlardan bir diğeri ise 1965'te TÜPRAŞ İzmir Petrol Rafinerisinin kurulmasına karar verilmesi olmuştur. 1969'da Sovyetler Birliği'nin desteği ile inşasına başlanan rafineri, yıllık üç milyon ton ham petrol işleme kapasitesiyle 1972'de hizmete girmiştir (TÜPRAŞ İzmir Rafinerisi, 2024). Yatırımlarının sektörlere göre dağılımına baktığımızda BBYKP hedefi tutturulamamıştır. Zira enerjideki ortalama hedef %8,3 gerçekleşen %7,0'dır.

Ulaştırma: Kalkınma Planı'nın ilk yıllarında devlet yollarına 2 milyar 130 milyon TL harcanmış ve 2.192 km. altyapı, 2.580 km. üstyapı olmak üzere yeni yol yapılmış, bu yollar üzerinde de 14.284 metre köprü inşa edilmiştir. 1967 yılına gelindiğinde 2 miyar 700 milyon lira daha karayolu yapımı için ödenek ayrılmıştır. 1965 yılına kadar 240 km. demiryolu yapılmış, bunların yapımında ve bakımında 117 milyon 800 bin TL harcanmıştır (Salep, 2017, s. 225). Yapılan çalışmalar neticesinde ulaştırmadaki gelişmeler (hedef %13,7 gerçekleşen %14,6) yatırımlarının sektörlere göre dağılımı açısından BBYKP hedeflerini geçmiştir

Konut: Kalkınma Planı ilkeleri doğrultusunda Emlak Kredi Bankası'nın uygulamaları yeniden düzenlenmiştir. Büyüklüğü 100 metrekareden fazla olan konutlara kredi verilmemiş ve konut yatırımları içindeki özel sektör payı 1963 yılında %44'ten planlı dönemin sonunda %38'e düşmüştür. Konut büyüklüğü sınırlandırılmasının yanında kredi için bekleme süresinin de artması krediye olan talepleri azaltmıştır. İlgili dönem içerisinde Sosyal Sigorta Kurumu (SSK) ve Ordu Yardımlaşma Kurumu'nun (OYAK) kredileri artmış ve kooperatifler ile konut yapımları gelişmiştir. 1962-1967 döneminde kooperatiflerin sayısı 347'ye

ulaşmış ve kooperatiflerle yapımları gerçekleştirilen konutların sayısı 13.623 olmuştur (Ersöz, 1994, s. 45).

Gecekondulara yönelik ilkelerin gerçekleştirilmesi amacı ile Mesken Genel Müdürlüğü 1963'de çalışmalarını hızlandırmış, gecekonduların ıslahıyla gecekondulu önleme bölgelerindeki altyapı yatırımlarına ağırlık verilmiştir. 1963 yılından önce önleme politikasıyla gecekondularından çıkarılanlar için düşük fiyatlı arsalar temin edilirken 1963 yılından sonra halk konutlarının yapımlarına başlanmıştır. Bu dönemin önemli konut yasası 1966'da çıkarılan 775 sayılı Gecekondulu Yasası olmuştur. Bu yasanın amacı konut kıtlığını gidermek için özendirilecek konutların gereksinim sahiplerine verilmesinin sağlanmasıdır (Ersöz, 1994, s. 45-46).

Atılan adımlara rağmen konut yatırım miktarı istenen düzeyde tutulamamıştır. Nedeni ise kişilerin enflasyon korkusu altında nakdi tasarruf yerine aynî tasarrufu tercih etmesi ve emlak işinin karlı bir yatırım alanı olmasıdır. Zira planda 5 yıl için öngörülen 12.116 milyonluk konut yatırımının GSMH'nin

%3,6'sını ve toplam yatırımlarının %20'sini geçmemesi gerekirken toplam yatırım miktarı GSMH içindeki oranı %3,7'ye toplam yatırımlar içindeki oranı ise %22,1'e çıkmıştır (Keleş, s. 4.5.) Yatırımlarının sektörlere göre dağılımı açısından konut alanındaki beklenti BBYKP hedeflerinin üstünde olmuştur. Zira konutta ortalama hedef %19,6 gerçekleşen %21,1'dir.

Eğitim: Kalkınma Planı incelediğinde eğitim yatırımları açısından en fazla yatırımın ilköğretim öğrencilerinin aldığı görülmektedir. En az yatırım ise ticaret liseleriyle işbaşında eğitim kurumlarına olmuştur. İlköğretim okullarına yatırımın daha fazla yapılmasının sebebi ilkokullara olan talebin fazlalığından kaynaklanmıştır. Bu arada yükseköğrenimle mesleki liselere ilişkin yatırımların en az olduğu görülmektedir. Bunun sebebini bu kurumların yeteri kadar tanıtımının yapılmaması veya o zamanki şartlarda insanların eğitime kaynak ayıramamaları şeklinde açıklamak mümkündür (Aslan&Yılmaz, 2021, s. 122).

Okul yatırımlarına dair maliyetlerin yüksek olması da bu dönemde hızlı okullaşmanın önünde engel olmuştur. Nitekim yeni okulların yapımında bu okulların donatımlarından da maliyet düşürücü önlemler alınmıştır. Kalkınma Planı eğitim yatırımları ise 1963'de 660 Milyon TL, 1964'de 783 Milyon TL, 1965'de 795 Milyon TL, 1966'da 836 Milyon TL, 1967'de 1153 Milyon TL yatırım yapılmıştır. Beş yılda eğitime yapılan toplam harcama 1.227 Milyon TL olurken (Aslan&Yılmaz, 2021, s. 122), eğitimdeki gelişmeler (hedef %6,8 gerçekleşen %6,6) yatırımlarının sektörlere göre dağılımı açısından BBYKP hedeflerinin altında kalmıştır.

Sağlık: Doktor sayısı 1963'te 9.311 iken 1965'te 10.895'e, (%17), dişiçi sayısı 1963'te 1.680 iken 1965'te 1930'a (%15) yardımcı sağlık personeli olan hemşireler,

ebe sağlık memurları 1963'te 13.700 iken 1965'te 14.900'e (%9) yükselmiştir. Bu yükselmeye rağmen sağlık elemanlarının sayısının hem artış yönünden hem de yurt üzerindeki dağılışı bakımından yetersiz olduğu görölmektedir. Zira Türkiye'de 1965'de doktor başına 2.900 hasta düşmektedir. Bu durum gelişmiş ölkelere oranla geride kalındığını göstermektedir. Ayrıca doktorlara oranla yardımcı sağlık personeli sayısının az olması nedeniyle doktorlar çoğunlukla hemşirelerin görevi olan işleri de üstlenmiş ve bu nedenle verimlerini azaltmıştır. 1965'te bir doktora 0,59 sağlık memuru, 0,44 hemşire, 0,18 eczacı, 0,41 ebe, 0,17 diş doktoru düşmektedir (DPT, 1968, s. 146-147). Nitekim sağlıktaki gelişmeler (ortalama hedef %2,2 gerçekleşen %1,8) yatırımlarının sektörlere göre dağılımı açısından BBYKP hedeflerinin gerisinde kalmıştır.

Turizm: Kalkınma Planı döneminin başlarında Türkiye'de yapılan turizm yatırımları son derece düşük seyretmiş ve turizme verilen önemin diğer sektörlere göre daha az olduğu görölmüştür. 1963'de Türkiye'nin GSMH yatırım miktarı 59.646,8 milyon TL değerindedir. Bu yatırım içinde turizmin aldığı pay %1,4'lük oranla epeyce düşük kalmıştır. BBYKP'nin son yılı olan 1967 yılında hedeflenen turist sayısı aşılrken turizm gelirlerindeki hedefin sadece yarısına ulaşılabilmiştir. Nitekim 1963'de 198 bin olan turist sayısı %190 artarak 1967 yılında 574 bine ulaşmıştır. Yine aynı yıllar itibarı ile 1963'de 7,7 milyon dolar olan turizm geliri %71 artarak 1967'de 13,2 milyon dolara yükselmiştir. Turist başına harcama giderek azalmış ve 1963'de 39 dolar olan kişi başı harcama 1967'de 23 dolar olmuştur (Büyöşalvarcı, Şapcılar & Bayrakcı, 2016, s. 190-191).

Turizm gelirlerinin GSMH içerisindeki payında da ciddi sayılabilecek değişmeler görölememiştir. Turizmden elde edilen gelirlerin ihracata oranı 1963'de %2,1 iken 1965'de %3'e yükselmiş fakat 1967'de %2,5'e düşmüştür. 1965 yılı hedeflerin gerçekleştirilmesi bakımından başarılı bir yıl olmuş ve bu yıl içerisinde turizm gelirlerinin dış ticaret açıklarını kapatma oranı %1,3'e kadar çıkmıştır. Bunun yanında direkt turizm yatırımı olarak kabul edilen ve yatak kapasitesini arttırmaya yönelik yatırımlar toplam yatırımların 507,8 milyonunu oluşturmuştur. İkinci sırayı turistik değerlere yapılan yatırımlar takip etmiştir (Büyöşalvarcı, Şapcılar & Bayrakcı, 2016, s. 191). Yapılan çalışmalarla turizmdeki gelişmeler (hedef %1,7 gerçekleşen %1,9) sabit sermaye yatırımlarının sektörlere göre dağılımı açısından BBYKP hedeflerini geçmiştir.

Nihayetinde Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın ilk dört yılında ekonominin yapısı tarımsal niteliğini muhafaza etmekle birlikte sanayi ve hizmet sektörlerinin payları artmıştır. Böylece 1962-1966 yılları arasında yapısal değişim BBYKP'nin öngördüğü gibi ancak daha yavaş bir hızda gerçekleştirilmiştir. Ekonominin hala büyük oranda tarıma bağlı olması nedeniyle ekonomik gelişme, her safhada tarımsal üretimin etkisinde kalmıştır (DPT, 1968, s. 9). Kalkınma Planı döneminde millî

gelirin sektörlere dağılımı, sektörlerin GSYH içindeki payları ve BBYKP hedeflerinin gerçekleşme durumlarına ait veriler ise şu şekildedir:

Tablo 2.5: Milli Gelirin Sektörlere Dağılımı (Milyar T.L 1965 Fiyatlarıyla)

Sektörler	1962	1963	Artış Oranı %	1964	Artış Oranı
Tarım	22.127,7	23.813,7	7,6	23.813,7	-
Sanayi	8.093,5	9.716,3	8,0	10.551,9	8,6
Ulaştırma	3.491,3	3.786,3	8,4	4.024,8	6,8
İnşaat	3.052,6	3.240,0	6,1	3.505,7	8,2
Diğerleri	25.117,70	26.092,5	7,7	28.014,20	7,4
GSMH	61.882,8	66.648,8	7,7	69.910,3	4,9
Sektörler	1965	Artış Oranı %	1966	Artış Oranı %	1967
Tarım	23.053,0	-3,3	25.035,5	8,6	25,3
Sanayi	11.491,0	8,9	12.628,6	9,9	13,9
Ulaştırma	4.306,5	7,0	4.668,2	8,4	5,0
İnşaat	3.716	6,0	4.050,4	9,0	4,3
Diğerleri	30.560,6	9,1	33.154	8,6	36,6
GSMH	73.127,1	4,6	79.536,7	8,8	85,1

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı [DPT]. (1968). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968–1972). s.10.

Tablo 2.6: Sektörlerin GSYH İçindeki Payları (Milyar T.L 1965 Fiyatlarıyla)

	1962	1963	1964	1965	1966
Sektörler					
Tarım	41.2	41.2	39.4	36.8	36.8
Sanayi	16.7	16.8	17.5	18.4	18.6
İnşaat	5.7	5.6	5.8	5.9	6.0
Ticaret	9.2	9.1	9.5	9.8	9.7
Ulaştırma	6.5	6.6	6.7	6.9	6.9
Mali Müessese Serbest Meslekler	7.3	7.3	7.5	7.7	7.7
Konut	3.4	3.4	3.5	3.7	3.7
Devlet Hizmetleri	10.0	10.0	10.1	10.8	10.6
Yurtiçi Gelir	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı [DPT]. (1968). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968–1972). s.11.

Tablo 2.7: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Yatırımların Hedefleri ve Gerçekleşme Oranları (Milyar T.L 1965 Fiyatlarıyla)

	Plan Hedefi	Gerçekleşme	Yüzde Olarak Gerçekleşme	Endeks 1962=100
1963	10.9	10.8	99.1	131.7
1964	12.4	10.8	87.1	131.7
1965	13.8	12.0	87.0	146.3
1966	15.0	14.3	95.3	174.4
Toplam (1963-1966)	52.1	47.9	91.9	

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı [DPT]. (1968). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968–1972). s.11.

Tablolarda da görüldüğü üzere gelişme hızı plan hedeflerine (%7) yakın bir oranda (%6,6) artış kaydetmiş ve 1965 fiyatlarıyla 1962’de yaklaşık 62 milyar TL olan GSMH 1967’de %37,8 oranında bir artışla 85 milyar TL’ye yükselmiştir. 1963-1966 yılları arasında 1965 fiyatlarıyla 47,9 milyar TL yatırım yapılmış ve aynı dönemde yaratılan gelir artışı 17,7 milyar TL olmuştur. Bu bağlamda BBYKP neticelerinin tatmin edici olduğu söylenebilir.

3. İKİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1968-1972)

3.1. Kalkınma Planı'nın Hazırlanması

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, İsmet İnönü'nün başbakanlık yaptığı 27. ve 28. Hükümetler döneminde uygulanmaya başlamıştı. Lakin 1965 yılında yapılan genel seçimleri Adalet Partisi kazanınca bu planın uygulanmasına Süleyman Demirel başbakanlığındaki 30. Hükümet döneminde devam edilmiştir. Yine bu dönemde İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (İBYKP) da hazırlanmaya başlamış ve yaklaşık 2 yıllık bir sürenin sonunda Millet Meclisi'nin onayına sunulmuştur.

Bu iki yıllık zaman zarfında 85'e yakın ihtisas komisyonu kurulmuş ve 1.500'e yakın uzman bu plân üzerinde çalışmıştır. 20-21 Aralık 1965 tarihinde millî bir kollokyum yapılmış ve planla ilgili taslak çalışması akademisyenlerin tetkikine sunulmuştur. 27-29 Ocak 1966 tarihlerinde başka bir millî kollokyum daha düzenlenmiş ve toplantıda, İBYKP Türkiye'ye ne getirmelidir sorusuna yanıt aranmaya çalışılmıştır. Bu arada hem özel ihtisas komisyonlarının hem Devlet Plânlama Teşkilâtı uzmanlarının hem de akademik toplantılarda kaleme alınan raporların hepsi plân hazırlıklarının içerisine dahil edilmiştir. Haziran 1966 ve Ağustos 1966 ayları zarfında da bir strateji dokümanı hazırlanmıştır (MM, 1967, Haziran 30, s.5).

21-23 Kasım 1966 tarihlerinde yerli ve yabancı akademisyenler başta olmak üzere birçok uzmanın hazır bulunduğu beynelmilel bir kollokyum daha yapılmış ve bu kollokyumda plânın yöntemleriyle ilgili görüş alışverişinde bulunulmuştur. Elde edilen tüm veriler ışığında bir taslak plan hazırlanmış ve bu plan Yüksek Plânlama Teşkilâtına sunulurken 17 Ocak 1967'de de Bakanlar Kurulu'ndan geçirilmiştir. 15 Nisan-1 Mayıs arasında da Yüksek Plânlama Kurulu Plânlama Teşkilâtınca hazırlanmış olan strateji dokümanına uygun plân müsveddeleri yetkili kurullar tarafından gözden geçirilmeye başlanmış ve doküman üzerinde çalışmalar yapılmıştır. 24 Mayıs 1967'de plânın Bakanlar Kurulu'nda müzakeresi yapılmış ve 28 Mayıs 1967'de de komisyonlara sevki gerçekleşmiştir (MM, 1967, Haziran 30, s. 4-5).

3.2. Kalkınma Planı'nın Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Kabulü

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı, Bütçe Plân Karma Komisyonu'nda ve Cumhuriyet Senatosu'nda görüşülerek tamamlandıktan sonra 26 Haziran 1967'de Millet Meclisi'nin gündemine gelmiştir. Gerek 26 Haziran gerekse daha sonraki oturumlarla iktidar milletvekilleri planla ilgili olumlu, muhalif milletvekilleri ise eleştirel bir tutum ortaya koymuşlardır.

Muhalif kanattan CHP Grubu adına söz alan Nihat Erim, İBYKP'nin hazırlanmasıyla ilgili teknik çalışmaların yetersiz olduğunu, politikacıların keyfî

müdahalelerde bulunduğunu ve bu durumun plânı başarıya ulaştıracak tedbir ve politikalar arasında tutarsızlıklara yol açacağını ifade etmiştir. Finans, vergi, âdil gelir dağılımı, fiyat, para, kredi politikası, özel teşebbüslerin teşviki, ihracat ile ilgili önlemler ve elemanların yetiştirilmesi, ödemeler dengesi ve dış ekonomik ilişkiler politikası gibi birçok konuda hedeflerin tutturulması konusunda ciddi endişelerinin bulunduğunu belirtmiştir (MM, 1967, Haziran 26, s. 269).

Yeni Türkiye Partisi (YTP) Grubu adına kürsüye çıkan Yusuf Azizoğlu planın bölgeler arasındaki dengeyi gözetmediğini söylemiş ve öneri olarak bölgeler arasındaki denge ve kalkınmayı sağlamak için kamu sektörü yatırımları ödeneğinin %25'in Doğu'ya ayrılmasını gündeme getirmiştir (MM, 1967, Haziran 26, s. 280).

MP Grubu adına konuşma yapan Mesut Ozansü, Devlet Plânlama Teşkilatı'nın üst kademesinin değiştirilmesinden bahsetmiş ve bu değişiklikte birlikte hem İBYKP'nin hem de Devlet Planlama Teşkilatı'nın işlevsiz bir hale getirildiği üzerinde durmuştur. Zira Planlama Teşkilatı işlevsiz hale geldiği için kendisi bağımsız bir plan hazırlamaktan ziyade hükümetin görüşleri doğrultusunda hareket etmiştir. Böyle bir planın da başarılı olacağının meçhul olduğunu söylemiştir (MM, 1967, Haziran 27, s. 384).

Türkiye İşçi Partisi (TİP) Grubu adına söz alan Yusuf Ziya Bahadınlı, İBYKP'de köylü ve köy sorunlarına yeteri kadar yer verilmemesini eleştirmiştir. Plânda köylülere vaat edilen tarım reformunun sadece büyük toprak sahiplerinin çıkarını koruyan bir adım olduğuna değinmiştir. Planın daima bir yıl önceki hayat seviyesini tutturabilmek umuduyla daha fazla üretim yapmak için çaba harcayan çiftçiye destek olmak yerine tüccarları, tefecileri ve hatta yabancı ülkelerdeki alıcıları ve satıcıları desteklediğine vurgu yapmıştır (MM, 1967, Haziran 27, s. 388).

CHP Grubu adına kürsüye çıkan Kemal Satır da Türkiye'nin 5 yıllık süre boyunca yatırım, harcama, eğitim, sağlık, konut, istihdam, tarım, enerji ve sanayi politikalarına yön verecek bir planın ciddiyetle tartışılmamasına dair eleştiri de bulunmuştur. Zira hükümet yetkilileri kendilerine yöneltilen soruları yuvarlak cümlelerle geçiştirmeye çalışmış bazen de cevap bile vermemiştir (MM, 1967, Haziran 29, s. 577-578).

Yukarıdaki ifadelerde de görüldüğü üzere plana yönelik eleştirel görüşler; planın yeteri kadar bilimsel araştırma temeline dayanmadığı, önemli konularda ciddi araştırma yapılmadığı, politikacıların sürece keyfi müdahalede bulunduğu ve net çözüm yolları olmadığına yönelik olmuştur. Planda yatırım açısından bölgeler arası denge gözetilmediği, köylü kesiminin görmezden geldiği ve işlevsiz bir hale getirilen Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlandığı dile getirilmiştir.

Muhalefetin bu eleştirileri karşısında en geniş kapsamlı yanıt dönemin Başbakanı Süleyman Demirel tarafından verilmiştir. Kendisi 30 Haziran 1967’de Millet Meclisi kürsüsüne çıkmış ve *“İkinci Beş Yıllık Plânın müzakereleri dolayısıyla yapılmış bulunan tenkitleri cevaplandırmak, gerekli açıklamalarda bulunmak üzere huzurunuzda geldiğim şu anda hepinizi muhabbetle ve saygıyla selâmlıyorum”* demiştir (MM, 1967, Haziran 30, s. 3).

Süleyman Demirel yaptığı konuşmada, İBYKP’nin hazırlık sürecini anlatmış ve bu bağlamda planın bir oldu bitti şeklinde ele alındığı ve uzman görüşlerine yer verilmediği şeklindeki iddiaların gerçeği yansıtmadığını belirtmiştir. Kalkınma Planı’nın Türk Devleti’nin Anayasasına, Türk Devleti’nin kanunlarına, iktidar partisinin angajmanlarına, taahhütlerine ve siyasi felsefesine ve memleketin menfaatlerine yönelmiş bir doküman olduğu üzerinde durmuştur. Bu meyanda hükümetin Devlet Planlama Teşkilatı’nın işine müdahale etmediğine sadece iktidar partisi olarak siyasi taahhütlerinin bu planda yer alınmasını sağladıklarına değinmiştir. Planın anarşik, karışık, muğlâk ve tereddütlü bir düşüncenin eseri olmadığını, ne yaptığını ve hangi istikâmete gideceğini bilen bir felsefeye uygun olarak memleketin gerçeklerine ve imkânlarına göre tertiplenmiş bir doküman olduğunu ifade etmiştir (MM, 1967, Haziran 30, s. 5-6).

Adalet Partisi’nin Türkiye’nin bugününün ve yarınının ihtiyaçlarını karşılamak, söz konusu ihtiyaçların gerektirdiği zemini hazırlamak ve mevcut sorunlardan kurtulmak arzusunda olduğuna, bunu yaparken de coğrafi ve millî bütünlüğünü kendisine şiar edindiğine vurgu yapmıştır. Hükümet olarak her Türk vatandaşının hakkını korumakla mükellef olduklarını ve bu kapsamda köylü, işçi, çiftçi, tüccar, sanayici, müteahhit, serbest iş adamı gibi her meslek sahibinin Türk kanunlarına göre haklarını koruyacaklarının altını çizmiştir (MM, 1967, Haziran 30, s. 7-9).

Hükümet bu şekilde muhalefetin eleştirilerinin doğru olmadığını ortaya koymaya çalışırken İBYKP, 3 Temmuz 1967’de Millet Meclisi’nin onayına sunulmuştur. Yapılan oylamaya 338 milletvekili katılmış, katılanlar arasından 219 vekil kabul oyu, 116 vekil ret oyu kullanmış, 3 kişi de çekimser kalmıştır (MM, 1967, Temmuz 3, s. 379).

Basının bu oylamaya yaklaşımı ise “Muhalefet Plana Kırmızı Oy Verdi” ve “Plan Mecliste Kabul Edildi” şeklinde olmuş ve yapılan oylamada bütün muhalefet partilerinin olumsuz oy kullandığına dikkat çekilmiştir. *Milliyet* Gazetesi, 221 müspet oya karşı 118 menfi oy verildiğini belirtirken, Cumhuriyetçi Güven Parti’nin aleyhte oy vermesine AP sözcüsünün sitem ettiğini belirtmiştir (Cumhuriyet, 1967, Temmuz 4.; *Milliyet*, 1967, Temmuz 4).

İBYKP, Millet Meclisi’nde kabul edilmesinden 1 ay sonra 21 Ağustos’ta, *“16/10/1962 tarihli 77 numaralı Kanun gereğince T.B.M.M. Plan Karma*

Komisyonu ile Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunca karara bağlanan İkinci Beş Yıllık (1968-1972) Kalkınma Planı, Millet Meclisi Genel Kurulunun 3/7/1967 tarihli 132nci birleşiminde nihaî olarak karara bağlanmıştır.” denilerek Resmî Gazetede yayımlanmıştır (Resmî Gazete, 1967, Ağustos 21, s. 1).

3.3. Kalkınma Planı’nın Genel Amaçları ve Hedefleri

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın genel amaçlarını; Türk ulusunu demokrasi ve karma ekonomi düzeninde adalete ve tam çalışma esasına bağlı olarak herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış düzeyine ulaştırmak, Türkiye’de bir yandan fert başına geliri hızlı ve sürekli artırmak diğer taraftan çeşitli bölgeler ve gelir grupları arasında denge kurmak, çok sayıda vatandaşa iş imkânı temin etmek, kalkınmanın nimet ve külfetlerini fırsat eşitliği ve sosyal adalet ilkesine göre paylaştırıp iktisadi ve sosyal düzende olumlu bir gelişme sağlamak, tarım sektörü karakterinden sanayi sektörünün hâkim olduğu bir düzene geçmek, ekonomik kalkınmayı dış yardıma başvurmadan millî kaynaklarla sürdürülebilir bir yapıya kavuşturmak, yılda yaklaşık %7’lik bir gelişme hızı temin etmek (DPT, 1968, s. 2- 3) şeklinde özetlemek mümkündür.

İBYKP’nin diğer temel hedefleri arasında ekonomi içerisinde sanayi sektörü ‘lokomotif’ bir özellik kazandırmak, ekonomide enflasyonist ve deflasyonist eğilimleri önlemek, dış tasarrufların GSMH içerisindeki payını azaltarak dışa bağımlılığı düşürmek, yatırıma yapılan harcamaları arttırmak, yurtiçi tasarrufların GSMH’ye oranını yükseltmek vardır (Uzunkaya, 2020, s.22-23).

İBYKP döneminde öngörülmüş olan amaç ve gelişme hızına ulaşmak için yatırım seviyesinin 1967 yılında 16,9 milyar TL’den 1972 yılında 29,0 milyar TL’ sine çıkarılması da hedeflenmiştir. Bu hedefin gerçekleşmesi için yatırımların yıllık ortalama %11,4 artması öngörülmüştür. Ayrıca yatırım harcamalarının 1967 yılında %46,7’sinin 1972 yılındaysa %49,3’ünün özel sektör tarafından yapılacağı kanısı hakimdir. Ayrıca GSMH’de yıllık ortalama %7 gelişmenin sağlanabilmesi için faktör fiyatlarıyla yurt içi gelirlerin; tarım sektöründe %4,1, sanayide %12,0, ulaştırma sektöründe %7,2, inşaat sektöründe %7,2, konut sektöründe %5,9 ve diğer sektörlerde %6 gelişmenin göstermesi gerektiğine vurgu yapılmıştır (DPT, 1968, s. 67,70).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plan yatırımları ile karşılaştırıldığında İBYKP yatırımlarda büyük artışlar ve toplam yatırımın sektörler göre oransal dağılımında önemli farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu dönemde imalat sanayiinin yatırımlarına önem verilmiş ve ilk döneme oranla yaklaşık olarak 2 misli değerinde 25 milyar TL yatırım yapılması öngörülmüştür (DPT, 1968, s. 297). Yatırımların kamu ve özel teşebbüs birlikte sektörler göre dağılımında ise aşağıdaki gibi bir planlama yapılmıştır:

Tablo 3.1: Yatırımların Sektörlere Göre Dağılımı
(Milyon TL, 1965 Fiyatlarıyla)

Sektörler	1963-1967				1968-1972	
	Kamu	Özel	Toplam	%	Toplam	%
Tarım	6.548	3.466	10.014	15,4	16.900	15,2
Madencilik	2.131	745	2.876	4,4	4.100	3,7
Sanayi	4.948	7.773	12.721	19,6	25.000	22,4
Enerji	4.445	263	4708	7,3	8.900	8,0
Ulaştırma	7.391	2.238	9.629	14,8	18.000	16,1
Konut	1.042	12.342	13.384	20,6	20.000	17,9
Eğitim	4.210	64	4.274	6,6	7.500	6,7
Sağlık	1.129	57	1.186	1,8	2.000	1,8
Turizm	617	631	1.248	1,9	2.600	2,3
Diğer Hizmetler	3.851	1.102	4.953	7,6	6.100	5,5
Kalkınma	-	-	-	-	400	0,4
Toplam	36.312	28.681	64.993	100,0	111.500	100,0

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı [DPT]. (1968). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968–1972).s. 297.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planının sektörler bazında amaç ve hedefleri de şu şekilde hülasa edilebilir:

Tarım alanında: Kalkınma Planı'nda ekonominin genel yapısını tarımsal ağırlıklı bir yapıdan sanayi sektörünün ağırlıkta olduğu bir düzene geçirmek amaçlanırken bu süreçte tarımsal üretimin de iklim koşullarına aşırı bağımlılığının azaltılması hedeflenmiştir. Zira bir taraftan tarımın toplam gelir içindeki payının öte taraftan tarımsal üretimin iklim koşullarına bağımlılık derecesinin azaltılması, gelişme hızının kontrol altında tutulabilmesine ve böylelikle yaşam seviyesinin toplum tercihlerine uygun olarak belirlenmesine imkân verecektir (DPT, 1968, s. 2-3).

Planda tarımsal ürünlerin ihracatının ihracat dağılımında önemli bir yer tutacağı belirtilmiş ve bu nedenle sulama, gübreleme, tohum geliştirme ve verim artırmayla ilgili çalışmalarla tarımsal ürünler ihracatının artırılacağına vurgu yapılmıştır (DPT, 1968, s. 92). Destekleme alımlarıyla tarımsal üretimde oluşabilecek dalgalanmaların olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılacağı belirtilmiştir (DPT, 1968, s. 111). Kooperatifleşme, tarımsal krediler, suni gübre kullanımı, sulamanın artırılması, ziraat sanatlarının geliştirilmesi ve tarım reformu gibi adımlarla tarımla ilgili temel aksaklıklarının giderilmesine odaklanılmıştır (Aksöz, 2010, s. 81-82).

Sanayi alanında: Kalkınma Planı döneminde sürükleyici sektör rolü yıllık ortalama %11,1 gelişme hızıyla ile sanayi sektörüne verilmiştir. Bu kapsamda hızla artan talebin, yurtiçi hammadde imkanlarının ve büyük oranda projelendirilmiş yatırım imkanlarının sanayi üretimin hızla gelişmesinin mümkün kılacağı beklentisi söz konusu olmuştur. Bu faktörlerin süratli bir şekilde değerlendirilmesi geniş ölçüde gereken organizasyon önlemlerinin alınmasına ve modern üretim teknolojilerinden

Türkiye'nin koşullarına uygun olarak yararlanılmasına bağlanmıştır. Hızla sanayileşmenin Türk toplumu ve ekonomisinin geleneksel iç yapıdan kurtulmasını ve önemli dış ticaret ve istihdam etkilerini beraberinde getireceği beklenmektedir (DPT, 1968, s. 294).

İBYKP döneminde tahmin edilen 34,3 milyar TL GSMH artışının %38,6 gibi yüksek bir payının imalât sanayi üretim artışlarıyla sağlanacağı umulmaktadır. Bu meyanda imalât sanayi gelişmelerinde ara mal ve yatırım mallarının üretimini yapan alt sektörler daha fazla ağırlık verileceğine dikkat çekilmiştir (DPT, 1968, s. 294). Tarımın GSMH içerisindeki yeri küçüldüğü ve sanayi payının hızla arttığı bir ortamda Türk ekonomisinin ileride daha istikrarlı ve iklim koşullarından bağımsız bir şekilde gelişmesini sağlayacak imkânlar kavuşacağı ifade edilmiştir (DPT, 1968, s. 296).

Sanayi yatırımlarının verimliliğinin artırılması ve yatırımların bu sektöre temini yolunda sanayinin gerektirdiği altyapı yatırımlarının yapılacağı, sanayie ucuz girdilerin sağlanacağı, kredilerin ve faizlerin sanayide gelişmeye destek olacak şekilde yeniden düzenleneceği üzerinde durulmuştur. Kalkınma Planı'nın hedefleri arasında dağınık ve küçük tasarrufların sanayide değerlendirilebilmesi için sermaye piyasasının hızlı bir şekilde kurulması da yer almıştır. Sanayinin güçlenmesi için yeni kurulan ve gelişmekte olan çeşitli sanayi kollarının himaye edileceği, küçük sanayi büyük sanayile iş birliği içerisinde ve büyük sanayii destekleyici bir şekilde çalışmanın teşvik edileceği belirtilmiştir (Aksöz, 2010, s. 81).

Madencilik alanında: İBYKP döneminde madencilik sektörüne yapılacak 4,1 milyar TL'lik yatırımın 2,3 milyar TL'lik kısmının üretim artırılmasına ve 1,8 milyarının da petrol ve maden aramalarına ayrılması planlanmıştır. Madencilik sektöründeki gelişmelerin uzun vadede devam edebilmesi, ekonomik işletmelere uygun yeni rezerv alanlarının ortaya çıkarılmasına bağlanmıştır (DPT, 1968, s. 298). Petrol, bakır, linyit, boksit, wolfram, borasit, manyezit ve cıva gibi madenlerin işletilmeye ve pazarlamaya başlanacağı belirtilmiştir. Petrol ve maden aramalarının daha etkili bir şekilde ve hızla süreceği, arama faaliyetlerinin dağınık yapıdan kurtarılacağı ve belli madenler ve sahalar üzerine daha çok durulacağı ifade edilmiştir (DPT, 1968, s. 350).

Enerji alanında: Kalkınma Planı'nda mevcut taş kömürü rezerv havzasının jeolojik durumu kısa zaman içerisinde büyük çaplı üretim artışlarına imkân tanımadığından yurtiçi yakıt talebinin karşılanması için başka enerji kaynaklarından faydalanılması zorunluluğun ortaya çıktığı dile getirilmiştir. Kömür yataklarının eskiden olduğu kadar kolay üretimlere olanak tanımadığından ve yüksek nakliye ücretlerinin maden kömürünü kullanım kolaylığı ve daha ucuz olan petrol ve doğal gaz karşısında rekabet edemez hale düşürdüğünden bahsedilmiştir. Türkiye'de doğal gazın bulunmaması dolayısıyla fuel-oilin konut ısıtmasında ve sanayide kömürün

yerini büyük oranda aldığı söylenmiştir. Bu nedenle İBYKP döneminde doğal gaz aramalarına büyük ağırlık verileceği ve yine bu dönem içerisinde tüketim merkezlerine yakın olan kömür yataklarının geliştirilmesi için öncelik tanınacağı üzerinde durulmuştur (DPT, 1968, s. 356).

Ulaştırma alanında: Ulaştırma sektörünün İBYKP’de tahmin edilen sosyal ve ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesini sağlayacak ve destekleyecek biçimde geliştirileceğine değinilmiştir. Sektör programlarına ilişkin düzenlemelerde, taleplerin asgarî maliyetleriyle ve güven içinde karşılanmasının esas olacağı belirtilmiştir (DPT, 1968, s. 561). Bu dönemde ulaştırma sektörüne toplam olarak 16,74 milyar TL’lik yatırımın yapılması öngörülmüştür. Karayolu ulaştırmasıyla ilgili yatırımlar %72 ile toplam ulaştırma yatırımları içerisinde en önemli kısmı meydana getirecektir. Bu yatırımlar mevcut karayolu ağının fizikî olarak iyileştirilmesine ve köy yollarının genişletilmesi amacına yönelecektir. İstanbul’un çevre yolları, boğaz geçiş projeleri, İstanbul-İskenderun arasında yol yapımı ve bilhassa turizm açısından önemli olan Güney-Batı Anadolu yollarının tamamlanması için çaba gösterileceği ifade edilmiştir (DPT, 1968, s. 579).

İBYKP’de demiryolu yatırımları, toplam ulaştırma yatırımlarının %18,8’lik kısmını kapsamaktadır. Plana göre bu yatırımlarla hali hazırda sürdürülmekte olan projeler öncelikli olarak ele alınacaktır. Bunun yanında mevcut demiryolu ağının ekonomik ömrünü doldurmuş olan bölümleri, trafik durumu esas alınarak öncelik sırasına konularak desteklenecektir. Demiryollarında kullanılan ekipmanların modernizasyonu sağlanacak, denizyolu ulaştırmasında barınak ve liman inşaatları sürdürülecek, mevcut sorunlar giderilecektir. Bunun dışında tanker filosu yeni gemiler ile takviye edilecek ve 2 jet motorlu yolcu uçağı ulaştırma filosuna eklenecektir (DPT, 1968, s. 579).

Konut alanında: İBYKP’de konut yatırımlarının birinci plana göre %49 fazla yani 20 milyar TL olması beklenmektedir. Ancak bu plana göre konut yatırımının toplam yatırımlar içindeki oranı %17,9 olarak kalacak olup konut yatırımında nisbi bir azalma öngörülmektedir (Keleş, s. 11). Bu azalmaya rağmen çok sayıda konutun yapılması öngörülmüş ve bunun için ülke şartlarına uygun ekonomik standartlarda halk konutlarına yöneleceği belirtilmiştir. Gecekondu meselesinin kendi evlerini yapma gücünden faydalanılarak halledilmeye çalışılacağı, devletin ev yapacak olanların ve evlerini iyileştirecek olanların gayretlerini teknik ve malzeme yardımı yapmak suretiyle destekleyeceği ifade edilmiştir. Üretken yatırımlara yöneltilemeyen ve tüketime giden küçük tasarrufların değerlendirilerek konuta ayrılan malî kaynakların artırılması imkânından yararlanma yolları bulunacağından bahsedilmiştir. Devletin konut pazarında düzenleyici ve kendi evini yapanı destekleyici bir görev üstleneceği belirtilmiştir (DPT, 1968, s. 637-638).

Eğitim: Kalkınma Planı'nda açıklanan hedeflere varmak için eğitimin ana vasıta olacağına dikkat çekilmiştir. Küçük toplum birimleriyle doğrudan temas halinde olan kamu teşkilâtında toplum kalkınması yöntemlerine uygun değişikliklerin sağlanmasının, onların önderliğiyle halkın uyarılmasının, eğitilmesi ve teşkilatlanmasının eğitim yoluyla elde edileceğinden bahsedilmiştir (DPT, 1968, s. 639). Ayrıca toplumun eğitim alma ve fırsat eşitliğinden yararlanma hakkı ön planda tutulmuş ve gelişmiş bir toplum olabilmek için eğitimin öneminden bahsedilmiştir. Eğitimle ilgili yapılacak düzenlemelerde sadece öğrencilere değil eğitim çalışanlarına da uygun olacak yenilikler hedeflenmiştir. Bu bağlamda hizmet içi eğitimle iş hayatına niteliksel olarak katkı sağlanmasına odaklanılmıştır. Bütünsel bir eğitimle bütün eğitim kurumlarının Millî Eğitim Bakanlığı çatısında birleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun yanında öğrenme güçlüğü bulunan öğrenciler için özel eğitimin verilmesi amaçlanmıştır. Hizmet içi eğitimlerle öğretmenlerin mesleki yeterliliklerinin artırılması, öğrencilerin kaliteli bir eğitime dahil olmaları amacıyla mevcut öğrenci sayılarında düzenlemeler yapılacağı açıklanmıştır (Akça, Şahan & Tural, 2017, s. 397).

Sağlık alanında: Kalkınma Planı'nda her sene 300 adet sağlık ocağı açılması ve 1972'de 10 bin kişiye 25 yatak düşecek şekilde kapasite artışına gidilmesi kararlaştırılmıştır. Ortak sağlık sigortası tatbikatına geçişin kolaylaştırılması için bu uygulamaya geçilinceye kadar kamuya ait sağlık tesisleri arasında iyi bir koordinasyon sağlanması öngörülmüştür. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından sunulan hizmetlerin yeterli şekilde yürütülmesi ve denetimin sağlanması yolunda çevre sağlığı konularında, laboratuvar hizmetlerinde, ruh sağlığı hizmetlerinde, halk sağlığı eğitiminde, gıda kontrolü hizmetlerinde sorumlu organların oluşturulacağı vurgulanmıştır (DPT, 1968, s. 221-223).

Laboratuvarların çalışmalarının belli standartlara bağlanacağı, bölge laboratuvarlarının köylerdeki hastalıkların teşhisi için gezici laboratuvarlar oluşturulacağı, mevcut laboratuvarların kapasitelerinden yararlanarak bir Devlet İlaç Kontrol Enstitüsü'nün kurulması planlanmıştır. Yardımcı sağlık çalışanlarına ve halka verilecek olan sağlık eğitimlerine ilişkin uygulama esasları belirlenecek, araştırmalar yapacak ve hizmet içi eğitim sağlayacak bir Halk Sağlığı Eğitimi Enstitüsü'nün açılacağı dile getirilmiştir. Sağlıkta hizmet seviyesinin düşük olduğu vilayetlere öncelik verileceği ve bu bölgelere rotasyon uygulaması üzerinde durulmuştur (DPT, 1968, s. 223).

Turizm alanında: İBYKP döneminde turizm ve dış seyahat dengesinin önemli bir gelir kaynağı olması hedeflenmektedir. Dünyada turist akımının Türkiye'ye yöneldiği bir dönemde yatırım, teşvik tedbirleri ve çekici fırsatlarla turizm sektörünün süratle gelişebileceği öngörülmüştür. Yapılan tahminlerde Türkiye'ye gelmesi beklenen turist sayısı 1967'de 470 binden 1972'de yaklaşık olarak 1,5

milyona çıkacaktır (DPT, 1968, s. 93). Sektörde yapılması düşünülen 2,6 milyar TL’lik yatırımın 2 milyarlık bölümünün konaklama tesislerine ayrılacağı, bu tesislerin kitle turizmine yönelik olacağı ve turistik potansiyeli yüksek belli bölgelere kurulacağı belirtilmiştir. Yüksek kapasiteli tatil siteleri yatırımların bilhassa destekleneceği, konaklama yatırımlarıyla altyapı yatırımlarının yöresel planlar kapsamında projelendirileceği açıklanmıştır (DPT, 1968, s. 299).

3.4. Kalkınma Planı’nın Yürürlüğe Konulması ve Neticeleri

3 Temmuz 1967’de Millet Meclisi’nde kabul edilen İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın uygulandığı yıllar 1968-1972 arasındır. Bu planda birinci planda olduğu gibi büyüme hızı hedefi yıllık ortalama %7 olarak tespit edilirken aşağıdaki tabloda görüleceği üzere planın ilk dört yılında ortalama %6,9 bir büyüme gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3.2: Gayrisafi Millî Hâsılanın Artış Hızları (Sabit Fiyatlarla)

Yıllar	Hedef	Gerçekleşen
1968	%7	%6,7
1969	%7	%6,3
1970	%7	%5,5
1971	%7	%9,2
1972	%7	%7,0
Ortalama		%6,94

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı [DPT]. (1973). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973– 1977). s. 4.

İBYKP döneminde GSMH’de gerçekleşen büyüme hızları, gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerin o dönemde ulaştıkları ortalama büyüme hızlarından daha yüksek olmuştur. Örneğin 1960-1970 yılları arasında gelişmiş ülkelerde kişi başına gelir yıllık ortalamada %3,7’lik artış göstererek 1.810 dolardan 2.601 dolara çıkmıştır. Türkiye’de ise kişi başına gelir ise 1962’de 3.404 TL (243 dolar) iken yıllık ortalamada %4,1’lik artışla 1971’de 4.901 TL (350 dolar) seviyesine ulaşmıştır (DPT, 1973, s. 6). İBYKP döneminde sektörlerin yıllık büyüme hızları ise şu şekilde gerçekleşmiştir:

Tablo 3.3: Yıllık Sektörel Büyüme Hızları (Sabit Fiyatlarla)

Yıllar	Hedef	Gerçekleşen
Tarım	4,1	8,1
Sanayi	12,0	7,6
Hizmetler	6,3	7,7
İnşaat	7,2	6,6
Ulaştırma	7,2	7,8
Konut	5,9	9,6
Diğerleri	6,0	7,9
Yurtiçi Gelir (Faktör Fiyatlarıyla)	6,8	6,1
Gayrisafi Millî Hasıla	7,0	6,9

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı [DPT]. (1973). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973– 1977). s. 6.

İkinci Beş Yıllık Kalkınmanın yapısal değişme planlarda, sanayi en hızlı büyüyen sektör olması ve GSMH içerisindeki payının artırılması hedeflenmiştir. Uygulamada beklenen yönde değişme olmasına karşın sanayi sektöründe hedeflenen oranda büyüme sağlanamamıştır. Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere yapısal değişme daha çok hizmetler sektörünün lehine olmuş, sanayinin payı hedeflenen düzeyi yakalayamamıştır (DPT, 1973, s. 7).

Tablo 3.4: Sektörlerin Gayrisafi Milli Hasıla ve Yurt içi Gelir İçindeki Payları (Sabit Fiyatlarla)

	Yurt İçi Gelire Oranı			Yurt İçi Gelire Oranı		
	Gerçekleşme		1972 Plan Hedefi	Gerçekleşme		1972 Plan Hedefi
Sektörler	1967	1971		1967	1971	
Tarım	35,4	31,5	31,1	30,2	26,2	25,9
Sanayi	19,5	20,6	24,6	16,7	17,1	20,5
Hizmetler	45,1	47,9	44,3	38,6	39,8	36,9
-İnşaat	6,1	6,2	6,1	5,2	5,2	5,1
-Ulaştırma	6,8	7,2	7,1	5,8	6,0	5,9
-Konut	3,7	4,0	3,6	3,2	3,3	3,0
-Diğerleri	28,5	30,5	27,5	24,4	25,3	22,9
Yurtiçi Gelir	100,0	100,0	100,0	85,6	83,1	83,3
GSMH				100,0	100,0	100,0

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı [DPT]. (1973). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973– 1977).s. 8.

İBYKP döneminde toplam harcamalarda önemli artışların olurken yatırım harcamalarının GSMH'ye oranı plan hedefinin altında kalmıştır. Buna karşın toplam tüketim harcamaları plan hedefinin üstünde gerçekleşmiştir (Tablo 3.5)

Tablo 3.5: Harcamaların Gayrisafi Millî Hasılaya Oranı (Yüzde)

Yıllar	Hedef (1972)	Gerçekleşen (1972)
Toplam Yatırımlar	23,5	21,0
-Sabit sermaye	22,1	20,1
-Stok değişmesi	1,4	0,9
Toplam tüketim	78,2	80,4
-Kamu	13,5	15,2
-Özel	64,7	65,2
Toplam harcamalar	101,7	101,4

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı [DPT]. (1973). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973– 1977).s. 23.

İBYKP döneminde toplam sabit sermaye yatırımları içerisinde kamunun ve özel kesimin paylarının hedefi ve gerçekleşme oranında ise kamu kesiminin payı plan hedefini bir miktar aşmıştır (Tablo 3.6).

Tablo 3.6: Kamu ve Özel Kesim Yatırımlarının Toplam Sabit Sermaye Yatırımları İçindeki Payları (Yüzde)

	Plan Hedefi	Gerçekleşen
Kamu Kesimi	52,6	53,1
Özel Kesim	47,4	46,9
Toplam Yatırım	100,0	100,0

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı [DPT]. (1973). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973– 1977). s. 29.

Toplam sabit sermaye yatırımlarının ortalama yıllık artış hızları plan hedeflerinin gerisinde gerçekleşmiştir (Tablo 3.7).

Tablo 3.7: Toplam Sabit Sermaye Yatırımlarının Yüzde Artış Hızları

	Plan Hedefi	Gerçekleşen
Kamu Kesimi	10,0	10,7
Özel Kesim	12,5	11,0
Toplam Yatırım	11,2	10,8

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı [DPT]. (1973). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973– 1977). s. 29.

Dış ticaret açısından ise bir taraftan ithalat ve ihracatta artış sürerken diğer taraftan da açık verilmeye devam edilmiştir. (Tablo 3.8).

Tablo 3.8: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Dış Ticaret Verileri

	Dış Ticaret				
	İthalat (Bin \$)	Değişim Oranı %	İhracat (Bin \$)	Değişim Oranı %	Dış Ticaret Dengesi
1968	763,659	11,5	496,419	-5,0	-267,24
1969	801,236	4,9	536,834	8,1	-264,402
1970	947,604	18,3	588,476	9,6	-359, 128
1971	1,170,841	23,6	676,602	15,0	-675, 431
1972	1,562,554	33,5	884,969	30,8	-883, 407

Kaynak: TÜİK, (2014). İstatistik Göstergeler 1923-2013. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası. s. 437-438.

Yatırımlar konusunda da 1965 yılı fiyatlarıyla toplamda 111.5 Milyar TL tutarında sabit sermaye yatırımı yapılması öngörülürken yatırımların gerçekleştirilme oranı %91,4 olmuştur. Bu zaman zarfında ulaştırma, imalat sanayi ve konut sektöründeki gelişmeler plan hedeflerinin üzerinde gerçekleşmiş; sağlık, eğitim ve tarım sektöründeki gelişmeler ise plan hedeflerinin altında kalmıştır (. Tablo 3.9).

Tablo 3.9: İkinci Plan Döneminde Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (Yüzde)

	Hedef	Gerçekleşen
Tarım	15,2	11,8
Madencilik	3,7	3,5
İmalat Sanayi	22,4	25,7
Enerji	8,0	8,5
Ulaştırma	16,1	16,4
Turizm	2,3	2,1
Konut	17,9	20,2
Eğitim	6,7	4,7
Sağlık	1,8	1,5
Diğer Harcamalar	5,5	5,5
Kalkınma Fonu	0,4	0,1
Toplam	100,0	100,0

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı [DPT]. (1973). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973– 1977). s. 30.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde elde edilen gelişmeleri sektörler açısından değerlendirecek olursak:

Tarım alanında: İBYKP döneminde tarımsal üretimlerin bileşiminde değişiklikler yaşanmış, tarımsal üretim içerisinde bitkisel üretimin payı artarken, hayvansal üretimin payı azalmıştır. Bu meyanda hayvansal üretimin değeri planlananın gerisinde kalmış, bitkisel üretimse planlanan hedefe ulaşmıştır.

Ayrıca orman ürünlerinin tarımsal üretim içerisindeki payı sürekli olarak artış göstermiştir (DPT, 1973, s. 7).

Bu dönem içerisinde farklı tarım bölgelerinde yetiştirilen ürün çeşitliliğinde ve ekiliş oranlarında büyük değişiklikler olmamıştır. Bilhassa sulanan alanlarda sulama ekonomisinin gerektirdiği ve imkân verdiği yeni bir ürün dokusunun oluşturulamadığı görülmektedir. Bununla beraber bir taraftan Devlet Su İşleri sulama ağlarında, hububat grubuyla sanayi bitkileri yağlı tohumlar arasında nisbi değişimler yaşanmıştır. Diğer taraftan sulamaya açılan bölgelerde çoğunlukla sanayi bitkileri, sebze ve meyve ekim oranlarının artışı görülmüştür. Bitkisel üretimin bileşimi içerisinde bilhassa sanayi bitkilerinin ve yağlı tohumların oranı artmıştır (DPT, 1973, s. 11).

İBYKP dönemi boyunca tarımın tüm dallarında teknolojik gelişmenin hızlandırılması ve yaygınlaştırılması için modern araç ve gereçlerin kullanılması teşvik edilmiştir. Lakin modern araçların ve girdilerin üreticilere planlarda öngörüldüğü gibi arzı gerçekleştirilememiştir. En belirgin artış kimyasal gübre kullanımında olmuş ve 1962’de 295 bin ton olan gübre kullanımı 1971 de 2.441 bin tona yükselmiştir. Dönem sonunda traktörle işlenen alanın toplam alan içindeki payı da %14’den %35’e çıkmıştır (DPT, 1973, s. 11-12).

Hayvancılık sektöründe ise en fazla teknolojik gelişim tavukçuluk ve besicilikte olmuştur. Tavukçulukta ve besicilikte uzmanlaşmış işletmeler hızla yayılmaya başlamış ve besiye alınan hayvanlarda yaklaşık olarak %35 et artışı sağlanmıştır (DPT, 1973, s. 12). Yapılan bu çalışmalara rağmen tarımdaki gelişmeler (hedef %15,2 gerçekleşen %11,8) sabit sermaye yatırımlarının sektörlere göre dağılımı açısından İBYKP hedeflerinin gerisinde kalmıştır. Ayrıca tarımın büyümedeki payı azaltılamamıştır. Zira hedef %4,1, gerçekleşme büyüme oranı %8,1 olmuştur.

Sanayi alanında: İBYKP dönemi içerisinde tüketim malları üretiminin nisbi önemi azalırken, yatırım malları sanayiinin payında önemli bir değişme olmamış, ara mallarının nisbi önemi artmıştır. Tüketim malları sanayisinin toplam imalat sanayi içerisindeki payının azalması buna karşın yatırım ve ara malları paylarının artması sanayileşme sürecinde beklenen bir gelişme olmuştur (DPT, 1973, s. 13).

İmalat sanayiinde özellikle bazı ara ve yatırım malları üretiminde ortaya çıkan gecikmelerin, bu sanayilere bağımlı bulunan üretim kollarında yarattığı dengesizlikleri gidermek için ithalâta gitmek zorunda kalınmıştır. Lakin ödemeler dengesindeki güçlükler dolayısıyla gereğince hammaddenin ithal edilememesi bazı alanlarda darboğazların yaşanmasına neden olmuştur. Bunun yanında belli sektörlerde yaşanan grevler de sektörler arasındaki üretim dengesine olumsuz yönde etki etmiştir (DPT, 1973, s. 15).

Sanayideki teknolojik gelişmeler, yeni üretilmeye başlanılan malların üretim teknolojilerinin transferi ve hali hazırda kurulu olan sanayilerin yeni yatırımlarla ileri teknolojileri kullanmaya başlamalarıyla sağlanmıştır. Tüketim malları sanayilerinde bilhassa dokuma ve gıda işleme yatırımları ile ileri teknolojilerin transferi gerçekleştirilmiş ve geleneksel üretim metotları terk edilmeye başlanmıştır (DPT, 1973, s. 16).

Tüm imalât sanayiinde kapasite kullanım oranı 1968'dan sonra azalarak 1970'in ilk altı ayında en düşük orana inmiş, 1970 yılının ikinci yarısından itibaren nispi bir iyileşme olmuştur. Tüketim malı sanayilerinde 1968'in son altı aylık döneminde görülen düşmeye, dokuma ve giyim eşyası sanayii sebep olmuştur. Grup üretimi içerisinde ağırlığı %40 civarında olan bu sektörün üretiminde yaşanan duraklama, kapasitenin kullanımını ciddi oranda etkilemiştir. 1969 yılının sonlarında yaşanan iyileşme 1970 yılından sonra devam etmemiştir (DPT, 1973, s. 17). Atılan bu adımlar bağlamında sanayideki gelişmeler (hedef %22,4 gerçekleşen

%25,7) sabit sermaye yatırımlarının sektörlere göre dağılımı açısından İBYKP hedeflerini geçmiştir. Bununla birlikte sanayiinin en hızlı büyüyen sektör olması hedefi tutturulamamıştır. Zira hedef %12,0, gerçekleşme oranı %7,6 olmuştur.

Madencilik alanında: İBYKP döneminde madencilik sektörü için %3,7 oranında sabit sermaye yatırımı hedeflenmiş, bu hedef %3,5 oranında gerçekleşmiştir. Bu sektördeki yatırımlar kamu ağırlıklı olurken, bu dönemde maden üretimlerinde de artışlar yaşanmıştır. Örneğin 1968'de 7.506 ton seviyesindeki taş kömürü üretimi 1972 yılına gelindiğinde 7.871 tona, linyit üretimi 1968'de 8.079 tondan 1972'de 10.262 tona yükselmiştir. Bakır üretimi 1968'de 984 tondan 1972'de 1.236 tona, demir üretimi 1968'de 2.223 tondan, 1972'de 2.005 tona, bor üretimi 1968'de 363 tondan, 1972'de 622 tona çıkmıştır. 1972 yılına gelindiğinde sektördeki ihracat 50,3 milyon dolara yükselmiş ve sektörün toplam ihracattaki payı %5,7 olmuştur (Aytekin, 2001, s. 63-64).

Ayrıca madencilik alanında bilhassa linyit çıkarılmasında makinaların kullanım oranı artmış, kömür dönüşümde ise kül miktarı azaltılarak daha yüksek kalitede kok kömürü elde edilmiş ve sinter manyezit tesisleri kurulmuştur (DPT, 1973, s. 116). Nitekim madencilikteki gelişmeler (hedef %3,7, gerçekleşen %3,5) sabit sermaye yatırımlarının sektörlere göre dağılımı açısından İBYKP hedeflerinin gerisinde kalmıştır.

Enerji alanında: İBYKP döneminde enerji üretimlerinde yıllık artış hızı %13,2, sabit sermaye yatırımları ise %8,0 olarak planlanmıştır. Dönemin sonunda enerji sektörünün yıllık artış hızı hedeflenenin altında (%12,6) kalırken, sektörel sabit sermaye yatırımları hedefleneni geçerek %9,0'a ulaşmıştır. İBYKP'de kurulması ilke olarak benimsenen Türkiye Elektrik Kurumu da bu

plan döneminde yani 1970 yılında kurulmuştur. Büyüme hızının %7 olarak hedeflendiği İBYKP'de elektrik talebinin %14'lük bir oranda artacağı öngörülmüş ve bu amaçla hidroelektrik potansiyelinden ve petrolden daha çok yararlanılması, nükleer santral kurulması yolunda çalışmalar başlatılmıştır (Erol, 2007, s. 93).

Fakat planda öngörülen Gökçekaya, Keban, Oymapınar santralleri, Akdeniz, Samsun ve Elâzığ gübre tesisleri, Petrokimya kompleksi, kâğıt fabrikaları, tersaneler, dizel motor fabrikası gibi bazı projelerin gecikmesi sektörler arasındaki dengenin sağlanmasını engellemiştir. Bilhassa enerji sektöründeki talebin kısa sürede karşılanabilmesi için uzun vadede ekonomik olmayan, maliyetleri yüksek, kısa ömürlü ve yakıt bakımından ithalâta bağlı tesisler ile bu sektördeki açığın giderilmesine çalışılmıştır (DPT, 1973, s. 15). Yapılan çalışmalarla enerjideki gelişmeler (hedef %8,0, gerçekleşen %8,5) sabit sermaye yatırımlarının sektörlere göre dağılımı açısından İBYKP hedeflerini geçmiştir.

Ulaştırma alanında: İBYKP döneminde altyapı geliştirilmiş ve iyileştirilmiş, böylelikle yolcu ve yük taşıması hızlı bir şekilde artmıştır. Karayollarında yük ve bilhassa yolcu taşımacılığı demir, deniz ve hava yollarına göre daha cazip hale gelmiş ve bu alt sektörlerde gelişme daha hızlı gerçekleşmiştir. Haberleşme altyapısında İBYKP döneminde yapımı tamamlanmış olan radyolink hatları, şehirlerarası telefon görüşmelerini kolaylaştırmıştır. Bununla birlikte elektrik enerjisi iletim hatları plana uygun bir şekilde gerçekleştiği halde üretim tesislerinin gecikmesi, sanayileşmenin ihtiyaç duyduğu enerji talebinin karşılanmasında bir darboğaza neden olmuştur. Sanayinin elektrik talebinin artmasının yanında, kentleşmenin hızlanması da elektrik enerjisinin üretimini zorlamıştır (DPT, 1973, s. 19).

Karayolu ulaşımının toplam uzunluğu İBYKP döneminde değişmemiş, fakat sert yüzeyli yolların uzunluklarında gelişmeler sağlanarak, mevcut ana yön bağlantılarının standartları belli oranda yükseltilmiştir. Bu dönemde 283 km'lik yeni demiryolu hattı inşası gerçekleştirilmiş ve mevcut sistemin standartlarının yükseltilmesi sağlanmıştır. 1963-1972 yılları arasında deniz ticaret filosunun kapasitesinde %23 artış olmuştur. Hava ulaşımında iç ve dış hatlarda yolcu taşınması hızla artmış ve THY'nin uçak filosunun jet uçaklarıyla takviye edilmesine başlanmıştır. Mevcut hava alanlarında iyileştirilmeler yapılmış, haberleşme altyapı ve hizmetlerinde gelişmeler yaşanmıştır. Ankara-Eskişehir-İstanbul-Edirne ve Eskişehir-İzmir radyolink hattı tamamlanarak hizmete girmiştir (DPT, 1973, s. 19).

1962'de 5 adet ve 500 kw çıkış gücüne sahip olan radyo istasyonları, 1967 yılında 12 adet ve 904 kw, 1972 yılındaysa 20 adet ve 3744 kw çıkış gücüne ulaşmıştır. Ankara televizyonu 1968 yılında, İstanbul, İzmir, Eskişehir

televizyonları 1971 yılında, Edirne -Balıkesir ve Kütahya televizyonu ise 1972 de hizmet vermeye başlamıştır (DPT, 1973, s. 21). Atılan bu adımlarla ulaştırmadaki gelişmeler (hedef %16,1 gerçekleşen %16,4) sabit sermaye yatırımlarının sektörlere göre dağılımı açısından İBYKP hedeflerini geçmiştir. Ayrıca ulaşımında büyümedeki payı da beklenenin üzerinde olmuştur. Zira hedef %7,2, gerçekleşme büyüme oranı %7,8'dir.

Konut alanında: İBYKP döneminde sanayileşmeyle birlikte köylü nüfusu kentlere akmaya başlamıştır. Bu sebeple planda öncelik şehir konutlarına verilmiş ve sınırlı kaynaklar ilk etapta şehirlerdeki barınma sorunlarının çözümü için kullanılmıştır. Konut sektöründe de yine kamunun payı yüksek olmuş ve 1965 yılında konut yatırımları içinde %4,8 olan kamu sektörünün payı 1968 yılında %10,9'a, 1971'de ise %11,2'ye yükselmiştir. 1972'de tekrar 10,9 seviyelerine gerilemiştir (Keleş, s. 11-12).

Nüfusun kentlere akmasından dolayı ortaya çıkan gecekondu meselesinde de ilk plandaki gibi engelleme politikası yürütülmüş ancak başarılı olunamamıştır. İstanbul'da 1965'te 130 bin olan gecekondu sayısı 1970'te 170 bine yükselmiştir. Şehirlerde yaşayan yaklaşık 10 milyon nüfusun %25'i gecekondularda yaşamaktadır. Kalkınma Planında gecekonduların yarısının ıslah edileceği ve kalan yarısının da 30 yıl içerisinde tasfiye edilmesi planlanmış, ancak bunda da hedefler tutturulamamıştır (Aru, 1970, s. 17).

Bununla birlikte konut sayısında İBYKP döneminde ciddi artışlar olmuştur. Bir bölümü yenileme ve büyüt şehirlerdeki konuk yapımından kaynaklanan bu artışlarla birlikte konut ortalama alanı planın hedefleri yönünde olumlu gelişmeler göstermiştir. Nüfusu 10 binin üzerinde olan yerlerde konut sayısının 1972 yılının sonunda 2 milyon 800 bine ulaşması hedeflenmiştir. Oda başına düşen nüfus 1955 yılında 2,2 iken, 1965 yılında 2,0 ve 1970 yılında 1,9'a inmiştir (DPT, 1973, s. 92). Yapılan çalışmalarla konuttaki gelişmeler (hedef %17,9, gerçekleşen %20,2) sabit sermaye yatırımlarının sektörlere göre dağılımı açısından İBYKP hedeflerini geçmiştir. Konutun büyümedeki payı da beklenenin üzerinde olmuştur. Zira hedef %5,9, gerçekleşme büyüme oranı %9,6'dır.

Eğitim alanında: İBYKP döneminde okulların, öğrencilerin ve öğretmenlerin sayılarında önemli artışlar olmakla beraber eğitim sisteminde Planlı dönemin başından beri sosyal ve ekonomik yapıya ve Plan hedeflerine tam anlamıyla uyan bir gelişmeye ulaşılamamıştır. Bilhassa genel eğitimden teknik ve meslekî eğitime kaydırma konusunda başarılı olunamamıştır. Eğitime duyulan sosyal talebin baskısı, ekonominin talep etmediği eğitim alanlarında gereksiz kapasite artışlarına neden olmuştur (DPT, 1973, s. 85).

İlköğretimden mezun olanların yarıya yakını ortaöğretime devam etmiş ve

ortaöğretimin ilk kademesi bu dönemde hızlı bir gelişme göstermiştir. Fakat genel lise, teknik ve mesleki okullardaki gelişmeler planın öngördüğü şekilde olmamış, genel liselerde yığılmalar ortaya çıkarken, mesleki ve teknik okullarda ekonomik talebe uygun gelişmeler olmamıştır. Farklı eğitim kademelerinden işgücü piyasasına geçecek insan gücünün üretim sürecinde gereken yeri almasını sağlayan yaygın eğitim, eğitim sistemindeki yerini alamamıştır. Yaygın eğitim çalışmaları okuma-yazma programlarından ibaret kalmıştır. Bununla birlikte dönemin son yıllarında sisteme dahil edilen sanat okulları yaygın eğitimde önemli bir gelişme olarak görülmektedir (DPT, 1973, s. 85). Atılan bu adımlara rağmen eğitimdeki gelişmeler (hedef %6,7, gerçekleşen %4,7) sabit sermaye yatırımlarının sektörlere göre dağılımı açısından İBYKP hedeflerinin gerisinde kalmıştır.

Sağlık alanında: İBYKP döneminde sağlık alanında insan gücünün sayısında önemli artışların olmasına karşın istenilen niteliklere sahip insan gücünün zamanında yetiştirilmesinde ve doğru kullanılmasında yaşanan sorunlar devam etmiştir. Doktor, hemşire, ebe ve sağlık memuru düzeyinde açıklar devam etmesine (DPT, 1973, s. 81) rağmen sağlık personelinin sayısında, 1962-1971 döneminde olumlu gelişmeler yaşanmıştır. 1962’de 9 bin olan doktor sayısı 1971 yılında 15.800’e, yine aynı yıllarda hemşire ve yardımcıları sayıları 1.600’den 8.800’e, ebe sayısı 3.700’den 11.300’e çıkmıştır. Sağlık personeline düşen nüfus sayılarındaysa iyileşmeler görülmektedir. 1962 yılında doktor başına 3.200 hasta düşerken bu oran 1971 yılında 2.300’e, hemşire ve yardımcılarında 18.600’den 4.200’e, ebelerde 7.800’den 3.200’e inmiştir (DPT, 1973, s. 91).

Bu gelişmelerin yaşanmasına rağmen sağlık personelinin yetiştirilmesi konusunda İBYKP hedeflerine ulaşılamamıştır. Sağlık hizmetleri, ülkenin ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılayacak yaygınlığa, niteliğe ve niceliğe ulaşmamıştır. Sağlık hizmetlerinin dağınıklıktan kurtarılacak bütünleşmiş bir sistemde sunmak amacı ile öngörülen sosyalleştirme programı, bilhassa sağlık personelinin gelişmiş kentlerde yoğunlaşması sonucunda küçük yerleşim alanlarında personel sıkıntısı yaşanmıştır. Bu durumda, bilhassa kırsalda sağlık ihtiyaçlarını karşılayacak sağlık hizmetini götürmek de mümkün olamamıştır (DPT, 1973, s. 111). Nitekim sağlık alanındaki gelişmeler (hedef %1,8, gerçekleşen

%1,5) sabit sermaye yatırımlarının sektörlere göre dağılımı açısından İBYKP hedeflerinin gerisinde kalmıştır.

Turizm alanında: İBYKP’de turizm sektörüne ayrı bir önem verilmiş, turist sayısında ve turizm gelirlerinde artış beklenmiştir. Hedef olarak 1972 yılında 4.435 bin kişi gelmesi beklenirken 1 milyon kişi gelmiş, gelir beklentisi 135 milyon dolar, gider kalemi ise 65 milyon hesaplanırken gelir 75 milyon dolar,

gider ise 55 milyon dolar olmuştur (DPT, 1973, s. 22). İBYKP'nin tamamında ise 4.828 bin turist gelmesi planlanmış, ancak 3.982 bin gelmiştir. Yani gerçekleşme oranı %82,5 olmuştur. Dönem sonu itibarıyla 422 milyon dolarlık toplam turizm geliri hedefi de 278,9 milyon dolar olarak gerçekleşmiş ve öngörülen hedefler %66,1 oranında yakalanabilmiştir. Turizm giderlerindeyse dönem sonunda 275 milyon olarak hedeflenen toplam gider, 224,8 milyon olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca bu dönemde turizmin gelişimine katkı sağlamak, kurumsallaşma ve birliktelik oluşturmak amacıyla 1972'de Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği kurulmuştur. Genel olarak turizm sektörüne devlet teşvikleri artırılmış, yabancı sermayeye de imkân tanınmıştır. Konaklama tesisleri ve tatil köyleri ile belgeli tesislerin sayısında artışlar meydana gelmiştir (Büyüksalvarcı& Şapıcılar&Bayrakçı, 2016, s. 191). Yapılan bu çalışmalara rağmen turizmdeki gelişmeler (hedef %2,3, gerçekleşen

%2,1) sabit sermaye yatırımlarının sektörlere göre dağılımı açısından İBYKP hedeflerinin gerisinde kalmıştır.

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomi alanında temel felsefesi tam bağımsızlığın ancak ekonomik bağımsızlıkla sağlanacağı olurken, Şubat 1923'te düzenlenen İzmir İktisat Kongresinde de yeni devletin ekonomi politikaları şekillenmeye başlamıştır. Zira kongrede aşar vergisinin kaldırılması, sanayi teşvik kanunu çıkarılması, Sanayi ve Maadin Bankası'nın kurulması ve demiryolu yapımının artırılması gibi kararlar alınmış ve liberal eğilimli bir ekonomi politikası benimsenmiştir. Alınan kararlar çerçevesinde Türkiye liberal ekonomiye uygun adımlar atarken bu politika 1929 yılından itibaren terk edilmiştir. Çünkü 1929 yılında ortaya çıkan dünya ekonomik krizi Türkiye'yi de etkilemiş ve kriz nedeniyle yaşanan sorunlar Türkiye'de devletçi ve korumacı bir ekonomi politikasının hayata geçirilmesine neden olmuştur.

1931 yılında devletçi ekonomi modeli hükümet programına alınırken 1933 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı uygulamaya konulmuştur. Devlet kamu sektörü müteşebbisi olarak ekonomi yönlendirmeye başlamıştır. Bu süreçte yerli üretimin artırılması, denk bütçe uygulanması ve dış ticaret fazlası verilmesi gibi politikalar izlenmiştir. Başta sanayi olmak üzere birçok sektörde üretim artışı sağlanmış ve kendi kendine yeten bir ülke haline gelmesi yolunda önemli adımlar atılmıştır.

Böyle bir dönemde meydana gelen II. Dünya Savaşı, Türkiye ekonomisini ve takip edilen politikaları sekteye uğratmıştır. Zira Türkiye her ne kadar savaşa girmemişse de savaşa girme ihtimalinin bulunması ve bu bağlamda savaş ekonomisi tedbirlerini uygulaması ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir. Savaşın sona ermesinden sonra ortaya çıkan iki kutuplu dünya düzeninde Türkiye, ABD'ye yakınlaşmış ve Truman Doktrini ile Marshall Planı kapsamında Amerika'dan birtakım iktisadi yardımlar almıştır. Ayrıca ekonomide de liberal eğilimli politikalar izlemeye başlamıştır.

1950 yılında ise Türkiye'de iktidar değişikliği yaşanmış ve iktidara Demokrat Parti geçmiştir. DP döneminde ise devletçi ekonomik politikadan liberal ekonomik politikaya geçiş siyaseti izlenmiştir. Tarım sektörüne ağırlık verme, sanayileşmede devletin rolünü azaltma ve özel sektörü güçlendirme yönünde adımlar atılmıştır.

Lakin DP, 1954'den sonra Kore Savaşı'nın sona ermesi gibi dünyada yaşanan gelişmeler neticesinde ekonomide sorun yaşamaya başlamış, tarıma ve dış ticarete dayalı sanayileşme siyasetini bırakmış, liberal ekonomi politikasından ödün vermek zorunda kalmıştır. Ekonomiyi toparlayabilmek adına attığı adımlarda başarısız olunca da enflasyon, dış borçlar ve dış ticaret açığı gibi sorunlarla da uğraşmak zorunda kalmıştır.

DP ekonomik sıkıntıların tek başına üstesinden gelemeyince Batılı ülkeler ve yabancı uzmanlardan yardım isteme yoluna gitmiş ve onların tavsiyeleri sonucu ekonomiyi belli bir plan çerçevesinde toparlamaya karar vermiştir. DP'nin alınan karar neticesinde kalkınma planları hazırlattığı bir dönemde 27 Mayıs askeri darbesi olmuş ve darbeyle birlikte DP iktidarını kaybetmiştir. Planlı kalkınma konusu ise DP sonrası iktidara geçen Milli Birlik Komitesi döneminde kurulan DPT üstlenmiştir.

DPT, 1961 yılından kalkınmayla ilgili bir plan ortaya koyarken, planın amacı demokrasi düzeni içerisinde Türk halkı için en yüksek kalkınma hızını sağlamak, onu sürdürmek ve sosyal adaleti kılmak şeklinde açıklanmıştır. Planda 5'er yıllık dönemleri kapsamak üzere kalkınma plânlarının hazırlanacağı ve her yıl gözden geçirileceği dile getirilmiştir. Kamu ve özel sektörün birlikte yer alacağı karma ekonomik sistem öngörülmüştür. Tarım ve sanayi sektörleri arasında dengeli bir gelişme sağlanması, ekonominin sürükleyici sektörünün sanayi olması hedeflenmiştir. İstihdam sorunu çözme, dış ödemeler dengesini sağlama, dengeli bir gelir dağılımını temin etme, bölgeler arasında sosyal adaleti tesis etme ve yıllık %7'lik bir gelişme hızına ulaşma gibi amaçlar ortaya konulmuştur.

Söz konusu bu amaç ve hedefleri mümkün kılabilmek için yaklaşık 1,5 yıllık bir çalışma süresinin ardından Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanmıştır. Planda Türkiye'nin önemli sorunları tespit edilmiş, nüfusun ve toplum yapısının hızla değiştiği, buna istinaden yeni sorunların ortaya çıktığı, toplumda büyük kitlelerin uygarlık araçlarından yoksun olarak yaşadığı üzerinde durulmuştur. Eğitim imkanlarının yetersizliği, doktor sayısının az olması, konut sayısının talepleri karşılayamadığı, konutların bakımsızlığı, gecekondu problemi, istihdam meselesi gibi konulara değinilmiştir. Belirlenen bu problemlerin hızla çözülmesi gerektiği ve bunun ancak %7'lik bir kalkınma hızı ile mümkün olacağı belirtilmiştir.

İçerisinde birçok tespit ve hedef barındıran BBYKP, 21 Kasım 1962'de Millet Meclisi'nde onaylanmış ve 1 Ocak 1963 tarihinden itibaren de yürürlüğe konulmuştur. BBYKP'nin hayata geçirilmesiyle birlikte Türk ekonomisinde olumlu gelişmeler yaşanmış ve dış ticaret açığı önemli oranda azalmıştır. Her ne kadar 1962-1966 döneminde GSMH %7'lik hedefin gerisinde kalsa da nihayetinde dönem sonu itibarıyla 62 milyardan 85 milyar TL'ye yükselmiştir.

BBYKP'de tarım, madencilik, sanayi, enerji, ulaştırma, hizmetler, konut, eğitim, sağlık ve turizm gibi birçok sektöre yönelik önemli hedeflere yer verilmiştir. Her ne kadar yatırım hedefleri açısından bazı sektörlerde istenilen rakamların gerisinde kalırsa da tüm sektörlerde önemli gelişmeler yaşanmıştır. BBYKP'nin ilk dört yılında ekonomide tarım önemini korumakla birlikte sanayi ve hizmet sektörlerinin de payları artmıştır. Bu meyanda 1962-1966 yılları

arasında Türkiye'nin ekonomisinde yapısal değişim hedeflendiği gibi lakin daha yavaş bir hızda gerçekleşmiştir. BBYKP genel itibariyle neticeleri açısından da tatmin edici olmuştur.

Birinci Kalkınma Planı'nın ardından 1968-1972 yılları arasında İkinci Beř Yıllık Kalkınma Planı uygulamaya konulmuştur. Planın içeriğinde Türk milletini insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesine ulaştırmaktan, kiři başına dūřen milli geliri artırmaktan, bōlgeler arasında dengeli gelişmeyi sağlamaktan ve istihdam imkanlarını artırmaktan bahsedilmiştir. Kalkınmanın nimet ve kōlfetlerini fırsat eşitliğine gōre paylaşmak, ekonominin tarımsal karakterden sanayi ağırlıklı bir karaktere dōnmesini sağlamak gibi önemli gayeler yer almıştır. Özellikle ithal ikameci politikalara devam edileceğine vurgu yapılmıştır. Zira bu politikayla birlikte yurt dışından ithal edilen malların devletin koruyucu ve teşvik edici adımlarıyla birlikte yurt içinde üretilmesi amaçlanmıştır. Bu politika sayesinde dış ticaret açığının azaltılması, dōviz kuru baskısının hafifletilmesi, yerli sanayinin güçlendirilmesi ve dışa bağımlılığının azaltılması hedeflenmiştir.

Birinci Kalkınma Planı'nda olduğu gibi İBYKP'de de tarım, sanayi, hizmetler gibi temel sektörlerin mevcut durumlarına dair tespitler yer almış ve bunların iyileştirilmesi yönünde hedefler konulmuştur. Yatırım hedefleri açısından bazı sektörlerde istenilen düzeye ulaşılmasa da tüm sektörlerde önemli gelişmeler meydana gelmiştir. %7 olarak tespit edilen büyüme hedefine çok yaklaşılmıştır. Planda yer alan yatırımların çoğu gerçekleşirken İBYKP'nin sanayiın en hızlı büyüyen sektör olması ve böylece gayrisafi millî hasıla içindeki payının artırılması hedefinde de önemli adımlar atılmıştır.

Sonuç olarak Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarında kalkınma hedeflerine ulaşmak için büyüme hızı %7 olarak öngör÷lmüş ve uygulanan politikalar sonucunda bu hedeflere yaklaşılmıştır. Sektörel bazdaki gelişmelerde ise plan hedeflerinin altında kalınmış ve sanayi sektörünün diğer sektörlerle gōre daha hızlı gelişmesi hedefi tutturulamamıştır. Ayrıca tarım ve sanayi alanındaki gelişme hızları hedeflerin altında kalırken, hizmetler alanındaki gelişme plan hedeflerini aşmıştır. Her iki planda da dış ticaret hedeflerine yaklaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- 1961 Anayasası, Şubat 15, 2024 tarihinde <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/> adresinden alındı.
- Afşar, L. (2019). *Türkiye Ekonomisindeki Enerji Politikalarının Önemi Ve Yenilebilir Enerji Kaynaklarındaki Yeri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akandere, O. (1998). *Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Akça, Y., & Şahan, G., & Tural, A. (2017). Türkiye'nin Kalkınma Planlarında Eğitim Politikalarının Değerlendirilmesi. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(Special Issue 2), 394-403.
- Aksöz, İ. (2010). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Hedefleri ve Stratejisi. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 72-84.
- Altundemir, M.E. (2012). Kalkınma Planlarından Eğitime Bakış: Kamusal Mallar Teorisi Perspektifinden. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 7 (1), 94-105.
- Arslan, G. (2015). Osmanlı Devleti'nin Dış Borçları ve Yeniden Yapılandırma Süreci (1930-1933). *History Studies*, 7(4), 1-23.
- Aru, K. A. (1970). Türkiye'de Konut Politikası. *Şehircilik Enstitüsü Dergisi*, (1), 2-19.
- Aslan, O., & Yılmaz, M. (2021). Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Planları Kapsamında Eğitim Yapılarının Analizi. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 6 (1), 114-132.
- Aslaner, M. (2022). Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Akademisi Dergisi*, 2 (1), 67-87.
- Avcıoğlu, D. (1978). Milli Kurtuluş Tarihi IV: 1838'den 1995'e. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Aydemir, B. (2021). II. Dünya Savaşı Sonrasında (1945-1950) Türkiye'nin İktisadi Durumu ve Sosyal Hayatta Yaşanan Gelişmeler1. *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 73-89.
- Aydın, M.H. (2018). *Demokrat Parti Döneminde Ekonomik Yapı (1950-1960)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aytekin, A. (2001). *Küreselleşme" Döneminde Madencilik Sektörü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü,

- Baytal, Y. (2007). Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957). *Ankara Üniversitesi Türk inkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (40), 545-567.
- Boratav, K. (2005). *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002)*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Burak, D. M. (2008). Camilla Jacquart'ın Raporuna Göre Atatürk Döneminde Türk Ekonomisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(1), 221-236.
- Büyükkşalvarcı, A., & Şapıcılar, M. C., & Bayrakcı, S. (2016). Kalkınma Planları Kapsamında Turizm Endüstrisinin Değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, (11), 186-201.
- Canlı, A. (2020). Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (Bir Muhteva Analizi İncelemesi). *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 5(2), 75-99.
- Cumhuriyet, 1963, Haziran 6.
- Cumhuriyet, 1962, Kasım 22.
- Cumhuriyet, 1963, Ocak 6.
- Cumhuriyet, 1967, Temmuz 4.
- Çoşar, N. (2005). Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60 (01), 29-58.
- Çakır, H., & Bükücü Kazkondur, Ş. & Aydılek, E. (2020). Demokrat Parti Döneminde Toplumsal Alanda Tüketim Alışkanlıklarının Dönüşümü. *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 3(3), 134-146.
- Devlet Planlama Teşkilatı [DPT]. (1963). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963–1967).
- Devlet Planlama Teşkilatı [DPT]. (1968). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968–1972).
- Devlet Planlama Teşkilatı [DPT]. (1973). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973–1977).
- Dikmetaş Yardan, E., & Yabana Kiremit, B. (2016). Türkiye Kalkınma Planları'nda Sağlık Sektörü. *Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1 (2), 93-110.
- Durmuş, S., & Aydemir, N.K. (2016). Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1938), *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7 (12), 155-167.
- Erdoğan, H. (2020). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Ekseninde Türkiye Cumhuriyeti'nin Kalkınma Politikası ve Tarımsal Üretim. *Journal of Universal History Studies*, (3) (Prof. Dr. Mustafa Keskin Special Issue), 252-268.
- Eroğlu, H. (1988), Atatürk ve Devletçilik, *Belleten*, 52 (204), 833-848.
- Eroğlu, C. (2013). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. İstanbul: Yordam Yayınları.

- Erol, E. (2007). *Türkiye’de Elektrik Enerjisinin Tarihi Gelişimi: 1902–2000*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ersöz, H. Y. (1994). *Türkiye’de Konut Politikaları (Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ertan, Ş. (2010). *Türkiye Ekonomisinde Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Sanayileşme Politikaları (1963-1967)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Kanca, O. C. (2012). 1950-1960 Arası Türkiye’de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (19), 47-63.
- Karataşer, B. (2013). Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke Döneminde İstanbul’un İlaşesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 97-114.
- Kartal, M. A. (2000). *Demokrat Parti’nin İktisat Politikası (1950-1960)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Keleş, B. (2021). Sanayi Devriminin Osmanlı Ekonomisi Üzerindeki Etkisi ve Cumhuriyet Dönemi Ekonomik Politikalarına Yansımaları (1876- 1938). *The Journal of Academic Social Science Studies*, (86), 373-388.
- Keleş, R. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Konut Politikası. Ocak 15, 2024 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/37107> adresinden alındı.
- Koçtürk, O.M., & Gölalan, M. (2010). 1923-1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi, *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik*, 45 (2), 48-65.
- Kopar, M., & Yolun, (2012). 18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Borçlar Tarihine Bir Bakış. *History Studies*, 4(1), 335-358.
- Korkmaz, E. (2020). Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti’nde Karaborsa. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (66), 241-279.
- Millet Meclisi [MM] Tutanak Dergisi. (1962, Ekim 01). Millet Meclisi [MM] Tutanak Dergisi. (1962, Kasım 16). Millet Meclisi [MM] Tutanak Dergisi. (1962, Kasım 17). Millet Meclisi [MM] Tutanak Dergisi. (1962, Kasım 21). Millet Meclisi [MM] Tutanak Dergisi. (1967, Haziran 26).
- Millet Meclisi [MM] Tutanak Dergisi. (1967, Haziran 27). Millet Meclisi [MM] Tutanak Dergisi. (1967, Haziran 29). Millet Meclisi [MM] Tutanak Dergisi. (1967, Haziran 30). Millet Meclisi [MM] Tutanak Dergisi. (1967, Temmuz 3). Milliyet, 1962, Kasım 22.

- Milliyet, 1962, Aralık 23.
- Milliyet, 1967, Temmuz 4.
- Milliyet, 1967, Aralık 12.
- Özçelik, Ö., & Tuncer, G. (2007). Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1), 253-266.
- Özgün, C. (2008). Osmanlı Ekonomi Politikasına Kısa Bir Bakış (XVIII- XIX. Yüzyıllar). *Tarih Okulu*, (1), 5-17.
- Pala, H. (2010), *İsmet İnönü Dönemi İktisat Politikaları (1938-1950)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pamuk, Ş. (2023). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi: Büyüme, Kurumlar ve Bölüşüm*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Resmî Gazete, 1961, Temmuz 5.
- Resmî Gazete, 1962, Aralık 3.
- Resmî Gazete, 1962, Ekim 18.
- Resmî Gazete, 1967, Ağustos 21.
- Sakar, Z.M. (2018). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Süresince Türkiye'de Uygulanan Ekonomik Politikaların Kalkınmaya Etkisi (1963-1967). *The Journal of Academic Social Science Studies*, (73), 377-394.
- Salep, M. (2017). Türk İktisat Tarihi Açısından Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967). *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, (12) 12, 209-230.
- Sarıçoban, G. (2020). Atatürk Döneminde (1923-1929) Türkiye Ekonomisi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (44), 222-236.
- Semiz, Y. (1988). Atatürk'ün İktisadî Politikası 1830 Sonrası Osmanlı İmparatorluğunun Sosyo-Ekonomik Yapısına Genel Bir Bakış. *ATAM Dergisi Atatürk Özel Sayısı*, 4(12), 733-762.
- Taş, R. (1995). Türk Mali Sisteminin Uzun Dönem (1923.1980) Gelişiminin Yapısal ve Oransal Analiz Yöntemleriyle Değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 50 (01), 355-382.
- Tekin, A. (2010), *Atatürk Sonrası Tek Partili Dönemde (1938-1945) Cumhuriyet Halk Partisi'nin Ekonomi Politikaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Temiz Dinç, D. (2024), Kapitülasyonlar. Şubat 12, 2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kapitulasyonlar/?pdf=3547> adresinden alındı.
- Toprak, Z. (1982). *Türkiye'de Millî İktisat (1908-1918)*. Ankara: Yurt Yayınları.
- TÜİK, (2014). *İstatistik Göstergeler 1923-2013*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

- TÜPRAŞ (2024) İzmir Rafinerisi. 2024. Ocak 20, 2024 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%9CPRA%C5%9E_%C4%B0zmir_Ra_finerisi adresinden alındı.
- Ulusoy, İ. (2017), Atatürk Döneminde İktisadi Kalkınma Modeli (1923-1938), *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (2), 111-124.
- Uzunkaya. S.Ş. (2020). Türkiye Ekonomisinde 1923-1977 Yılları Arasındaki Sanayi Ve Kalkınma Planlarının Değerlendirilmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (Prof. Dr. Sabri ORMAN Özel Sayısı), 14-30.
- Yay, T. (2019). Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan Devralınan Miras, *Contemporary Research in Economics and Social Sciences*, 3 (1), 77-113.
- Yıldırım, E. (2021). *1960'lı Yıllarda Türkiye Ekonomisinin Durumu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, F. (2015). *1838 Serbest Ticaret Antlaşması'nın Osmanlı Ekonomisi Üzerine Etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli: Gebze Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

**Bu yıl yapılacak yatırım,
1962 yılına nazaran yüzde
18.8 oranında fazla**

Stellen Sie sich vor, Sie sind ein Wissenschaftler, der die Wirkung von Stress auf das Immunsystem untersucht. Sie haben eine Gruppe von Versuchstieren, die in einem stressigen Umfeld leben, und eine Gruppe, die in einem stressfreien Umfeld lebt. Sie haben festgestellt, dass die Tiere in der stressigen Gruppe eine höhere Anzahl an Infektionen aufweisen. Sie haben auch festgestellt, dass die Tiere in der stressfreien Gruppe eine höhere Anzahl an Antikörpern produzieren. Sie haben also festgestellt, dass Stress das Immunsystem schwächt. Sie haben also festgestellt, dass Stress das Immunsystem schwächt. Sie haben also festgestellt, dass Stress das Immunsystem schwächt.

[illegible]

WILLIAMSON

800-368-2262

What happens when the
most widely used
of the Internet services
goes down?

of these cases about 10% of the time, the guidelines state. If the patient has a history of stroke, the guidelines say the risk is 25% to 30% within 90 days.

¹⁰ See, e.g., *United States v. Williams*, 100 F.3d 1191, 1195 (9th Cir. 1997) (quoting *United States v. Williams*, 650 F.2d 1201, 1204 (9th Cir. 1980) (quoting *United States v. Williams*, 407 F.2d 1029, 1031 (9th Cir. 1969)).

As a result, the "unreliable" population has declined from 30 to 20 percent, while the "reliable" population has grown from 70 to 80 percent. The "unreliable" population is the group of people who are not registered voters and are therefore not eligible to vote in the 2000 election. The "reliable" population is the group of people who are registered voters and are therefore eligible to vote in the 2000 election.

There is people about 10
miles off shore and they
are not there to be
any significant difference
in the water quality.

Handy, rugged, lightweight and in the space of a few minutes, the device can be used to measure the amount of light entering the eye.

Taglia

100% in the first six months of the year, and the rest of the year. The results of the study are shown in the table below.

...the ...
...of ...
...the ...
...the ...
...the ...
...the ...

(Note: *Hydroxyl* = *hydroxyl*; *hydroxyl* = *hydroxyl*; *hydroxyl* = *hydroxyl*)

Fără circuli, ciobiri, adesea lungi și greșeli, pe 1700 locuitori 5200 lepra și tubercule, mai multe 73 cunoscuți etnici, 14 săptămâni de la naștere până la 100 de ani de viață, 40% din populație și 40% din populație.

1965 YATIRIMLARI

de la activitate şi este
un act general, repetitiv şi
continuu, însoţit de
un proces psihic de
reglare a activităţii
fizice, însoţit de
activitate psihică
conştientă şi
neconştientă.

...and, with great frequency, a
"highly efficient" and "highly
"efficient" and "highly efficient"
...and, with great frequency, a
"highly efficient" and "highly efficient"
...and, with great frequency, a
"highly efficient" and "highly efficient"

Follow-up
 Following the initial 12-week study, we will be evaluating the long-term effects of the intervention.

...the ...
...the ...
...the ...
...the ...

1985

and, therefore, higher. The most important point, by a long way, is that the market will grow, and it is a fact that the market will grow, and it is a fact that the market will grow.

Förhållande betydelse
Användningen kan
förändras

It appears, by comparison with the known species, that the new species is a member of the genus *Arctostaphylos*. It is similar to *Arctostaphylos* *sp.* in the shape of the leaves and the shape of the fruit, but it differs from the known species in the shape of the fruit.

1.00

TOPKAP REFORMASI
23.000.000 TL

POPULAR

[illegible][illegible][illegible][illegible]

the 1990s, the number of people in the world who are illiterate has increased by 100 million. In 1990, 750 million people were illiterate; in 2000, 850 million people were illiterate. In 2015, 900 million people were illiterate. In 2020, 950 million people were illiterate. In 2025, 1 billion people will be illiterate. In 2030, 1.1 billion people will be illiterate. In 2035, 1.2 billion people will be illiterate. In 2040, 1.3 billion people will be illiterate. In 2045, 1.4 billion people will be illiterate. In 2050, 1.5 billion people will be illiterate. In 2055, 1.6 billion people will be illiterate. In 2060, 1.7 billion people will be illiterate. In 2065, 1.8 billion people will be illiterate. In 2070, 1.9 billion people will be illiterate. In 2075, 2 billion people will be illiterate. In 2080, 2.1 billion people will be illiterate. In 2085, 2.2 billion people will be illiterate. In 2090, 2.3 billion people will be illiterate. In 2095, 2.4 billion people will be illiterate. In 2100, 2.5 billion people will be illiterate.

and the fact that the company is a public company, the company is required to disclose the information to the public. The company is required to disclose the information to the public in a timely and accurate manner. The company is required to disclose the information to the public in a timely and accurate manner.

[illegible]

100

Ocak

ADRES: Cengizalp, Mülhüran
İSTANBUL
TELEFON: 31 40 41 (Sabit)
31 40 42 (Sabit)
31 40 43 (Sabit)
31 40 44 (Sabit)
31 40 45 (Sabit)
31 40 46 (Sabit)
31 40 47 (Sabit)
31 40 48 (Sabit)
31 40 49 (Sabit)
31 40 50 (Sabit)

BUGÜN
8
SATFA
25
KURUS

Milliyet
Halk Gazetesi
KURUCUSU: ALİ NACİ KARACAN

ALATURKA — ALAFRANGA
YEMEK - TATLI - PASTA
KİTABI
FAMİLYE REHİN
Bİ İNİCLAP VE AKA KİTAPVERİ
KURUCUSU: ALİ NACİ KARACAN

PERŞEMBE
22
KASIM
1962

Konsorsium'un kararı: Yardım kimlerin ne kadar YALDİM YAPILYOR

Teşkilattan 1963 yılı zarfında talebimiz: 282 milyon Dolar

yapacağı Teşkilatın bir oturumunda belli olacak

yardımın acele yapılması da kararlaştırıldı

ABDİ İPEKÇİ

PARİS'ten bildiriyor

TÜRK delegasyonu Paris'te bir oturumunda yardımın acele yapılması da kararlaştırıldı.

3 YALDİM YAPILYOR...
Konsorsium'un dahi derleştiren...
Konsorsium'un dahi derleştiren...
Konsorsium'un dahi derleştiren...

YERE BASMIYORUM...
BİR KRİZ DAHA SONA ERİYOR

Trafik tıkanıklığı için iş saati değiştiriliyor

Şehirdeki trafik tıkanıklığını önleyebilmek için "kademeli iş saatleri, uygulanması kararlaştırıldı"

DURUM

MAKARIOS'un ZİYARETİ

MAKARIOS'un ZİYARETİ...
MAKARIOS'un ZİYARETİ...
MAKARIOS'un ZİYARETİ...

Hasta ve yaşlı mahkûmlar, Gursel'e başvurdu

ANKARA, GZL...
ANKARA, GZL...
ANKARA, GZL...

Bayrak kırdıran bir Çek dayak yedi

Yorgat slobinin adı...
Yorgat slobinin adı...
Yorgat slobinin adı...

RENTER TUTMAYINCA

Teşkilatın 1963 yılı zarfında talebimiz: 282 milyon Dolar

Amerika ablukaya nihayet verdi

Ablukanın kalkması ile millîterarası kriz yumuşadı. Demirperdeye alarına son verildi

WASHINGTON, A.P.
RUSYAN KİMLİK...
RUSYAN KİMLİK...

MAKARIOS BUGÜN ANKARA'DA

ANKARA, GZL...
ANKARA, GZL...
ANKARA, GZL...

Sahte doktor yakalanmış hastalarına güldü

ANKARA, GZL...
ANKARA, GZL...
ANKARA, GZL...

SELANİK'te dün bir Türk 13 ay hapis cezası yedi

ANKARA, GZL...
ANKARA, GZL...
ANKARA, GZL...

STATÜKÖR KUALİTATE TERAFİ

ANKARA, GZL...
ANKARA, GZL...
ANKARA, GZL...

SEY...
SEY...
SEY...

UZUN SAC NE İSE YARAR

ANKARA, GZL...
ANKARA, GZL...
ANKARA, GZL...

YAZISIZ

MECLİS
PLANI
KABUL
ETTİ

Baybakan İnönü, plânın 93. red, 43. çetkimsir oya karşı 219 oyla kabul edilmiştir. Sinden sonra bir konuşma yaptı.

ANKARA, GZL...
ANKARA, GZL...
ANKARA, GZL...

İZMİR'DE 5 BİN EVİ SU BASTI

İZMİR, GZL...
İZMİR, GZL...
İZMİR, GZL...

CEZECİ BİR BAKAN VE BİR KRAL

ANKARA, GZL...
ANKARA, GZL...
ANKARA, GZL...

Selânik'te dün bir Türk 13 ay hapis cezası yedi

ANKARA, GZL...
ANKARA, GZL...
ANKARA, GZL...

STATÜKÖR KUALİTATE TERAFİ

ANKARA, GZL...
ANKARA, GZL...
ANKARA, GZL...

SEY...
SEY...
SEY...

UZUN SAC NE İSE YARAR

ANKARA, GZL...
ANKARA, GZL...
ANKARA, GZL...

YAZISIZ

ANKARA, GZL...
ANKARA, GZL...
ANKARA, GZL...

SEY...
SEY...
SEY...

UZUN SAC NE İSE YARAR

ANKARA, GZL...
ANKARA, GZL...
ANKARA, GZL...

YAZISIZ

ANKARA, GZL...
ANKARA, GZL...
ANKARA, GZL...

SEY...
SEY...
SEY...

UZUN SAC NE İSE YARAR

Ek 4: Millet Meclisi Tutanaklarında Kalkınma Planları

DÖNEM : 1

GİLT : 9

TOPLANTI : 2

MİLLET MECLİSİ TUTANAK DERGİSİ

Altıncı Birleşim

16 . 11 . 1962 Cuma

İçindekiler

	Sayfa	Sayfa	
1. -- Geçen tutanak özetli	166	kredi alan tüccar ve çiftçilere dair yazılı soru önergesi ve Ticaret Bakanı Muhlis Ete'nin yazılı cevabı (7/177)	200-201
2. -- Gelen kâğıtlar	167		
3. -- Yoklama	168		
4. -- Başkanlık Divanının Genel Kurul sunuşları	168	2. -- Çankırı Milletvekili Şaban Keskin'in, Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığına yaptırılan veya yaptırılmakta olan işhane ve benzeri gayrimenkullere dair yazılı soru önergesi ve Maliye Bakanı Ferid Melen'in yazılı cevabı (7/185)	201-203
1. -- Milli Eğitim ve Gümrük ve Tekel Komisyonlarında açılan birer üyelik için seçim yapılması	168-169		
2. -- 45 sayılı Yüksek Hâkimler Kurulu Kanunu gereğince bir asıl üyelik için seçim yapılması	169-170		
5. -- Görüşülen işler	170	3. -- Giresun Milletvekili Nizamettin Erkmən'in, Giresun ilinde 1960 ve 1961 yılları bütçesiyle realize edilmesine karar verilmiş olduğu halde, bilâhara vazgeçilen veya ıskınlı edilmeyen Devlet yatırımı bulunup bulunmadığına dair Başbakan'dan yazılı soru önergesi ve Bayındırlık Bakanı İlyas Seçkin'in yazılı cevabı (7/191)	203-205
1. -- Birinci beş yıllık (1963 - 1967) Kalkınma Planının sunulduğuna dair Başbakanlık tezkeresi ve Kalkınma Planı ile Cumhuriyet Senatosunca kabul edilen değişikliklere dair Plan Karma Komisyonu raporu (M. Meclisi 3/382, C. Senatosu 3/140) (S. Sayısı : 1)	170-199		
6. -- Sorular ve cevaplar	200	4. -- Afyon Karahisar Milletvekili Asım Yılmaz'ın, ticari kredilerin faiz hadleri ve masraflarının yüksekliliği hususundaki şikâyetlere dair yazılı soru önergesi ve Ticaret Bakanı Muhlis Ete'nin yazılı cevabı (7/202)	205-206
A) Yazılı sorular ve cevapları			
1. -- Antalya Milletvekili İhsan Atav'ün Antalya ilinde ve ilçelerinde T. C. Ziraat Bankasından 50 bin liradan fazla			

MİLLET MECLİSİ TUTANAK DERGİSİ

Yedinci Birleşim

17 . 11 . 1962 Cumartesi

İçindekiler

	Sayfa
1. — Geçen tutanak özeti	210
2. — Yoklama	210
3. —Görüşülen işler	210
1. — Birinci Aes yıllık (1963 - 1967) Kalkınma Plânının sunulduğuna dair Baş- bakanlık tezkere si ve Kalkınma Plânı ile Cumhuriyet Senatosunca kabul edilen de- ğiştirgelere dair Plân Karma Komisyonu raporu (M. Meclisi 3/382, C. Senatosu 3/140) (8. Sayısı : 1)	210:257

MİLLET MECLİSİ

TUTANAK DERGİSİ

Onbirinci Birleşim

21 . 11 . 1962 Çarşamba

İçindekiler

	Sayfa
1. — Geçen tutanak özeti	468
2. — Yoklamalar	468
3. — Başkanlık Divanının Genel Kurula sunuşları	468
1. — Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan'ın Radyonun Türkiye Büyük Millet Meclisi saati neşriyatında görüşmeleri noksan aksattığına dair demeci ve Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu'nun cevabı	468-470
4. — Görüşülen işler	470
1. — Birinci beş yıllık (1963 - 1967) Kalkınma Planının sunulduğuna dair Başbakanlık tezkeresi ve Kalkınma Planı ile Cumhuriyet Senatosuna kabul edilen değişikliklere dair Plan Karma Komisyonu raporu (M. Meclisi 3/382, C. Senatosu 3/140) (S. Sayısı : 1)	470-498, 498-552, 552-555

MİLLET MECLİSİ

TUTANAK DERGİSİ

125 nci Birleşim

26.6.1967 Pazartesi

İçindekiler

	Sayfa		Sayfa
1. — Geçen tutanak özeti	258	rilmesine dair Başkanlık tezkeresi (3/681)	259:
2. — Gelen kağıtlar	258:259		260
3. — Yoklama	259	5. — Görüşülen işler	260
4. — Başkanlık Divanının Genel Kurulu sunuşları	259	1. — İkinci Beş Yıllık (1968 - 1972) Kalkınma Planının 16 . 10 . 1962 tarihli ve 77 sayılı Kanunun 1 nci maddesine göre sunulduğuna dair Başbakanlık tezkeresi ve Kalkınma Planı ile Cumhuriyet Senatosunca kabul edilen değiştirgelere dair Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve Plan Karma Komisyonu raporu. (Millet Meclisi 3/658; Cumhuriyet Senatosu 3/590) (S. Sayısı : 315)	260:290, 290:334,334:360
1. — Vazife ile yurt dışına giden Dışışleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'e İçişleri Bakanı Faruk Sükan'ın vekillik etmesinin uygun görüldüğüne dair Cumhurbaşkanlığı tezkeresi. (3/682)	259		
2. — Sayın üyelerden bázılarına izin ve			

MİLLET MECLİSİ

TUTANAK DERGİSİ

132 nci Birleşim

3 . 7 . 1967 Pazartesi

İçindekiler

	Sayfa	Sayfa
1. — Geçen tutanak özeti	294	
2. — Gelen kâğıtlar	294	
3. — Başkanlık Divanının Genel Kurula sunuşları	295	
1. — Hakkâri Milletvekili Ali Karahan'ın yasasız dokunulmazlığı hakkındaki dosyanın geriverilmesine dair Başkanlık tekeresi (3/689)	295	294 rılmasına ve sarf şekline dair sorusu ve İçişleri Bakanı Faruk Sükan'ın yazılı cevabı (7/325) 368:369
4. — Görüşülen işler	295	
1. — İkinci Beş Yıllık (1968 - 1972) Kalkınma Planının 16 . 10 . 1962 tarihli ve 77 ekayılı Kanunun 1 nci maddesine göre sunulduğuna dair Başkanlık tekeresi ve Kalkınma Planı ile Cumhuriyet Senatosunca kabul edilen değişikliklere dair Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tekeresi ve Plan Karma Komisyonu raporu. (Millet Meclisi 3/658; Cumhuriyet Senatosu 3/690) (S. Sayısı : 315)	295:330,330:368, 379:382	2. — Amasya Milletvekili Kâzım Ulu-soy'un, Amasya'da özel sektör tarafından kurulması düşünülen bez fabrikasına dair yazılı soru önergesi ve Sanayi Bakanı Mehmet Tugut'un yazılı cevabı (7/373) 369:370
5. — Sorular ve cevaplar	368	
A) Yazılı sorular ve cevapları	368	
1. — Aydın Milletvekili M. Şükrü Koç'un, köy bütçelerine konan tahsisatın artırılmasına ve sarf şekline dair sorusu ve İçişleri Bakanı Faruk Sükan'ın yazılı cevabı (7/388) 370:371		3. — İzmir Milletvekili Arif Ertunga'nın, Manisa'daki Genel - İş grevinde idare, polis ve belediye yetkililerinin kanunsuz davranışlarına ve partizanca hareketlerine dair yazılı soru önergesi ve İçişleri Bakanı Faruk Sükan'ın yazılı cevabı (7/392) 371:376
2. — Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın, Parlamentolararası Dostluk gruplarına dair yazılı soru önergesi ve Millet Meclisi Başkanı Ferruh Bozbeyli'nin yazılı cevabı (7/399) 376:377		5. — Kars Milletvekili Soviç Düşün-sel'in, Kars'ın merkezi, ilçe ve köylerinden hangilerine, 1967 yılında, kaç okul yapılmasının düşünüldüğüne dair yazılı soru önergesi ve Milli Eğitim Bakanı İhrami Ertem'in yazılı cevabı (7/399) 376:377